

DONÁTH PÉTER

A CSERNY-KÜLÖNÍTMÉNY RÉMTETTEI

and similar papers at core.ac.uk

provided by ELTE Digit

Fery Oszkár és tisztársai halálának körülményei, következményei, utóélete

Különlenyomat az alábbi kötetből:

Donáth Péter (szerk.):

SORSFORDÍTÓ MOZZANATOK
a magyarországi kisgyermekkorai nevelőképzés,
a Budapesti Tanítóképző Főiskola,
az ELTE TÓK
és épülete történetéből

ISBN 978-963-8144-41-6

Trezor Kiadó
Budapest, 2012

DONÁTH PÉTER
A CSERNY-KÜLÖNÍTMÉNY RÉMTETTEI
„MOZDONY UTCAI LAKTANYÁJUKBAN”
1919 JÚLIUSÁBAN

**Fery Oszkár és tiszttársai halálának körülményei,
következményei, utóélete**

Más oktatási intézményekhez hasonlóan a budai tanítóképző épületét – vagy legalábbis nagy részét – kétszer is: 1919-ben és 1944-ben rendszert/katonai célokra vették igénybe az erre éppen feljogosított hatóságok. Az akkor Mozdony utcai objektumban,¹ ill. az udvarban mindkét alkalommal tragikus események zajlottak, melyek – mivel ezekben az időszakokban a tanítás szünetelt vagy más épületekben folyt, s így kevéssé érintették magát a tanítóképzést – kevés figyelmet nyertek a budai képző történetét összegző munkákban. Érthetően csak az oktatást akadályozó vagy nehezítő körülményként említik, részletesebben pedig csak az 1945. évi helyreállítási munkák kapcsán.²

Praktikus oka van annak, hogy a budai képző épületének 100. évfordulója előtt tisztelgő kötetben – ünneprontóan – külön figyelmet szentelünk az 1919-ben történteknek. A közelmúltban ugyanis – a Budapest XII. kerületi Hegyvidéki Önkormányzat 2011. március 25-i ülésének határozata alapján – az épület Kiss János altábornagy utcai oldalán újra elhelyeztek egy, az 1919. július 21-én éjjel az alagsorban meggyilkolt csendőrtisztekre emlékeztető márványtáblát.³ Karunk közvéleményének s

¹ A mai Kiss János altábornagy utcát 1921-ig Mozdony utcának, majd attól kezdve az egész Horthy-korszakban Fery Oszkár utcának hívták.

² Farkas D. 1969. 54. és 56.; O. Nagy G.-né 1969. 81.; Panyik I. 1991. 43. és 77–78.

³ 1921-től 1944-ig az emléktábla másutt: az épület vágott sarkán volt elhelyezve. (Lásd erről: *Olyósi Gabányi J.* 1922. A kötet végi számozatlan képmellékekben.) Az emléktáblán a következő szöveg olvasható: „EZEN ÉPÜLETBEN SZENVEDTEK HŐSIESEN VÉRTANÚI HALÁLT A NEMZETI ÜGY SZOLGÁLATÁBAN 1919. ÉVI JÚLIUS HÓ 21-ÉN FERY OSZKÁR CS. ÉS KIR. ALTÁBORNAGY CSENDŐRSÉGI FELÜGYELŐ, BORHY SÁNDOR ÉS MENKINA JÁNOS M. KIR. CSENDŐR ALEZREDESEK.” (AZ 1921-BEN ÁLLÍTOTT EREDETI EM-

a környéken lakóknak joguk van megtudni, hogy három levéltár és a korabeli sajtó, valamint a vonatkozó szakirodalom alapján vajon mit tudhunk az akkor történekről, s azt is, hogy milyen büntetéssel szembesültek e jogtalan kivégzések végrehajtói. Dokumentatív-elbeszélő módszerrel készült írásunkban, a korabeli források bőséges megszólaltatása révén azt is érzékeltetni próbáljuk, hogy az 1919-ben egymásnak feszült politikai oldalak képviselői s utódaik miként vélekedtek az akkor történekről, s hogy a Tanácsköztársaság meg-, ill. elítéléséért folytatott ideológiai-politikai küzdelemben vajon milyen elbeszélésbe, értelmezési keretbe illesztették, interpretálták e szomorú történet szereplőinek magatartását, s mindez hogyan befolyásolhatta a korabeli bírói ítéleteket s az utókor (a budai képző) emlékezetét.

1. Mi történt a budai képző épületében 1919. július 18–22. között?

Kezdjük az 1919. július 18–22. között a budai képzőben történekr forrásainak áttekintésével.

1.1. Quint József beszámolói

Két jelentés maradt ránk 1919 júliusából, melyekben Quint József igazgató⁴ (a Tanácsköztársaságban alkalmazott nomenklátúra szerint „intézeti

LÉKTÁBLA SZÖVEGE.) A VÖRÖSTERROR ÁLDOZATÁUL ESETT FERY OSZKÁR CSENDŐR ALTÁBORNAGY NEVÉT VISELTE AZ UTCA 1921 ÉS 1945 KÖZÖTT. ÚJRA-ÁLLÍTTATTA: A BUDAPEST XII. KERÜLET HEGYVIDÉKI ÖNKORMÁNYZAT 2011.

⁴ Quint József (1882–1929) 1906-tól tanított a budai állami tanítóképzőben, majd 1916-tól haláláig igazgatta az intézetet. A gyermektanulmányi mozgalom ismert alakja volt, aki Drozdy Gyulával együtt sokat tett a herbartizmus fellazításáért, az „egyéni jellemlapok” bevezetéséért. Jelentős szerepe volt az 1925. évi népiskolai tanterv kidolgozásában s a végrehajtását szolgáló – később Mérei Ferenc és mások által erősen bírált – ún. „vezérkönyvek” megszületésében. A korabeli tanítói és tanítóképző intézeti tanári közélet elismert alakja, egy időben az Országos Köznevelési Tanács, az Országos Testnevelési Tanács tagja s a Tanítóképző-intézeti Tanácsok Országos Egyesületének elnöke volt. A Tanácsköztársaság idején időhúzásra játszott: az akkor rohamtempóban tervezett reformfolyamat lassításáért munkálkodott. Ideológiai távolságtartását alig leplezve posztján maradt, ám az általa károsnak tekintett folyamatok hatásának minimalizálására törekedett, s a Tanácsköztársaság bukása után a VKM VI/2. osztályának előadójaként személyesen kezdeményezte a köznevelésiügyi népbiztosság tanítóképzéssel kapcsolatos rendeleteinek hatá-

vezető”) a Közoktatási Népbiztosságnak referált az intézet állapotáról, s arról, hogy fegyveresek szállták meg a Mozdony utcai épületet. Július 12-én, az 5637/1919. karh. sz. alatt kelt utasításra hivatkozva jelentette, hogy „a vöröskatonák⁵ megszállták az intézetet. Minthogy az intézet ingóságainak elszállítására vonatkozóan rendeletet nem kaptam, kötelességemnek tartom jelteni, hogy a katonák 31 asztalt, 2 padot és 253 széket vittek el az intézetből. Ezt elismertettem nyugtatványon a katonák vezetőségével, s a megszállt szárny összes ingóságairól leltár vétetik fel.”⁶

Egy hét múlva, július 19-én küldte el Quint József a népbiztosságnak – a Rendtartás 323. §-ában előírtaknak megfelelő – tanév végi jelentését az intézet állapotáról: „1. Az intézet épülete az időjárástól, de a katonai tanfolyamok folyton változó hallgatóságától is sokat szenvedett; a kövezet, a falak és a tetőzet erősen megrongálódott. Az udvar, a kert és a gazdaság elvadult; a kertész 1916 óta orosz fogoly, kerti napszámost nem kapni, a növendékek pedig a tavaszi diákmozgalmak alatt teljesen elhanyagolták a kerti munkát. Az utcáról tördelik a kerítést, és a kertbe emberek és állatok zavartalanul járnak, a kerti veteményeket letapossák és ellopják. 2. A szertárak és könyvtárak mindeddig rendben voltak s az év folyamán elég szépen gyarapodtak is, most azonban július 10. óta katonák vannak az intézetben elhelyezve, s ezzel az intézet további sorsa kérdésessé vált. A bútorzat egy részét máris elszállították, a többit pedig használatba vették.”⁷

lyon kívül helyezését. (Donáth P. 2008. 216., 221–223., 231., 306–308., 337., 372–373.; Farkas D. 1969/2. 234–247.; Panyik I. 1991. 51–55.)

⁵ A Cserny-féle különítményről az alábbiakban még szó lesz, itt csak annyit jelezni, hogy ők nem vöröskatonák voltak, tehát nem a Vörös Hadsereg, hanem a korábbi rendőrség, csendőrség rendfenntartó funkcióit és állományának jó részét átvevő Vörös Őrség – Bandl Ferenc által vezetett – II. kerületi parancsnokságának voltak alárendelve ekkoriban. (Mendelényi L. 1921. 200.; Olyósi Gabányi J. 1922. 384–385.; Hajdú T. 1969. 132.; Konok P. 2011. 46–47.;) Gratz Gusztáv ellenében – a kronológiát összekeverve – úgy vélte, hogy a Mozdony utcai laktanyában elhelyezett különítmény még mint „a Belügyi Népbiztosság Nyomozó Osztálya” tevékenykedett. (Gratz G. 1935. 149.) Valójában Csernyék korábban tartoztak oda.

⁶ MOL K 502-1919-5-164.174. Az igazgató 492. sz. levelében (Kiemelés tőlem. – D. P.)

⁷ MOL K 502-1919-5-164.335. Az igazgató 516. sz. levelében. (Kiemelés tőlem. – D. P.)

Írása jellegéből adódóan nem említette – s igazgatói lakásába szorítva talán július 19-én még nem is tudott róla –, hogy július 18-án este az akkor a Cserny-féle különítmény kaszárnájául szolgáló épületbe szállítottak, őriztek, vallattak három csendőrtisztet. Erről, s az 1919. júliusi jelentésben érthetően nem részletezett egyéb körülményekről, a képző 1918–1926. évi évkönyvében számolt be az igazgató: „Július elején megszállták a *Lenin-fiúk* az intézetet. A kapuban aknavetőket riasztották a járőrkelöket. Az udvaron 15 ágyú, a tornaterem és a fizika[szertár] lapos tetején gépfegyver volt felállítva. Éjjel-nappal jártak a páncél- és teherautók. Telehordták a pincét fegyverrel és lőszerrel.⁸ Az igazgató már csak igazolvánnyal hagyhatta el a lakását. Az épületet teljesen elfoglalták *Cserny*⁹ marcona emberei, akik rettegésben tartották az egész fővárost. *Legrette-netesebb napjaink július 19–22 közt voltak, mikor a terroristák már érezték a proletárdiktatúra összeroppanását. Ekkor, július 22-ére virradó éjjel ölték meg az intézet pincéjében Fery Oszkár csendőr altábornagyot,¹⁰ Borhy Sándor¹¹ és Menkina János¹² csendőr alezredekéseket.*”¹³

⁸ Mendelényi László és Olysó Gabányi János szerint a Cserny-különítmény akkoriban 180 főt számlált, s Mozdony utcai laktanyájukban 12 ágyú, 2 aknavető, 8 gépfegyver, 600 kézigránát, 150 karabély, 180 gyalogsági fegyver, 3 személy-, 1 teher- és 1 páncélauszomóbil állt rendelkezésére. (1921. 200.; 1922. 385.)

⁹ A korabeli források és az irodalom őt általában Csernyként (Váry A. szerk. 1922. 18–19.; Olysó Gabányi J. 1922. 59–61.; Böhm V. 1923. 377–389.; Gratz G. 1935. 130–152.; Hajdu T. 1969. 131–132.; Munkásmozgalmi 1976. 117.; Gerencsér M. 1993. 429., 439–440., 495.; Konok P. 2011. 48.) említik, de előfordul, hogy Cserniként (Mendelényi L. 1921. 195–206.) írják a nevét. Minden valószínűség szerint az előbbi írásmód a helyes.

¹⁰ Fery Oszkár (1860–1919) előbb jogi egyetemet végzett, majd Bécsben és Berlinben tanult. A későbbiekben járt Franciaországban, Görögországban is. Előbb katoná-, majd csendőrtiszt lett, miközben sokáig figyelemre méltó eredményeket ért el a Magyar Athletikai Club vívó szakosztályában. Pályafutása során Székesfehérváron, Erdélyben s Budapesten is szolgált. Kolozsvárott erélyes, a román nemzeti törekvésekkel szemben keményen fellépő tisztként vált ismertté. 1915-től tábornokként előbb a csendőrség felügyelőjének helyettese, majd felügyelője lett. E tisztségében a szervezet megerősítésére, korszerűsítésére törekedett. (Lásd erről bővebben: Olysó Gabányi J. 1922. 53–64.; Csapó Cs. 1999. 34–37. és 46–47.)

¹¹ Borhy Sándor (?–1919) alezredes korábban a szegedi csendőrkörlet parancsnoka volt. (Olysó Gabányi J. 1922. 61.)

¹² Menkina János (?–1919) alezredes csendőrfelügyelői segédtisztként korábban Fery Oszkár közvetlen munkatársa volt. (Olysó Gabányi J. 1922. 61.)

¹³ Quint J. szerk. (1918–26.) 14. (Kiemelés részben tőlem. – D. P.)

1.2. A vádiratban és a bírósági ítéletben olvasható „tényállás” – szakirodalmi kiegészítésekkel

1919. szeptember 14-én nyújtotta be Váry Albert főállamügyész-helyettes a Budapesti Államügyészség 24.402/1919. számú vádindítványát, melyben a három csendőrtiszt meggyilkolásáért felelősök gyorsított eljárásban való felelősségre vonását indítványozta a budapesti büntetőtörvényszék-nél. „Gyilkosság büntetével gyanúsított Cserny József és társai ügyében teljesített nyomozás iratait idezárva a következő vádindítvány benyújtásával küldöm meg:

1. A folyó évi augusztus hó 4. napja óta előzetes letartóztatásban lévő *Cserny József* 27 éves budapesti születésű, reformátusvallású börmunkást, a Cserny-féle terrorista különítmény főparancsnokát;
2. A folyó évi augusztus hó 4. napja óta előzetes letartóztatásban lévő *Pap Sándor*¹⁴ 30 éves tiszaburai születésű reformátusvallású lakatossegédet, a Cserny-féle terrorista különítmény helyettes főparancsnokát;
3. A folyó évi szeptember 1. napja óta előzetes letartóztatásban lévő *Bonyháti Tibor* 25 éves tápiószecsői születésű reformátusvallású ügyvédjelöltet, volt politikai nyomozót, a Cserny-féle terrorista különítmény tagját;
4. A folyó évi szeptember 2. napja óta előzetes letartóztatásban lévő *dr. Vajda Zoltán* 36 éves érsekújvári születésű unitáriusvallású ügyvédet, a Vörös Őrség országos parancsnokát;
5. A folyó évi szeptember 2. napja óta előzetes letartóztatásban lévő *Pór (Polacsek) Ernő*¹⁵ 24 éves zólyomi származású izraelitaval-

¹⁴ Pap/Papp Sándor nevét Váry Albert e vádiratban és könyvében eltérően írta. Olysói Gabányi János és Konok Péter Papként, Gerencsér Miklós Pappként említi. (*Váry A. szerk.* 1922. 18–19.; *Olysói Gabányi J.* 1922. 60–61.; *Gerencsér M.* 1993. 439.; *Konok P.* 2011. 48.)

¹⁵ Pór Ernő eredeti nevét forrásaink – az akkoriban változó írásmód hatására – többféleképp: Polacsek, Polatschek, ill. Polatsek formában említik.

lású bankhivatalnokot, a Vörös Őrség főparancsnokának, dr. Vajda Zoltánnak titkárát;
továbbá a szökésben lévő

6. *Chlepkó Hantos Ede*¹⁶ országos politikai biztost;

7. *Radányi Kornél*¹⁷ politikai nyomozót, mint a Btk. 69. § 1. pontja szerinti felbujtókat;¹⁸

8. A folyó évi szeptember 1. napja óta előzetes letartóztatásban lévő *Kakas Ferenc* budapesti származású, 24 éves r. k. vallású fürdőszolgát, volt politikai nyomozót, a Cserny-féle terrorista különítmény tagját;

továbbá a szökésben lévő

9. *Bartalos Istvánt*;

10. *Pető Zoltánt*;¹⁹

11. *Csomor Gábort*;

12. *Nagy Béla Gézát*²⁰;

¹⁶ Chlepkó (Hlepkó) Ede (1883–1939) szociáldemokrata, majd kommunista vasesztergályos volt, részt vett a KMP megalakításában. A Tanácsköztársaság idején előbb a kispesti járás kormányzótanácsi biztosa, majd a Vörös Őrség országos politikai megbízottja volt. A bukás után emigrált. Előbb Csehszlovákiában, Ausztriában, majd Németországban végzett pártmunkát, majd 1923-tól a Szovjetunióban különböző gazdasági és párttisztviselőket töltött be. 1938-ban letartóztatták, elítélték. 1939-ben hunyt el. (*Munkásmozgalmi* 1976. 106.)

¹⁷ Radányi/Radványi Kornél nevét e vádiratban kétféleképpen említik. Váry Albert és Olysoi Gabányi János 1922. évi munkáikban Radványiként, Konok Péter Radonyiként szolt róla, Gerencsér Miklós 1993-ban Radányiként említi. (*Váry A. szerk.* 1922. 18–19.; *Olysoi Gabányi J.* 1922. 59–60.; *Gerencsér M.* 1993. 429., 431., 439–440.; *Konok P.* 2011. 48.)

¹⁸ Az akkor hatályos büntető törvénykönyv, az 1878. évi V. tc. V. fejezete szolt a részességről, azon belül a felbujtóról, bűnsegédéről: „69. § A véghezvitt, vagy megkísérlett bűntett vagy vétség részese az: 1. aki mást a bűntett vagy vétség elkövetésére szándékosan rábír (felbujtó), 2. aki a bűntett vagy vétség elkövetését szándékosan előmozdítja, vagy könnyíti; vagy annak előmozdítására vagy könnyítésére mást rábír; úgyszintén, aki másokkal a cselekmény elkövetésénél, vagy annak elkövetése után nyújtandó segély, vagy a cselekményből származó haszon biztosítása, vagy pedig a hatósági intézkedés megghiúsítása iránt megelőzőleg egyetért (bűnsegéd).” (*A magyar büntető törvények 1910.* 101.)

¹⁹ Valójában: Pető Istvánt. (*Váry A. szerk.* 1922. 18–19.; *Gerencsér M.* 1993. 439.) Olysoi Gabányi János különös módon, forrásai ellentmondásait átvéve, azonos összefüggésben, egy oldalon Petőt hol Zoltánként, hol Istvánként említi. (*Olysoi Gabányi J.* 1922. 60.)

²⁰ Valójában: Neumayer Gézát, akinek a Nagy csak gúnyneve volt. (*Gerencsér M.* 1993. 439.). Váry Albert 1922-ben Neumayer Nagy Gézaként említi, Olysoi Gabányi János pedig – forrásai ellentmondásait ezúttal is kritika nélkül átvéve – azonos összefüggésben két oldalon Nagy Béláról

13. Lőschér Márton²¹ és

14. Tót József²² a Cserny-féle terrorista különítmény tagjait, mint a Btk. 70. §-a szerinti tette társakat,²³ a Btk. 278. §-ába ütköző,²⁴ s a 4039/1919. ME sz. rendelet 1. §-ának 2. pontja alá eső,²⁵ 3 rendbeli gyilkosság címén *azzal vádolom, hogy mint a Tanácsköztársaság fegyveres erejének tagjai, ill. hivatalnokai, a Tanácsköztársaság fenntartása érdekében Budapesten 1919. július 19., 20., 21. napjain az ellenforradalom szervezésének gyanúja miatt letartóztatott, a Mozdony utcai terrorlaktanyába beszállított Ferry Oszkár²⁶ csendőr altábornagyot, Borhy Sándor és Menkina*

és Neumayer Gézáról és Neumayer Nagy Gézáról tesz említést, mintha több személyről lett volna szó. (Váry A. szerk. 1922. 18–19.; Olyszói Gabányi J. 1922. 60–61.)

²¹ A vádiraton és ítéletben kívüli egyéb forrásaink öt egybehangzóan Lőschér Mártonként említik. (PIL 613. f. 1/48.; Váry A. szerk. 1922. 18–19.; Olyszói Gabányi J. 1922. 60–61.; Gerencsér M. 1993. 439.)

²² Tót/Tóth Józsefet a vádirat kétféleképp nevezi meg. Valószínűleg az utóbbi írásmód a helyes, mivel az ítéletben már úgy szerepelt. (PIL 613. f. 1/48. 11–18.; Gerencsér M. 1993. 440.)

²³ Az 1878. évi V. tc. V. fejezete szólt a részességről, azon belül a társtettesről is: „70. § Tetteseknek tekintendők mindazok, kik a büntetett vagy vétséget együtt vagy közösen követik el. 71. § A tettesek és közbűnösök az elkövetett büntetett vagy vétségre határozott büntetéssel büntetendők. 72. § A bűnsejtek büntetésének megállapításánál a kísérletre vonatkozó szabályok (66. §) szolgálnak irányadónak.” (A magyar büntető törvények 1910. 103.)

²⁴ Az 1878. évi V. tc. XVIII. fejezete szólt „az ember élete elleni büntettekről és vétségekről, a gyilkosságról és szándékos emberölésről”. „278. § Aki embert előre megfontolt szándékból megöl: a gyilkosság büntetettét követi el és halállal büntetendő. 279. § Aki embert szándékosan megöl, ha szándékát nem előre fontolta meg: szándékos emberölés büntetettét követi el és tíz évtől tizenöt évig terjedhető fegyházzal büntethető.” (A magyar büntető törvények 1910. 206–207.)

²⁵ 1919. augusztus 19-én jelent meg a Budapesti Közlönyben a 4039/1919. sz. kormányrendelet, a törvénykezés ideiglenes szabályozásáról szóló 4038/1919. sz. rendelet kiegészítéseként. A rendelet 1. §-a kimondta, hogy kikre kell alkalmazni a gyorsított eljárást: „1. A Tanácsköztársaság szervei, közegei és megbízottai felett, akik hatósági jogkört bitorolva, vagy színélve a büntető törvénykönyvből ütköző cselekményeket követtek el; 2. A Tanácsköztársaság fegyveres erejének tagjai vagy az 1. pontban nem említett személyek által a Tanácsköztársaság megalapítása, fenntartása vagy visszaállítása érdekében elkövetett bűncselekmények miatt, tekintet nélkül arra, hogy a cselekményt a jelen rendelet életbe lépése előtt vagy utóbb követtek el.” (Idézi: Zimmer T. 2001. 113. Kiemelés tőlem – DP)

²⁶ Fery/Ferry Oszkár nevét a korabeli dokumentumokban, az ítéletben, a sajtóbeszámolóknak e két formában jelenítették meg. Köteteikben már Váry Albert, Olyszói Gabányi János és Gratz Gusztáv is Fery Oszkáról írtak. Hajdu Tibor és Gerencsér Miklós viszont Ferryként említik. Valószínű, hogy az előző írásmód helyes, mivel 1921-ben a Mozdony utcát Fery Oszkáról nevezték el. (PIL 613. f. 1/48. 11–18.; Váry A. szerk. 1922. 18.; Olyszói Gabányi J. 1922. 52–64.; Gerencsér M. 1993. 429., 431., 440.; Gratz G. 1935. 151–152.; Hajdu T. 1969. 131.)

János csendőr alezredeseket Cserny József, Pap Sándor, Bonyháti Tibor, dr. Vajda István [sic!]²⁷ Pór Polacsek Ernő, Chlepkó Hantos Ede és Radványi Kornél hivatalos rendelkezése, utasítása és intézkedése által szándékosan rábírt Kokas Ferenc, Bartalos István, Pető Zoltán, Csomor Gábor, Nagy Béla Géza, Lőschner Márton és Tóth József e célra kiválasztott terrorkatonák, szándékosan és előre megfontolt szándékkal együttesen megölték.

A főtárgyalásra illetékes bíróságul a budapesti büntetőtörvényszéknek a 4039/1919. ME sz. rendelettel szabályozott gyorsított eljárás szabályai szerint működő tanácsát jelölöm meg, mely előtt a tárgyalás haladéktalan kitűzését indítványozom.²⁸ A bizonyítékoknak a főtárgyalásra leendő beszerzése és előállítása iránt intézkedtem, s ez okból a főtárgyalási határrnap megelőbbi közlését kérem.

Védők kirendelése iránt a törvényszék intézkedjen. Indítványozom, hogy a szökésben lévő gyanúsítottak ellen, akiknek személyleírását pótlólag küldöm meg, bocsásson ki a törvényszék nyomozólevelet, s a bizonyítékokat a főtárgyaláson biztosítsa.”²⁹

E vádiratot, egy sor további – Cserny Józsefhez, ill. az általa irányított különítmény tagjaihoz köthető cselekmény nyomán keletkezett – újabb

²⁷ Ahogy a vádirat korábban helyesen említette: dr. Vajda Zoltánról, a Vörös Őrség országos parancsnokáról volt szó. Ez az elírás is e vádirat kapkodó elkészítéséről tanúskodik.

²⁸ A fentiekben már idézett 4039/1919. sz. kormányrendelet egyebek között kimondta, hogy gyorsított eljárás esetén „alakszerű nyomozati eljárásnak nincs helye”, s hogy „az államügyészség a vizsgálóbíróat megillető jogkört gyakorolja...”, valamint azt is, hogy „az államügyészség intézkedése ellen perorvoslatnak nincs helye. Mihelyt az államügyészség a tényállást kellően felderítve látja, vádindítványt nyújt be a tanács elnökéhez. A vádindítványt a tanács elnöke közli a terhelttel és haladéktalanul intézkedik, hogy a tanács a legrövidebb idő alatt összeüljön. A vádindítvány ellen kifogásnak helye nincs.” (Idézi: Nemes D. szerk. 1956. 145. Lásd ehhez továbbá: Pölöskei F. 1977. 57–61. Tempora mutantur... Ahogy Zinner Tibor rámutatott: Domokos József – a Tanácsköztársaság tevékeny részese, a két világháború között kommunistákat védő ügyvéd, 1954–1958 között a Legfelsőbb Bíróság elnöke – 1956 végén, 1957 elején alaposan tanulmányozta az első világháború alatti és a két forradalmat követő gyorsított eljárásra vonatkozó szabályokat. Ezeket adaptálva kezdeményezte a Népköztársaság Elnöki Tanácsának 1957. 4. sz. törvényerejű rendeletét a gyorsított büntetőeljárás szabályairól, mely immár a kádári megtorlás gépezetét szabályozta. Zinner T. 2001. 112–116.)

²⁹ BFL VII. 8931/1919. (Kiemelés részben tőlem. – D. P.)

vádirat követte.³⁰ Mindezeket egyesítve került sor dr. Stocker Antal kúriai bíró elnökletével a 15 napos főtárgyalásra 1919. november 24. és december 9. között, immár 26 vádlott ellen, „a 4039/1919. ME számú rendlettel szabályozott gyorsított bűnvádi eljárás szabályai szerint”.³¹ A tárgyalás során többé-kevésbé kronológiai sorrendben vizsgálták a Cserny Józsefhez és társaihoz köthető atrocitásokat, így a három csendőrtiszt meggyilkolásával december 3-án, 4-én és 5-én foglalkoztak. *December 11-én hirdették ki a Budapesti Büntető Törvényszék 8931/1919./20. számú ítéletét,*³² *melyben a vádlottak közül 14-et – köztük hetet a Mozdony utcai gyilkosságokban felelősnek találtak közül – halálra, a többieket hosszabb-rövidebb börtönbüntetésre ítélték.* Alább még szólunk ezekről az ítéletekről, most az ítéletből a bíróság által (re)konstruált „tényállás” azon részét tárjuk olvasóink elé, melyben „Fery Oszkár és két társa meggyilkolásáról” írtak a bírók:

„Ebben az ügyben a törvényszék a következő tényeket állapította meg: Folyó év július 17-én a Vörös Őrség országos főparancsnokságának egyik osztályán Zagyi József, *oda szolgálattételre beosztott csendőr irodatiszt egy írógéppel írt névtelen feljelentést szerkesztett,* melyben azt adja elő, hogy a magasabb rangú csendőrtisztek ellenforradalomra készülnek, és abban öt csendőrtisztet meg is nevez,³³ akik az ellenforradalom sikerülte esetén magas vezetői állásokat fognak nyerni [sic!], közöttük Ferry Oszkár nyugalmazott csendőrtábornagy, Borhy Sándor és Menkina János alezredek.

Ezt a feljelentést Zagyi József bevitte Chlepko Hantos Edéhez, az orsz. vörös őrségi főparancsnokság politikai megbízottjához, kinek utasítására Pór (Polatschek) Ernő, dr. Vajda Zoltánnak, a Vörös Őrség ország-

³⁰ Ezeket az államügyészség az ítélet felsorolása szerint 40.776/1919., 30.928/1919., 28.788/1919., 45.562/1919., 38.034/1919. és 40.304/1919. szám alatt nyújtotta be a Budapesti Büntető Törvényszéknek. (BFL VII. 5. c. 8931/1919.; PIL 613. f. 1/48.)

³¹ PIL 613. f. 1/48. 11.

³² BFL VII. 5. c. 8931/1919. A PIL 613. f. 1/48. helyen található nyomtatott példányon 8931/1919/80. sz. szerepel

³³ Bár az öt tisztről a tárgyaláson többször is szó esett, forrásaink szerint nem említették a letartóztatást szerencsésen elkerült további két csendőrtiszt nevét, rangját, beosztását.

gos parancsnokának titkára, ki a most nevezett és Chlepkó Hantos Ede előszobájában dolgozott, aktaszerűen elintézte a feljelentést oly módon, hogy annak tartalmát leírva, mint bizalmas feljelentést további intézkedéstétel végett a Belügyi, a Hadügyi Népbiztosságoknak, továbbá Kun Bélának és a hadsereg főparancsnokságának megküldte. *Ebben a bizalmas feljelentésben a csendőrtisztek internálása lévén javaslatba hozva, Chlepkó Hantos Ede még e napon meghívatta Cserny Józsefet és arra utasította, hogy nevezetteket tartóztassa le és végeztesse ki.*

Cserny József a letartóztatás eszközlése végett Chlepkó Hantos Edéhez Radányi Kornél és Bonyhádi Tibor politikai nyomozókat, az ő terrorcsapatához tartozó és általa vérebnek nevezett egyéneket küldte el azzal az indokolással, hogy ezek már korábban is nyomoztak a nevezett csendőrfőtisztek ellen, sőt ezeket egy ízben már le is tartóztatták, de akkor a nevezettek – eredménytelen lévén a nyomozás – kiszabadultak,³⁴ így ismerik a tiszteket és ezek végezhetik el legjobban a rájuk váró feladatot.

A nyomozók meg is jelentek Chlepkó Hantos Edénél, aki már ekkor tudtukra adta, hogy a csendőrtisztek kivégzése feltétlenül szükséges, azok letartóztatandók és a Cserny-féle Mozdony utcai laktanyába kísérendők.

Radányi és Bonyhádi nyomozók f. év július 18. és 19. közötti éjjelen autóval a nevezett csendőrtisztek lakása elé mentek, ők maguk az autóban maradtak. A kíséretüket képező Bartalos István és Pető István terrorfiúkat felküldték a nevezettekhez, s midőn azokat összeszedték, akkor a foglyokkal együtt bevonultak a nevezett terrorlaktanyára.

Két-három napig a csendőrtiszteket a nyomozók vallatták, hogy esetleg további eredményeket érjenek el, ezek azonban állítólagos ellenforradalmi terveikből mit sem árultak el.

F. év július 21-én, miután a vallatás eredménytelen maradt, Cserny József, Papp Sándor és a nyomozók még a délután folyamán elhatározták, hogy a 21–22 közötti éjjelen a nevezetteket a laktanyában felakasz-

³⁴ A három csendőrtisztet 1919. június 7-én tartóztatták le első ízben, de – mivel semmiféle terhelő bizonyítékot nem találtak ellenük – egy-másfél hét múltán szabadon bocsátották őket. (Olysi Gabányi J. 1922. 57.)

tással kivégzik. Radányi és Bonyhádi nyomozók értesítették Lőscher Mártont ebbeli szándékukról, és felhívták, hogy kérdezze meg a terrorfiúkat, kik vállalkoznak az akasztás végrehajtására. *Lőscher Márton felhívására Kakas Ferenc, Neumayer Géza, Csomor Gábor, Pető István és Trailla György terrorfiúk önként jelentkeztek és jelentették ki készségüket.*

A végrehajtás éjjel 11 óra után vette kezdetét, és pedig oly módon, hogy Neumayer Géza vallomása szerint Papp Sándor adta a kötelet, ezt Neumayer Géza a pincehelyiség folyosóján végigvonuló vízvezetéki csőre kötötte hurok alakjában; a csőhöz, miután az magasan volt, egy létrát támasztottak, ezeknek az elrendezése után egyenként a következő sorrendben ti. elsősorban Borhy Sándort, másodikban Menkina Jánost, harmadiknak Ferry Oszkárt lehozva szobáikból előbb az egyiket, ennek kivégzése után a másikat, ennek kivégzése után pedig a harmadikat a pincében lévő fülkébe vezették, ott arcul verésekkel és puskatussal való ütésekkel való bántalmazással vallomástételre akarták bírni, s minthogy ez nem sikerült, fogtak hozzá az akasztáshoz.

Először Borhy Sándor került az akasztófa alá, kényszerítették, hogy a létrán menjen fel, amit szó nélkül meg is tett, ráhúzták a nyakára a hurkot, azután kirántották lábai alól a létrát s a lábánál fogva lefelé húzták, mintegy negyedórán át függni hagyták, s miután ez idő alatt meghalt, egy rúddal felemelték, kiakasztották a nyakáról a kötelet, a létrára helyezték a holttestét és azt a pincefolyosó egyik sarkába tették le. Ezután lehozták Menkina János alezredest, ezt is hasonlóan arra bírták, hogy a létrán felmenve a hurkot megközelítse. A nyakába akasztották a kötelet, ez azonban leszakadt, erre ugyanabból a kötélből újabb hurkot készítettek, és miután felhívásukra újból felment a létrára, a hurkot újból a nyakára akasztották és a létrát kirántották alóla, 15 percnyi függés után levették, és minthogy ezután a földön még vonaglott, Csomor Gábor rohamkésével és vagy Lőscher Márton, vagy Pető István szuronyával összeszurkálták. Az akasztás és szúrás következtében elhalt egyénnek a hulláját az előbb említett hulla mellé helyezték. Végül, harmadszor lehozták Ferry Oszkár csendőr altábornagyot. Ezt is hasonlóan arra bírták, hogy a létrán felmen-

jen, ennek is nyakába akasztották a hurkot, kirántották a lába alól a létrát, és midőn meghaltnak vélték, levették az akasztófáról és a többi hullá mellé helyezték.

Ezután a hullák elszállítása vette kezdetét. Történt pedig ez oly módon, hogy a tervbe még a délután folyamán beavatott *Tóth József* sofőr egy teherautóval előállt, erre *a hullákat* a sofőr segítségével Csomor Gábor, Neumayer Géza, Pető István és Trailla György vádlottak a teherautóra tették, az akasztáson használt kötéllel őket egymáshoz kötötték, a Radányi és Bonyhádi nyomozók által a tornateremből kihozott súlyokat a kötéltre illesztették. Ezután a teherautóval a műegyetem melletti Dunaparra mentek, ott a hullákat a földre dobva és a földről lábaiknál fogva a vízig vonszolva *a Dunába dobták*. A teherautót megelőzően Bonyhádi és Radányi nyomozók, továbbá Kakas Ferenc terrorista egy személyautóval haladtak, ők mutatták a teherautónak a helyet, ahol a hullákat a Dunába kell dobni.

A végrehajtás utáni reggelen Cserny József borral és szalonnával vendégelte meg az éjjeli munkát végző terrorfiúkat.”³⁵

A bíróság a nyomozati anyagok, a vádirat, a tanúk, ill. vádlottak és a vád- és védőbeszéd meghallgatása után így összegezte tehát 1919. július 18–22-e eseményeit. A csendőrtisztekkel történt atrocitásokat illetően – forrásaink alapján – egészében hitelesnek tűnő leírás a letartóztatásuk előzményeit, ill. a vádlottak benne játszott szerepét illetően némi kiegészítésre szorul.

Kezdjük az előbbivel: bár több tanú megszólalt a tárgyalás során, akik jelen voltak, amikor Zagyi József a névtelen feljelentést készítette, amelyben egy ellenforradalmi kísérletet vizionált hétvégére, s amelynek megelőzése érdekében az általa megnevezett öt csendőrtiszt internálására tett javaslatot, senki nem tudta megmondani, hogy vajon miért is tette ezt.³⁶ A tárgyaláson nem került sor Zagyi kihallgatására, hogy megtudják

³⁵ Kiemelések tőlem. – D. P.

³⁶ A december 4-i tárgyaláson hárman is vallomást tettek Zagyi József feljelentése megszületésének körülményeiről: Pöschl Gyula csendőrirodai igazgató, Hódosy csendőr százados és Vértesi Ist-

tőle, aminek talán az lehetett az oka, hogy a csendőr irodatiszt – miután tudomást szerzett a Fery Oszkárral, Borhy Sándorral és Menkina Jánossal történekről – összeomlott s erősen inni kezdett.³⁷

A tárgyalás során december 3-án szóba került, hogy Bonyhádi Tibor politikai nyomozó – akinek része volt a csendőrtisztek első, június 7-i le tartóztatásában is – június 2-án vagy 3-án ismerkedett meg (a Cserny Jó zseffel különös viszonyba keveredett³⁸) lovag Beer Vilmosnéval, „amikor

ván csendőrtaliszt. Utóbbi elmondta, hogy „amikor Zagyi a följelentést gépelte, Hódosy szá dos meg akarta nézni, hogy mit ír, Zagyi azonban kezével eltakarta az írást. Később, amikor Hódosy felelősségre vonta Zagyit a titkolózásért, Zagyi azt felelte: Ne legyenek úgy begyullad va, csak arról van szó, hogy az összes csendőrtiszteket internálják, és kihallgatásuk után elbo csátják őket.” (*Népszava*, 47. évf. 246. sz. 3.)

³⁷ „A gyilkosság után Zagyi ivásnak adta magát” – tanúsította Vértési István. (*Népszava*, 47. évf. 246. sz. 3.)

³⁸ A *Budapesti Hírlap* tudósítása szerint Cserny József a kivégzésük előtti délután, 1919. december 17-én végrendelkezett „körülbelül nyolcezer korona készpénzről... és néhány darab értékesebb ékszerről. Az ékszerekről azt állítja, hogy azokat lovag Beernétől kapta ajándékba.” (*Budapesti Hírlap*, 39. évf. 143. szám. 3.) *Lengyel József* – aki a Tanácsköztársaság alatt kapcsolatban állt Csernyékkel – „A Prenn Ferenc hányatott élete” c. regényében egy beszélgetésükre utal, mely nek során „Cserny egy arany zsebórát és ezüst cigarettatárcát húzott ki a zsebéből, és odadobta a kerevetre, Prenn alig bírta elkapni, hogy a földre ne guruljon az óra. – Na, nézzétek. Azt hiszitek, loptam? Higgyétek! De mégis egy burzsuj asszony adta, akinek az ura Bécsbe szökött.” (*Lengyel J.* 1966/2. <http://mek.niif.hu/06400/06408/html/02.htm>) Más verzióval álltak elő másfél évtized múltán, 1934 júniusában egyes bulvárlapok: „Lovag Beer Vilmosné vasárnap érdekes feljelentést tett a főkapitányságon egy 5000 pengőt érő briliánsgyűrű eltűnésével kapcsolatban. A kommün alatt, amikor Beerné Benczúr utcai palotáját és balatonlellei villáját a vörös terroristák kifosztoták, a briliánsgyűrű Cserny József ujjára került. A terroristavezér állandóan viselte a rablott gyűrűt, amely körül azokban a gyászos napokban különös és titokzatos legenda támadt. Az sutto gták, aki meglátja Cserny gyűrűjét – az meghal... Cserny ugyanis állandóan sárga szarvasbörk esz tyűt hordott és kesztyűjét csak olyan szörnyű alkalmakkor vette le, amikor személyesen kasz ztott, vagy kivégzést vezényelt. Ilyenkor a véres kézen ragyogva villant meg a rablott briliáns... A kommün után Cserny Józseffel meghalt a legenda is, de a briliánsgyűrű még mindig kísért. Az értékes ékszert megtalálták a kivégzett terroristavezér hagyatékában és lovag Beer Vilmosné ügyvédje útján visszakövetelte a gyűrűt, amelyet a bíróság meg is ítél neki és ki is adott az ügy védjének. Mivel azonban Beernének kiegyenlítettlen nagyobb költségszámlája volt, a briliáns gyűrű az ügyvédnél maradt, aki többszöri értesítés és felszólítás után a gyűrűt elzalogosította. Mos tanában lovag Beer Vilmosné rendezni kívánta tartozásait és akkor kiderült, hogy a gyűrű zálog jegye régen lejárt, úgyhogy azóta valószínűleg elárverezték. Beerné ismeretlen tettes ellen írá nyuló feljelentésében azt állítja, hogy a gyűrűt a zálogjegy lejáratát elől valóki kiváltotta, tehát az nem került árverésre s ezért a rendőrségtől kéri a kalandos sorsú gyűrű felkutatását.” (<http://www.huszadikszazad.hu/1934-junius/bulvar/lovag-beer-vilmosne-feljelentest-tett-egy-otzeperpengos-briliansgyuru-miatt-amely-a-bolsevista-gyilkossagoknal-a-voros-hoher-ujjan-villogott>) A legendát illetően megjegyzendő: Csernyt egyetlen akasztásban való személyes rés zvétellel sem vádolták. Beerné verziójához pedig annyit: bár nem kizárt, hogy megismerkedésük

Cserny kijelentette nekem, hogy ez az asszony be fog engem vinni egy ellenforradalmár »burzsuj« társaságba”. A jogi egyetemre járt Bonyhádi hadnagyként szerelt le az első világháború végeztével, így saját tiszti egyenruhájában, rendfokozatával vezették be őt a csendőrtisztek közegébe.³⁹ E különös asszony szerepét a kivégzett tábornok fia, *ifj. Fery Oszkár tüzér főhadnagy* – december 5-i tanúkihallgatásán – olyan jelentősnek ítélte, hogy *kérte a bíróságot: „helyezze vád alá lovag Beer Vilmosnét”,⁴⁰ mint a csendőrtisztek legyilkolásának értelmi szerzőjét*”, amit Váry főállamügyész még aznap be is jelentett.⁴¹

Bizonnyára a per ezen mozzanatai és a családtagokkal folytatott beszélgetések vezették *Olysoi Gabányi János* ezredest, amikor a csendőrtisztek júliusi letartóztatásának kezdeményezésével kapcsolatban – az anonim formában kezelt – Beerné, valamint Cserny és Bonyhádi felelőségét hangsúlyozta: „Egy beteges hajlamú úrinő [lovag Beerné – D. P.]⁴² érintkezésbe lépett Cserny Józseffel, a Batthyány-palotában elhelyezett

ilyen körülmények között történt, de ez nem magyarázza, hogy vajon miért járt rendszeresen Csernyhez a későbbiekben, s miért segített Bonyhádi akciójában. Nyilvánvaló: utólag – a Tanácsköztársaság alatt külföldre menekült – férje és a hatóságok előtt is érdekében állhatott, hogy Csernyvel való kapcsolatát az erőszaktevő és áldozata kapcsolataként értelmezze. *Sinkó Ervin* „Optimisták” c. regényében is Csernyre s Beernéhez való viszonyára utalhatott: „Mielőtt Pestről elmentem a parancsnokukhoz [a terroristákéhoz – D.P.], Danihoz küldtek katonaruháért. Naiv kedves fiú volt, és most? Korrupt bürokratává vedlett, tönkretette a hatalom. Mutatta nekem, hogy halom parfümös levelet kap hisztérikáktól, akiket éppúgy megbolondít a vérszag, mint Danit; láttam, hogy Daninak grófi koronákkal díszített fehérnemű van a szekrényében, láttam, hogy cézári pózzal veti meg a hátát az autóban, mert tudja, hogy nézik.” (*Sinkó E.* 1965. 738.)

³⁹ *Az Est*, 10. évf. 125. sz. 4.

⁴⁰ Vélhetően Beer Vilmosné szül. Löwy Margitról (1879–1961) van szó, kinek férje lovag Beer Vilmos (1879–1966) kapitány volt. Ez a család birtokkal rendelkezett (ill. a Beer-pusztával) Erzsébeten. Lovag Beer Vilmos kapitány végezte az 1900-as évek táján a postai szállításokat. Kb. 400 lovuk volt és igen sok különböző levél-, csomagszállító postakocsijuk és egyéb járművük, s több mint 300 alkalmazottjuk. Így lovag Beer Vilmos volt a posta járműtelep eredeti tulajdonosa. Ma a Beer házaspár közös sírban nyugszik a Kozma utcai temetőben.

(<http://zettvel.blogspot.hu/2010/10/ferenc-jozsef-utca-erzsebeten-masodik.html>;

<http://www.postamuzeum.hu/exhibitions/gallery/5/735.html>;

[⁴¹ *Népszava*, 47. évf. 247. sz. 3. \(Kiemelés tőlem – DP\)](http://www.orklet.hu/bent.php?nyelv=2&igy=&kmod=5&tkod=0224&parcella=5D&sor=49&si r=1&szuletés=1879&elhalaloza=1961&nev=Beer%20Vilmosn%20E9%20L%20F5wy%20Margit&pr efix=&gmail=szenczins&gnev=&glakhely=&gid=)</p></div><div data-bbox=)

⁴² Az 1919. december 4-i tárgyalási napon Váry Albert főállamügyész bejelentette: „Beerné a Schwarzer-szanatóriumban van és állandó megfigyelés alatt áll.” (*Népszava*, 47. évf. 246. sz. 3.)

terrorcsapat parancsnokával és felajánlotta szolgálatát, hogy csendőrtisztekkkel való ismeretsége révén kémeket csempész be közéjük.

Cserny József egy Bonyhádi Tibor nevű politikai nyomozót adott az úrinő mellé s ez katonatiszti egyenruhába öltözve, mint az úrinő rokona, alkalmilag megismerkedett Szopkó csendőr hadnaggyal s általa beférközött a tisztek közé.

A borzasztó emlékü év július közepén Bonyhádi Tibor jelentette, hogy a csendőrtisztek között ellenforradalmi mozgalom készül, melynek élén állnak: Fery Oszkár altábornagy, a m. kir. csendőrség volt felügyelője, továbbá Borhy Sándor és Menkina János csendőr alezredek. E jelentés alapján a Vörös Őrség országos főparancsnoka: dr. Vajda Zoltán, és az intézmény politikai megbízottja, Chlepkó Hantos Ede, úgyszintén ennek titkára: Pór Polacsek Ernő intézkedtek a csendőrtisztek előállítására, s tárgyalásuk eredményeként Radványi Kornél és Bonyhádi Tibor azt a rendeletet kapták, hogy a három csendőrtisztet tartóztassák le, szállítsák őket a Mozdony utcai terrorlaktanyába, ahol a Cserny-féle különítmény akkor elhelyezve volt, s adják át őket Csernynek. Elrendelték azt is, hogy a három tisztet ki kell végezni.”⁴³ Olysoi Gabányi ezredes szerint tehát nem Zagyi Józseftől, hanem Bonyhádi Tibortól származott a végzetesnek bizonyult feljelentés.

Bonyhádi Tibor 1919. december 3-i bírósági kihallgatásán cáfolta a feltételezést. Jegyzőkönyv híján a kihallgatásáról és a Csernyvel történő szembesítéséről legrészletesebben beszámoló Az Est tudósítását idézzük. Szerinte ő akkor került kapcsolatba a csendőrök második letartóztatásának ügyével, amikor „Cserny felküldte Chlepkóhoz, hogy kapni fog valami írást csendőrtisztekről. Chlepkó valóban átadta neki a névsort. Őt tiszt neve szerepelt rajta, és Chlepkó kijelentette neki, hogy egy Szilágyi⁴⁴ nevű őrzető jelentette fel ezeket az embereket, és veszedelmes ellenforradalmárok. Kiadta az utasítást, hogy le kell tartóztatni valamennyit.

⁴³ Olysoi Gabányi J. 1922. 59. (Kiemelés tőlem. – D. P.)

⁴⁴ Az Est tudósítója a tárgyaláson vélhetően elhallotta a Zagyi nevet.

Csernynek beszámoltam és erre csak ennyit felelt: »Stopp! le kell fogni valamennyit és aztán haza kell küldeni őket!«... Három csendőrt elfogtak és erre Cserny még a másik két csendőr elfogását is forszírozta. Chlepkótól állítólag kérte Bonyhát, hogy vitesse el a csendőrtiszteket, erre csak annyit felelt: »majd megbeszélem Csernyvel«. Cserny ismét ezt felelte: »Stopp, majd hazaküldjük őket«, és még hozzátette: »Hát a másik kettő címét még nem tudjátok?« Később még hozzátette, hogy »még ma kell végezni velük, így akarja Chlepkó«. Este – folytatta Bonyhát – szoltam Csomor és társainak, hogy maradjanak ott, még akkor is, ha nem lenne elég dolguk. Az elnök: Még hozzátette: »mert egy kis éjjeli munka lesz!« Bonyhát: Este Csomor, Kakas és a többiek kihallgatták a tiszteket. Cserny még kijelentette nekünk, hogy »szóljatok nekem, mielőtt kivégziket őket!« Radányi és én felmentünk Csernyhez, aki a díványon cigarettázott. Radányi megkérdezte: Mit csinálunk ezekkel az emberekkel? Cserny káromkodott egyet: Végezzetek már velük! Utána még Pappot kerestük. Papp csak legyintett: természetes, hogy nem kell sokat okoskodni! Radányi és én Gencsy alezredest hallgattuk ki, amikor feljött az egyik terrorista és a fülembe súgta: Most végzik ki. Most akasztják. Én erre közbeszóltam: nem lehetne megmenteni őket? Az elnök közbeszól: A már felakasztott embereket akarta megmenteni... Bonyhát: Utána kieszközlte, hogy Gencsy hazamehessen a lakására⁴⁵ és Radányi szólt nekem... Az elnök: Érdekes, hogy magát Radányi az orránál fogva vezette, holott azelőtt mindig maga volt az »ész«. Amikor a tárgyalásvezető bíró Bonyhát szemére vetette: »Maga valósággal tájékozott, úgy kutatott a burzsujok

⁴⁵ A Népszava tudósítása szerint az 1919. december 4-i tárgyaláson Genary Arnold [itt is elhallásról lehet szó, az ítéletben „Gencsi”-ként szerepeltették az alezredes nevét – D. P.] csendőr alezredest hallgatták ki, aki azt vallotta, hogy „Chlepkó ellenszennvel viseltetett iránta, mert kinevezése ellenére sem jelentkezett hivatalában. Július 21-én éjjel letartóztatták. Bevitték a Pedagógiumba, ahol Ladányi [Radányi – D. P.] és Bonyhát várták. Ladányi azt mondta, hogy mondja meg az igazat, mert ha nem mond igazat, el fogják tenni láb alól. Kihallgatása közben többször jött be egy katona, súgva jelentett nekik valamit. A harmadik jelentés után másfél órára elmentek. Amikor visszajöttek, azt mondták, hogy nem tisztázta ugyan magát, de elbocsátják. Löschér azt mondta neki: Most megszabadult könnyen, máskor vigyázzon magára és ne politizáljon!” (47. évf. 246. sz. 3.)

után. Cserny magát *vérebnek* hívta...«”, Bonyhádi azzal hárított, hogy „Cserny szeret ilyen költői kifejezéseket használni. (Nevetés.)” Az ezt követő szembesítéskor „Cserny felugrik és kemény lépésekkel megy Bonyhádi felé. Bonyhádi eléje áll. Egy percre úgy látszik, hogy a két fenevad egymásnak akar rontani. Cserny támad: Mikor adtam utasítást? Nem azt mondtam, hogy Chlepkó adott ki utasítást? Bonyhádi alig hallgat Csernyre és erősen kiabál: Azt mondta: Stopp, haza kell küldeni őket!⁴⁶ Cserny: Igen, ezt mondtam, de maga tudja, hogy hozzátettem: Chlepkó mondta... Parancsot nem adtam, de magának nem is kellett! Hiszen *maga volt mindig a diplomata, maga volt a finesz, maga volt az ész! Amikor látták, hogy meg akarják akadályozni a kivégzést, még felmentek Chlepkóhoz. Három napig zónáztak az autóval és forszírozták a dolgot.*”⁴⁷

Cserny állítása szerint tehát a politikai nyomozó vele szemben is erősen ambicionálta, szorgalmazta a csendőrtisztek kivégzését. Bonyhádi persze tagadta ezt, s a felelősséget Csernyre (Pappra és Radányira) hárította (s hallgatott arról, hogy Chlepkó tőlük is követelte a csendőrtisztek kivégzését; ezt is Csernynek tulajdonította). Mindketten úgy vélték, hogy az életükért küzdenek a bíróság előtt – mint rövidesen kiderült: alaptalanul –, remélve, hogy a történetek után maguk elkerülhetik az akasztófát. Mielőtt e játszmákról részletesebben beszámolnánk, Olysoi-Gabányi ezredes verziójával kapcsolatban szeretnénk két megjegyzést tenni:

1. Nem téveszthetjük szem elől, hogy ezen amatőr történész milyen nagyvonalúan bánt forrásaival, amikor elbeszélésében ugyanazon személy nevét egyszer háromféleképpen, egy másikét kétféleképpen írta. Így járt el a most idézett szövegben is, amikor – a július közepén huzamosan otthon ágyban fekvő beteg, ezért a bíróság által a csendőrgyilkosságra

⁴⁶ Az ítélet indokolásában a bíróság felsorolta, hogy milyen megnevezéseket használtak egymás között a retorzió különböző formáira a terrorcsapat tagjai: „Gajdeszba küldeni”, „Hidegre tenni”, „Hazaküldeni”, „Egész angolosan hidegre tenni”, „Fél angolosan végezni”, „Úszni küldeni”. (PIL 613. f. 1/48.) *Olysoi Gabányi János* szerint az első három a „megölés” kódszava volt [az úszni küldeni is – D. P.], az „egész angolosan” a kínzást, de életben hagyást, a „fél angolosan” a verés utáni szabadon bocsátást jelentette e sajátos nyelvzetben. (1922. 385.)

⁴⁷ Az *Est*, 10. évf. 125. sz. 4. (Kiemelés tőlem. – D. P.)

felbujtás vádja alól bűncselekmény hiányában felmentett – dr. Vajda Zoltán az ügy tevékeny előmozdítójaként említi. E mozzanatok komoly ketyeket támasztanak Olysoi-Gabányi állításainak hitelességével kapcsolatban.

2. Szembetűnő ugyanakkor, hogy a tárgyalás során senki sem tudta és nem is firtatta, hogy vajon miért ambicionálta Zagy József a csendőrtisztek lefogását,⁴⁸ s azt sem, hogy vajon honnan vehette az ellenforradalmi készülődésre vonatkozó információit. Eljárásának lehetnek számunkra ismeretlen személyes motívumai is, pl. az öt tiszt megbánthatta őt valahol, valamikor, s a bosszantásnak/törlesztésnek szánt hétvégi internálás indokát egyszerűen ki is találhatta. De az sem kizárható, hogy Bonyhádi Tibor adta Zagyinak az ötletet és az információt, ennek révén megkerülve közvetlen felettesét: Csernyt. Így a látszólag két történet szálai akár össze is fonódhattak. Mindazonáltal ez csak egy olyan feltételezés, melynek való-ságtartalmára utaló jeleket a bíróság Zagy József kihallgatása során találhatott volna. Ennek elmaradásával *rejtve maradtak a csendőr irodatiszt motívumai*, hiszen az esetleges sugalmazó, Bonyhádi a tárgyalás során éppen abban volt érdekelt, hogy csökkentse szerepének jelentőségét e gyilkosságok ügyében, s nem abban, hogy újabb terhelő bizonyítékokkal segítse elő – akkor még talán elkerülhetőnek vélt – végzete beteljesülését.

1.3. Cserny József és a többi vádlott védekezése, a bíróság álláspontja

Az 1919. augusztus 4-én letartóztatásba került s ott bántalmazott Cserny József néhány napi gondolkodás után úgy döntött, hogy együttműködik a hatóságokkal, amennyiben az rá nézve nem terhelő, egyébként pedig a vád tárgyát képező gyilkosságok ügyében ártatlannak vallja magát. Így

⁴⁸ Erre Gerencsér Miklós is felhívta a figyelmet. (*Gerencsér M.* 1993. 429.) Ilyen bizonytalanságra utalhat az is, hogy Gratz Gusztáv nem említi a névtelen feljelentés forrását. (*Gratz G.* 1935. 151.)

azután sorban feladta társait, sőt – Lengyel József⁴⁹ szerint – még olyanokat is bevádolt, akik ténylegesen nem játszottak szerepet a nyomozó szervek, ill. az ügyészség által vizsgált ügyekben, s így ők vétkesen viselték Cserny megmagyarázhatatlan gesztusának következményeit.⁵⁰

⁴⁹ Lengyel József (1896–1975) kommunista író, költő, a KMP alapító tagja. 1918 decemberétől a *Vörös Újság* szerkesztőségében dolgozott. A Tanácsköztársaság leverése után Bécsbe, Berlinbe emigrált, majd a Szovjetunióban folytatta írói munkásságát. 1938-ban koholt vádak alapján internálták, majd száműzték. 1955-ben rehabilitálták hazatért.

⁵⁰ Lengyel József ismerte Csernyt s alakulatának több tagját is. A „Visegrádi utca” c. regénye szerint Cserny kérése ellenére sem csatlakozott a Lenin-fiúk csapatához (parancsnokhelyettesként), inkább maradt a *Vörös Újság* szerkesztőségében. A későbbiek során Lengyel megismerte a korabeli tudósításokat és a forradalmak utáni megtorlás túlélőinek elbeszéléseit. A „Prenn Ferenc hányatott élete” c. regényében ezek felhasználásával írta le – szépirodalomként – a történeteket: „A rendőrtiszt helyet mutatott, megkínálta cigarettával, tüzet adott, pontosan úgy, mint mikor utoljára volt itt, a körmeit nézegette, és csak aztán szólalt meg. – Nézze, Cserny. Most kimegyünk a folyósóra. Ott áll már vagy száz ember. Maga végigmegy, és megmutatja, hogy ki az, akit ismer. – Adjon át, tanácsos úr, a különítménynek. Nincs hozzá kedvem. – Azt is megtehetem. – Mintha csak most látna volna meg, hogy Cserny új ruhában van, végigmérte. – Azt hiszi, evvel segít rajtuk? Először is: maga nélkül is ismerjük őket. A leghíresebbeket, a maga legjobb barátait kétség-telenül. A fejéseket pedig úgysem tudja megmutatni. Azok megszöktek. Érti, Cserny? Megszöktek. S magukat itt hagyták a slamasztikában! A válogatás legfeljebb néhány szerencsétlenül segít, aki véletlenül került ide. Cserny tudta, hogy ez csalás, tudta, hogy áruló lesz. Nehezen lélegzett. – Gyerünk – mondta mégis, rekedten, szinte felhőrdülve. A hosszú sor valóban ott állt a folyósón. Az első, akit Cserny megismert, Berdon Miklós volt, a sofőr. – Na – mondta Cserny és kezét fogott vele – többet mi már nem autózunk. A sofőr csodálkozva nézett rá. Aztán egy Kovács Lajos nevű matrónál állt meg. A hatalmas termetű legény nyugodtan nézett egyenesen Cserny szemébe. – Ez akasztott? – kérdezte a rendőrtiszt. Cserny nem felelt, csak állt. – Nem is tagadom – mondta hetykén a matrón. – De nem loptam. Ez hazugság! – Nem lopott – erősítette meg Cserny. – A „Viribus Unitis”-en szolgáltál, ugye? – Ott. – Nagyon igyekvő volt – mondta gúnyosan Cserny. – Díszörségbe őt szerették küldeni, merthogy olyan stramm. És mentek tovább. Grok Antal előtt állt meg. – Tíz évet szolgált – kezdte Cserny, mosolygást erőltetve. De tovább nem jutott, Grok Antal ökölcsapása érte a torkát. A váratlan ütéstől megtántorodott. – A tizenegyedik évet nálad – mondta Grok – és a Fényesnél. A rendőrök, akik a sor mögött álltak, visszarántották Grok Antalt. Cserny gyorsan magához tért az ütéstől. – Mit tüzelsz, koma – szolt Grok után, akit kicsavart karral vonszoltak kifelé a rendőrök. Továbblépett. A torka fáj még. Nyelt. Már messziről látta, hogy a következő Göllöncsér Imre. Odaért, megállt a feszesen, kidüllesztett melllel álló Göllöncsér előtt. – Hej Imre, a fejések. A fejések vízben hagytak minket. – Eriggy tovább, Cserny – mondta Göllöncsér komoran. A rendőrtiszt megfogta Cserny karját, és cipelte tovább. De most már Cserny maga állt meg. – Ni, a Kakas Ferenc – mondta és tovább lépett. – Neumayer Géza – mondta néhány lépés után. – Kohn-Kerekes. Te Cattaróban még Horthy-t szolgáltál, jófiú. – Most meg te szolgálsz – felelt a matrón. Cserny továbbment. – Ez – mutatott egy idősebb munkásra. – Gombos – egészítette ki a rendőrtiszt. Cserny bólintott. – No, Sturz – lépett tovább Cserny –, a feleséged csak nem akar visszajönni hozzád? A sovány ember lesütötte a szemét. – Óbudai sváb. Nem volt matrón. – Mi volt maga, Sturz? – kérdezte a rendőrtanácsos mosolyogva. – Egyes honvéd. – Hadifogság? – Igen. 14 november 15-én Galiciában es-tem fogságba. – No persze – és a rendőrtiszt tovább vezette Csernyt. Küvir Lajoshoz érték.

A csendőrtisztekkel történekről Cserny így vallott 1919. augusztus 25-i kihallgatásán: „Július hónap vége felé, úgy emlékszem egy szombati napon [július 17-én, csütörtökön – D. P.] felmentem Chlepkóhoz... akkor mutatott nekem egy jegyzéket [Zagyi József névtelen feljelentését – D. P.], mely szerint vasárnap ellenforradalmi puccs lesz. Ferry Oszkár lesz a csendőrfőparancsnok, Borhy a helyettes, a harmadik csendőrtiszt pedig kerületi parancsnok lesz. Én erre azt mondtam Chlepkónak, hogy majd felküldöm Bonyhádi Tibor⁵¹ és Radányi Kornél volt nyomozókat, akik már előzőleg egyszer nyomoztak Ferryék ügyében. Ez meg is történt, s amikor Radányi és Bonyhády [sic!] visszatértek hozzám, Chlepkó autót adott nekik, s azzal behozták Ferryt és két társát.⁵² Mikor én *Chlepkónál fent jártam, azt mondtam neki, hogy stoppolja le őket egy pár napra, mert ha a hír eljut az ellenforradalmárokhöz..., akkor elmarad az ellenforradalom. Két-három nap múlva engedje el őket.* Mikor Ferryt és társait behozták, Radányi ezt jelentette nekem, mire én azt feleltem, hogy jól van. *Mikor Ferryék már három napig ott voltak, az a gyanúm támadt, hogy Ferryéket el akarják tenni láb alól. Ezért aztán azt mondtam Radányinak, hogy ha hazaküldésre kerül sor, akkor engem előbb keltsen fel. Ezt azért mondtam, hogy meggyilkoltatásukat megakadályozzam, mert Kun Béla⁵³ lelkemre kötötte, hogy magánakciókat e tekintetben ne folytassunk, mert a proletárdiktatúra jó hírért a külföldön rontja s a misszió őt megeszi.* Ferry-

Cserny lesütötte a szemét: – A fejesek nincsenek... Elpárologtak. – Korvin itt van – szólt csendesen Küvir. – Semmi beszéd! – lépett közbe a rendőrtiszt. – Sajnálak, Cserny – mondta csendesen Küvir. Közeledtek a sor végéhez. Cserny már nem ismert fel senkit. Dühében és szegényében egy idegen ember előtt állt meg, akit sohasem látott. – Ez – mondta, és mellbe lökte mutatóujjával az ismeretlent.” (Lengyel J. 1966/1. 1966/2.)

⁵¹ Helyesen: Bonyháti Tibor.

⁵² 1919. július 18-án késő este.

⁵³ Kun Béla (1886–1938 vagy 1939) szociáldemokrata, majd kommunista újságíró, a KMP alapítója, a Tanácsköztársaság alatt külügyi népbiztos, a proletárdiktatúra legbefolyásosabb vezetője. A bukás után emigrációból irányította a KMP újjászervezését, s 1921-től a Kommunista Internacionálé Végrehajtó Bizottságának is tagja lett. Illegális kommunista tevékenységéért 1928-ban Bécsben bíróság elé állították, ám nem adták ki a magyar hatóságoknak. 1937-ben a Szovjetunióban is elítélték, halálának körülményei tisztázatlanok. (Borsányi Gy. 1979. 386.; Bölöny J. 1992. 337.; Munkásmozgalom-történeti, 1976. 324–326.)

ék elfogatása után 3 vagy 4 nappal egy reggel⁵⁴ egy Löscher nevű terrorista jelentette, hogy Ferryt és két társát »hazaküldték«. Azt mondtam, hogy miért nem szóltak nekem?! Mire Löscher azt felelte, hogy Radányi azt mondta, miszerint Chlepkó parancsára tették el őket láb alól. Majd azután behívtam Radányit, s őt is felelősségre vontam, hogy miért nem szól nekem, meg is kérdeztem tőle, hogy nem gondolja, hogy ebből baj lesz, mire ő azt felelte, hogy ő költött engem, de én káromkodtam, s különben is Chlepkóé a felelősség, mert az ő parancsára történt. Mindjárt reggel 8 óra körül lementem a pincébe. Löscher ott azt mondta, hogy mind a hármat felakasztották. Én akkor vérnyomokat láttam, megkérdeztem Löschert, hogy honnét kerültek azok oda, mire Löscher azt felelte, hogy Borhi [Menkina? – D. P.]⁵⁵ nehezen halt meg, s ő ezért mellébe dőfte a kését, onnan erednek a vérnyomok.⁵⁶ Ugyanakkor Löscher mondta, hogy még éjszaka kivitték a holttesteket s a Dunába dobták. Elmondta azt is, hogy mind a hármat összekötözték, egy 20 kilós súlyzót kötöttek rájuk, úgy lökték be őket a Dunába. Azt hiszem, hogy Chlepkó (Hantos Ede) azért gyilkoltatta meg Fery altábornagyot és két társát, hogy Kun Bélát ily módon kompromittálja a külföld és az antantmissziók előtt, éspedig azért, mert Chlepkó haragudott Kun Bélára, mert nem őt nevezte ki a Vörös Őrség országos főparancsnokává [hanem dr. Vajda Zoltánt – D. P.]. Ezt Szamuely Tibor is mondta nekem egy alkalommal.”⁵⁷

Augusztus 28-án ehhez hozzátette: „Azért nem tiltottam meg Radányi és társának [Bonyhátinak – D. P.], hogy Ferryt és két társát eltegyék láb

⁵⁴ 1919. július 22-én reggel.

⁵⁵ A tárgyalás során a kivégzésekben részt vevők – a maguk szerepét kisebbítve – másképp emlékeztek a kivégzések sorrendjére, egyes mozzanataira.

⁵⁶ Talán Löscher/Radányi (?) jelentése vagy e reggeli szemle magyarázhatja a képző portásának, Horváth Istvánnak 1919. december 4-i tanúvallomását: „azt vallja, hogy azon az éjszakán, amikor a csendőrtiszteket kivégezték, egyszerre olyan rémes kiáltást hallott, hogy álmából fölébredt és lerohant a földszintre, ahol egy bőrkabátos Lenin-fiú útját állta, és megkérdezte, hová megy? Valaki pedig a sötétben azt kiáltotta, hogy fogják meg! Erre ő ijedtében viasszaszaladt a lakására, és bezárkózott. Másnap a pince folyosóján nagy vértócsákat talált, és a vérnyomok Cserny lakásához vezettek.” Népszava, 47. évf. 246. sz. 3. (Kiemelés tőlem. – D. P.)

⁵⁷ BFL VII. 8931/1919. Az 1919. augusztus 25-i kihallgatási jegyzőkönyvből. (Kiemelés tőlem. – D. P.)

alól, mert attól tartottam, hogy ha ezt így egyenesen megparancsolom, akkor kerülő úton végeznek velük. Hogy megölésüket megakadályozzam, megmondtam Radányinak, hogy ha hazaküldésre kerül a sor és én aludnék, akkor ébresszenek fel engem. Mikor Radányi nekem Ferryék megölését elmondta, felelősségre vontam, hogy miért nem költött fel, mire ő azt felelte, hogy költött éjjel 2 órakor, de én káromkodtam, mire ő tovább hagyott aludni. Én úgy terveztem, hogy megölésüket nem engedem meg. Ferryéket elbocsátom, megmondom nekik, hogy lakásukra ne menjenek, hanem bújjanak el, és akkor magam is elszöktem volna. ...A Ferryék megöletésénél részt vettek nevei: Radányi, Bonyhádi, Löscher, Kovács, Nagy, Csomor, Kakas és Bartalos; – neveiket a múltkori itteni kihallgatása óta történt szembesítéseknel Kakas mondta el.”⁵⁸

Mivel a „hazaküldeni” kifejezés általános (adott összefüggésben: haza bocsátani) és a terrorcsapatbeli (kivégezni) értelmezésének kérdése döntő jelentőségűnek bizonyult az eljárás során, Cserny hozzátette: *„tagadom, hogy Sallayval, Schönnel vagy Korvinnal”⁵⁹ megállapodtunk volna, hogy ha azt üzenik, vagy telefonálják »hazaküldeni«, azt jelenti, hogy tegyük el láb alól az illetőt.”⁶⁰ Én magam bűnösnek nem érzem, mert én sohasem adtam ki parancsot arra, hogy valakit meggyilkoljanak.”⁶¹ Én magam em-*

⁵⁸ BFL VII. 8931/1919. Az 1919. augusztus 28-i kihallgatási jegyzőkönyvből. (Kiemelés tőlem. – D. P.) A nevek felsorolásában Cserny tévedett: Kovács és Bartalos nem vettek részt a kivégzésekben. Nagyot pedig valójában Neumayernek hívták.

⁵⁹ Korvin Ottó (1894–1919) – Kelen József népbiztos testvére – a kommunista párt egyik alapítója volt. A Tanácsköztársaság alatt, a Belügyi Népbiztosság Politikai Osztályának vezetőjeként – 1919 májusától június végéig – Cserny felettese (és ellenlábas) volt. – Sallai Imre (1897–1932) osztályvezető-helyettesként, Schön Gábor (1897–1919) a Politikai Osztály egyik vezető munkatársaként tevékenykedett a Tanácsköztársaság alatt. Utóbbi – féltelensége, hatalmaskodása és erőszakossága – miatt szembekerült Korvinnal, aki le is tartóztatta. Korvin Ottót a Forradalmi Törvényszék vezetőinek perében, Schön Gábort a Cserny és társai perben halálra ítélték és felakasztották. Sallai Imre akkor egérutat nyert. 1932-ben Fürst Sándorral együtt végezték ki.

⁶⁰ Azért Cserny szótárában is helye volt a „hazaküldeni” sajátos értelmezésének, hiszen amikor kegyelmi kérvényének elutasítása után felkereste őt a svéd misszió egy nővére, s bizonyos kérdéseket tett fel neki, az ítélettel kapcsolatban Cserny azt válaszolta, hogy „akármilyen szigorú ítéletet szívesen elviselt volna, de azt már mégsem várta, hogy a bíróság *hazaküldje*”. (*Budapesti Hírlap*, 39. évf. 138. sz. 5.)

⁶¹ Mindazonáltal a november 25-i tárgyaláson Dobsa Miklós zászlóssal kapcsolatban így nyilatkozott: *„Lehet, hogy mondtam, hogy ezt az ipsét vagy manuszt küldjék a gajdeszbe, de lehet, hogy*

*beréletet nem oltottam ki soha, az első gyilkosság után,*⁶² amit embereim elkövettek, s így láthatóvá vált szereplésünk, azért nem hagytam ott a csapatomat, mert akkor Lázár Bandi lett volna a parancsnok, akinek a népbiztosoknál nagy befolyása volt, s akkor biztos, hogy 200 főúrral több lett volna legyilkolva. Én úgy fogtam fel, hogy a rendet tartom fenn, én nem vadászom a burzsujokra, így akadályoztam meg, mikor megtudtam embereim szándékát, hogy a fiatal József főherceget ne tegyék el láb alól” – vallotta, választott védekezési taktikája (a felbújtó, ill. a társtettes vádjának elhárítása) jegyében Cserny.⁶³ Szembetűnő, hogy augusztusi vallomásaiban még arra sem utalt, hogy Chlepkó Hantos Ede utasította őt a csendőrtisztek kivégzésére.

Az 1919. december 3-i tárgyalási napon e ponton is kiegészítette verzióját Cserny, amikor az elnök kérdésére *kijelentette*: „*a letartóztatások miatt bűnösnek érzi magát, de az ölés miatt nem*. Chlepkótól kapta a parancsot, hogy fogassa el a csendőrtiszteket, és két terroristáját, akiket »vérebeknek« neveztek: Bonyhátit és Radányit felküldte hozzá.” Vallomásában aztán úgy igyekezett feltüntetni a dolgot, hogy „*kizárólag*

nem.” Majd a Stenczel–Nikolényi-üggyel kapcsolatban, melyet részletesen a Forradalmi Törvényszék vezetőinek (László Jenő, Korvin Ottó társaik) párhuzamosan zajló perében tárgyaltak, a bíró rákérdezett Cserny szerepére a történetekben, s az 1919. április 22-i tárgyalás részleteiről is kérdezősködött, amikor Cserny – a Forradalmi Törvényszék elnökeként ugyanabban a teremben, a tárgyalásvezető bíró helyén ülve – az ellenforradalmárok felett ítélezett. „Cserny mosolyogva, szinte hengeve felel: Autón jöttem ide. Mondtam, hogy a motort le se állítsák, a tárgyalás tíz perc. [!!!] *Előre ki volt csinálva a nyolc halálos ítélet, Görgeynek megkegyelmeztünk. Az ítéletet én hirdettem ki.*” (Az Est, 10. évf. 118. sz.. 4. Kiemelések tőlem. – D. P.) Elismerte tehát, hogy halálos ítéleteket hozott, de azt állította, hogy neki azt mondták, hogy csak megfélemlítés céljából kellett ilyen ítéleteket hoznia, s hogy a Kormányzótanács majd mindenkinek kegyelmet ad. Valójában a két fővádлотat, Stenczel János ügyvédet és Nikolényi Dezső rendőrfogalmazót másnap hajnalban a Markó utcai főreál iskola udvarán golyó által kivégezték. (Népszava, 47. évf. 245. sz. 3.; A Forradalmi 1986. 342–343.; Olysió Gabányi J. 1922. 110–111.; Gerencsér M. 1993. 112–114.)

⁶² Az ellenforradalmi tevékenységgel nem, csak némi tisztí büszkeségből és az életkorából adódó kihívónak ítélt magatartással vádolt 19 éves Dobsa Miklós zászlóst – az ügyészség és a bíróság szerint – Schön Gábor és Cserny József parancsára – 1919. április 20-án este lőtte agyon a Batthyány-palota pincéjében Groó Géza és Nyakas Nagy János, a különítmény tagjai. (Váry A. 1922. 16.)

⁶³ BFL VII. 8931/1919. Az 1919. augusztus 28-i kihallgatási jegyzőkönyvből. (Kiemelés tőlem. – D. P.)

Chlepkó rendelkezésére fogták el a csendőrtiszteket és végezték ki. Ő szabadon is akarta őket bocsátani, és a kivégzés is azért történt, mert az ő rendelkezése ellenére nem költözték fel idejében. Emiatt reggel dühöngött, tört-zúzott. Borhy alezredessel direkt szimpatizált, mert hasonlított az apjára.”⁶⁴

S bár a Borhy alezredessel kapcsolatos megjegyzésének lehetett némi alapja,⁶⁵ az általa sugallt scénáriót megzavarta egy tanú 1919. december 5-i vallomása: „*Reinheimer* Rezső hallotta, amikor Chlepkó utasítást adott Csernynek a tisztek »láb alól való eltevésére«. Cserny csak ennyit mondott: Majd szólok Pappnak és elküldöm a vérebekeket! A vérebeke Radányi és Bonyhádi voltak. *A szobában valaki, egy kocsis, még védelmezte a tiszteket. Cserny rátámadt: Törődj a magad dolgával, ne avatkozz az én ügyembe!* Groó Géza is dühbe jött: ne vacakoljatok... durr...durr! Cserny erre mutatta, hogy Groó részeg.” Cserny felhasználta ezt a momentumot és megjegyezte mentségére: „Ebből láthatjuk, hogy én nem akartam kivégeztetni őket, rögtön mondtam, hogy Groó dilinós!”⁶⁶

Az 1919. december 11-én kihirdetett ítélet indoklásában a bíróság sorra vette a tárgyaláson érintett atrocitásokat, s mindegyikkel kapcsolatban összefoglalta a vádlottak védekezését – így Csernyét és Bonyhádiét is –, s közölte a bíróság álláspontját a vádlottak terhére rótt cselekményekkel s védekezésükkel kapcsolatban. Témánk jellegéből adódóan itt csak az épületünkben történeteket érintő részeket idézzük, szó szerint – ám e tanulmány lehetséges terjedelmére tekintettel –, a kevésbé fontos részek elhagyásával.

„*Cserny József* vádlott azt beismerte, hogy Chlepkó Hantos Edétől még július 17-én, tehát a csendőrtisztek letartóztatása előtt megtudta, hogy ez azokat kivégeztetni akarja. Közölték ezt vele később az általa Chlepkó Hantos Edéhez küldött nyomozók, ti. Bonyhádi és Radányi is.

⁶⁴ Az *Est*, 10. évf. 125. sz. 4. (Kiemelés tőlem. – D. P.)

⁶⁵ Az 1919. december 4-i tárgyaláson egy tanú, *Bukovszky Vanda* azt vallotta, hogy „Cserny jól bánt Borhyval, úgy, hogy Borhy meg is köszönte Cserny jóindulatát.” (*Népszava*, 47. évf. 246. sz. 3.)

⁶⁶ Az *Est*, 10. évf. 127. sz. 6.

Tagadja azonban, hogy ő a csendőrtisztek meggyilkolására bárkit is felbujtott volna. Védekezése szerint azért húzta-halasztotta a kivégzést, mert a nevezetteket valamelyik éjszaka esetleg a terrorcsapat tagjainak leitatása segélyével megszőktetni akarta. Az utolsó este még külön meghagyta Radányinak és Bonyhátinak, hogy ha kivégzésre kerül a sor, őt keltsék fel. Ezek azonban ezen meghagyásnak eleget nem téve, őt szándékukról nem értesítették, amiért másnap még szemrehányást is tett.

Papp Sándor tagadja, hogy ő a nyomozókat vagy ezek útján a gyilkosságokat elkövető egyéneket ezen cselekmények elkövetésére szándékosan rábírta volna. Védelme szerint neki *Cserny József* ugyanezen a napon azt mondta, hogy a foglyokat szabadon fogja bocsátani, szó szerint idézve: »haza fogja engedni«, és sejtelve sem volt arról, hogy a kivégzések az éjjel megtörténnek. Tagadja továbbá, hogy ő adta volna az akasztásnál használt kötelet. Végül azt elismeri, hogy a kivégzés előtt rövid idővel, mikor ő már ágyban feküdt, őt Radányi és Bonyhádi nyomozók felkeresték, de nem azért, hogy a kivégzésnek rövid idő múlva való megkezdését vele tudassák, és erre engedélyét kérjék, hanem azért, hogy tőle cigarettát kérjenek, amiért össze is szidta őket.

Bonyhádi Tibor vádlott beismeri, hogy Radányi nyomozótársával a Chlepkó Hantos Edétől vett parancs folytán ő foganatosította a csendőrtisztek letartóztatását. Ismerte Chlepkó Hantos Edének azt a szándékát, hogy a tiszteket ki fogja végeztetni, mert ezt közölte velük. Beismerte azt is, hogy Kakas Ferencnek és Csomor Gézának előzetesen megmondta a kivégzés előtti délutánon, hogy bent kell maradniuk a laktanyában, és hallotta, amidőn Radányi azt mondta⁶⁷ Lőscher Mártonnak: »ezt a társaságot haza kell küldeni«. Beismeri azt is, hogy a kivégzés előtt Radányival együtt fent járt Cserny József és Papp Sándor szobájában. Az ő jelenlétében mondta Radányi ezeknek, hogy a kivégzésre az előkészületek megtétettek és hallotta úgy *Cserny Józsefnek*, mint *Papp Sándornak*

⁶⁷ Bonyhádi Tibor a szökésben lévő, így az eljárás során cáfolatra képtelen Radányi Kornélra, valamint Csernyre és Pappra próbálta hárítani a felelősséget.

beleegyező és biztató nyilatkozatát. Védelmére azt hozta fel, hogy Radányi nyomozó vitte a főszerepet, ő csak mellékszemélyként szerepelt, a kivégzéseket tehát nem is ő inszenálta.

Kakas Ferenc, Csomor Gábor, Lőschner Márton és Neumayer Géza vádlottak nagy általánosságban beismerik, hogy a kivégzésekről előre tudtak, azoknak a végrehajtásában kisebb-nagyobb szerepet játszottak, mindegyik a másikra igyekszik hárítani egy-egy részét a bűncselekménynek, őrít állással, a sofőr felkeltésével, a letartóztatott Gencsi Arnold alezredes részére vízhozással kívánják valószínűsíteni, hogy egyik vagy másik kivégzésnél aktív szerepet nem játszottak.

Tóth József sofőr vádlott azt beismeri, hogy autóval ő szállította el a hullákat a Duna-partra, tagadta azonban, hogy társainak gyilkosságra irányuló tervéről tudomása lett volna előzetesen. Ő ezt csak akkor tudta meg, midőn autójával előállva és a pincébe lemenve egy hullába botlott, majd egyet az akasztófán látott, mire megborzadva felszaladt az autójához. Tagadta továbbá azt is, hogy akár a hullák autóra rakásában, akár azoknak a Dunába dobásában bármi módon segédkezett volna.

A büntető törvényszék Cserny József és Papp Sándor vádlottak védekezését, mint valótlant, elutasította,

- mert Cserny József maga beismeri, hogy a csendőrtisztek letartóztatása előtt már tudomása volt arról, hogy Chlepkó Hantos Ede nevezetteknek a meggyilkolását követeli;
- mert maga beismeri, hogy a csendőrtisztek ügyének kivizsgálása végett ő ajánlotta a két vérebet Chlepkó Hantos Edének, bizonyára *abban a reményben, hogy ezek valami nagyobb ellenforradalmi mozgalom tervét veszik ki kínzások árán a hozzájuk bekísért csendőrtisztekből;*
- mert *mesébe való a nevezettnek azon állítása, hogy a csendőrtiszteket szabadon akarta bocsájtani, hiszen ha ez lett volna a szándéka, ezt akármikor megtehetette volna;*
- mert Bonyháti Tibor vallomása szerint ő és nyomozótársa július 21-én az esti órákban felkeresték Cserny Józsefet. Nem aludt, az

ágyban ült és cigarettázott, és kérdésekre azt felelte, hogy Chlepkó parancsa szerint »haza kell küldeni a csendőrtiszteket«, ami alatt azoknak a kivégzését értette;

- mert végül *Cserny József* lévén a *terror-tanya parancsnoka, ennek tudta és beleegyezése nélkül ilyen rémes gyilkosságokat a lak-tanyában elkövetni nem lehetett volna*;
- mert Bonyhádi vallomása szerint a kivégzést megelőző délután Papp Sándor vádlott, kinél a csendőrtisztek által hazulról kért tisztasági cikkek behozatalát engedő cédulákat összetépvé találta, kijelentette Bonyhádi Tibornak, hogy ezeket nem kellett elvinni, mert a csendőrtisztek rövid idő múlva »haza lesznek küldve« és nem engedve, mint azt Papp Sándor mondja;
- mert ugyanennek vallomása és Kakas Ferenc vádlottnak a vallomása szerint a kivégzést megelőző időben is bementek a nyomozók Papp Sándorhoz az előkészületek megkezdését jelenteni, s ekkor Kakas Ferenc vallomása szerint a szobából kijövő *Papp Sándor azt mondta a nyomozóknak: »hát igen, fel kell akasztani őket«*;
- mert végül Neumayer Géza vádlottnak vizsgálati vallomása szerint Papp Sándor adta a kötelet az akasztáshoz, mely vallomását a főtárgyaláson is fenntartotta.

De Kakas Ferenc, Csomor Gábor, Lőschér Márton, Neumayer Géza vádlottak, mint a szökésben lévő Pető István és Trailla György vádlottak tetteistársai, kik Lőschér Márton vallomása szerint *önként, saját jószántukból vállalkoztak a kivégzések teljesítésére*, szintén alaptalanul védekeznek azzal, hogy az egyes kivégzésnél való közreműködésüket a tényállásban felsorolt ürügyek alatt tagadni próbálják;

- mert maga az a tény, hogy a kivégzés végrehajtására valamennyien önként jelentkeztek, az a tény, hogy három egyénnek megfelelő eszközök hiányában és alkalmatlan helyen történő felakasztása a jelentkezőknek az összes munkaerejét feltétlenül igénybe vette, végül *Lőschér Mártonnak legmegbízhatóbbnak látszó vallomása*

szerint mindenki részt vett valamivel a kivégzésben. Így a különben is erre a hármasság gyilkosságára szövetkezett egyéneknek a három bűncselekményben tettestársi minőségben való szereplése kézenfekvő.

Bonyhádi Tibornak a védekezését is alaptalannak tartotta a bíróság,

- *mert az előzmények szerint ő volt az, aki álürügyek alatt becsem-pészte magát a csendőrtisztek társaságába, magát fehér érzelműnek mutatván, tette pedig ezt azért, hogy az előzően általuk sikertelenül folytatott és így dicséretükre nem vált nyomozás után olyan adatok birtokába jusson, melyek csak halálos kimenetelt vonhattak volna maguk után;*
- *mert Cserny József vallomása szerint Bonyhádi Tibor volt az ész, a diplomata, ő volt a finesz, ez sürgette legjobban a kivégzést, nap-nap után nyakára járva Cserny Józsefnek. Midőn ez azt kérdezte, hogy mi a »fedezet«, a zsebére ütve azt felelte, hogy »itt van a fedezet a zsebemben«. Ezek szerint tehát tarthatatlan az a szálnalmas védekezés, hogy a nálánál idősebb, de mindenesetre ügyetlenebb Radányi Kornél lett volna ennek a drámának a főszereplője;*
- *mert saját vallomása szerint is ő szólította meg Kakas Ferencet és Csomor Gábort, de nem az általa vallott azon kijelentéssel, hogy: »bent kell maradnotok a laktanyában«, hanem a Csomor Gábor által bizonyított azon kijelentéssel, »menjetek és végezzétek a munkátokat«;*
- *mert végül még annak eszméje is tőle került ki, hogy a Dunába dobott hullák felmerülését megakadályozandó azokra súlyt kell kötni, s ebből a célból ő és nyomozótársa hozták ki a tornateremből a súlyzókat és adták oda a hullák szállítására kirendelt egyéneknek.*

Épp így tarthatatlan Tóth József vádlottnak a védekezése is,

- *mert Kakas Ferenc vallomása szerint a vádlottat az ő jelenlétében felköltő Nébel sofőr azzal költötte fel az elindulás előtt: »tudod*

hová kell menned». Midőn Tóth József felöltözvén, Kakas Ferencel az udvarra jött, azt kérdezte ettől, hogy »már a kocsin vannak-e« és amikor ez tagadólag felelt, felkérte, hogy mutassa meg őket, mire Tóth József vádlottat le is vezette a pincébe;

- mert Tóth József maga is beismeri, hogy maga is látta a második embert a kötélén lógni, továbbá a terhelt-társak azt bizonyították, hogy segédkezett a hulláknak kocsira való feltételében;
- mert végül arra is adatok merültek fel, részint Tóth Józsefnek a beismerése, részint pedig Löschér Márton vádlott vallomása alapján, hogy *a velük mindenben egyetértő Tóth József vádlott az akasztófán lógó Menkina János csendőr alezredest vergődése közepette arcul verte*. Továbbá Löschér Márton Radányi Kornél nyomozótól tudja, miszerint ez még az estéli órákban kiadta neki a parancsot, hogy a kivégzendő egyének hulláit ő fogja elszállítani. Így nyilvánvaló, hogy *a büntett elkövetése előtt társaival előzetesen megegyezve a büntett elkövetése után nyújtandó segély, illetve a hatósági intézkedések megghiúsítása iránt velük egyetértett*.

Ezen ügy kapcsán tényként állapította meg a bíróság azt is, hogy *Bartalos István terrorfiú, tudva előre a három tisztnek azért való letartóztatásáról, hogy azokat a terrorlaktanyában ki fogják végezni, előre megfontolt szándékkal, egyetértve a tettesekkel és a felbujtókkal, ezen bűncselekmények elkövetését szándékosan megkönnyítette és előmozdította azáltal, hogy a nevezetteket letartóztatta és éjnek idején a terrorlaktanyába beszállította*. Tényként állapította meg továbbá azt is, hogy Cseh László vádlott a fentieknek tudatában a tettesekkel és felbujtókkal előzetesen egyetértve *a csendőrtisztek meggyilkolásának elkövetését előre megfontolt szándékkal megkönnyítette és előmozdította azáltal, hogy letartóztatásukban azokat napokon át fegyveresen őrizte*.

Bartalos István és Cseh László vádlottak a tényeket ugyan tagadásba nem veszik, sőt elismerik, ellenben azt, hogy a kivégzések tervéről előzetesen tudomásuk lett volna, s így azt tudatosan és előre megfontolt szán-

dékkal mozdították volna elő vagy könnyítették volna meg beismert tényekkel, mindketten tagadják.

A büntetőbíróság tagadásukkal szemben utal arra, hogy *mindketten a terrorcsapat tagjai voltak, akik előtt az ott letartóztatottnak kínzások után való kivégzése ismeretes volt, és akik éppúgy áthatva a burzsujgyűlölettől, mint társaik, már a terroralakulatba való belépésükkor mindenre való készségüket kijelentették,*

- mert nevezetteknek állandó tanyája a terrorfiúk kaszányája lévén, lehetetlen volt nem látniuk és nem hallaniuk azt, hogy mi készül ott a csendőrtisztek ellen. Tudniuk kellett ezt abból is, *hogy Cserny József vallomása szerint az ő terroralakulata »testvéries banda« volt, ahol nemcsak hogy nem hallgatták el a tervbe vett, akár végzett borzalmakat, hanem maguk közt előzetesen megbeszélték és dicsekedtek is azzal, hogy ki milyen legény, mit tudott és mit fog végezni;*⁶⁸
- ezek szerint *nem férhet vita a szándékukhoz, annak előre megfontolt voltához,* ill. a büntettek megkönnyítéséhez és előmozdításához szolgáló tevékenységüknek előzetes egyetértésből fakadásához. ...

Továbbá Pór Polatschek Ernő ellenében tényként állapította meg a bíróság azt, hogy ő, mint a Vörös Őrség országos főparancsnokának titkára, a Budapesten, 1919. július 17-én beérkezett és Ferry Oszkár csendőr altábornagra, Borhy Sándor és Menkina János csendőr alezredekre vonatkozó névtelen feljelentést, illetve internálási javaslatot, annak hátlapján azonnal elintézte, azt szabálytalanul kiadta, ezáltal törvénytellenesen elfogatta a nevezetteket, akik letartóztatásuk alatt sanyargatásokat is szenvedtek. ...

⁶⁸ A Cserny és társai ügy tárgyalása során – nem a csendőrtisztek ügyében – többször előfordult, hogy kiderült: a Lenin-fiúk közül néhányan olyan cselekmények elkövetésével is dicsekedtek társaik körében a Tanácsköztársaság idején, melyekről utólag azt vallották, hogy csak virtuskodásból mondták (hogy ők lőttek, szúrtak, öltek), de valójában nem tettek ilyet. (Lásd pl.: *Népszava*, 47. évf. 243. sz. 4.)

Pór Polatschek Ernő vádlott a fent idézett akta előmutatása után *beismerte, hogy az annak hátlapjára ceruzával vezetett elintézés, valamint a külön előadóívre ezt szóról szóra átvevő elintézés ő fogalmazta, ezeknek a kiadmányai lettek a kiadói utasításban jelzett hatósághoz elküldve. Védelmére azt adja elő, hogy ő ezen feljelentés elintézésének a következményeire nem gondolt, és a továbbiakról egyáltalán semmit sem tudott.*

Cserny József vádlottnak, továbbá Papp Sándor és Bonyhádi Tibor vádlottaknak a tényállásban előadott cselekményeit arra való tekintettel, hogy előbbi kettő Bonyhádi Tibort és ennek útján Kakas Ferenc és társai tetteseket, Bonyhádi Tibor pedig Kakas Ferencet és tettestársait előre megfontolt szándékkal *három rendbeli, a Btk. 278. és 69. § 1. pontja szerinti gyilkosság büntetében való felbujtói bűnrészességnek,*

Kakas Ferenc, Csomor Gábor, Lőschér Márton és Neumayer Géza vádlottaknak a cselekményei mindegyikkel szemben, mint tettestársakkal szemben *három rendbeli, a Btk. 278. §-ában meghatározott gyilkosság bünteténél,*

Tóth József és Cseh László vádlottak cselekményei fejenként egy rendbeli, a Btk. 278. és 69. §-ának 2. pontjában meghatározott *gyilkosság büntetében való bűnsegédi bűnrészességnek,* továbbá Bartalos István vádlottnak cselekménye szintén a Btk. 278. és 69. §-ának 2. pontjában meghatározott *gyilkosság büntetében való bűnsegédi bűnrészességnek,*

...

Pór (Polatschek) Ernő vádlottnak a cselekménye, tekintettel arra, hogy azzal a csendőrtisztek letartóztatására szándékosan közreműködött, *három rendbeli, a Btk. 323. §-ának 1. bekezdésében meghatározott és annak utolsó bekezdése szerint minősülő személyi szabadság megsértése vétségének a tényelemeit foglalják magukban,*

amiért is a beszámítást, avagy a büntethetőséget kizáró okok hiányában, ezen vádlottak bűnösségének a megállapítása indokolt.

Megjegyzi a bíróság, hogy a főbenjáró bűncselekményekkel vádolt egyéneknek elmeállapotát orvosszakértőkkel megfigyeltette, s ezek a megfigyelt vádlottak mindegyikére egybehangzóan megállapították, hogy

sem elmezavarban nem szenvednek, s nem szenvedtek a cselekmény elkövetésekor, sem öntudatlan állapotban nem voltak,... így teljes beszámíthatóságuk kétségtelen.”⁶⁹

Ezt követően az ítéletben a bíróság *dr. Vajda Zoltánt felmentette* „az ellene emelt, a Ferry Oszkár, Borhy Sándor és Menkina János csendőrtisztek sérelmére elkövetett három rendbeli... gyilkosság büntetőjében való, a Btk. 69. § 1. pontja szerinti felbujtói bűnrészségének vádja alól.”⁷⁰

...

Dr. Vajda Zoltánnak azon védelmét, hogy Ferry Oszkár és társai elfogását maga után vonó névtelen feljelentés fogalmazványára, továbbá az ezekről készült kiadmányokra az ő aláírásának gumibélyegzőjét nem ő nyomta rá, erre senkit fel nem hatalmazott, az egész feljelentésről, valamint annak miként történt elintézéséről tudomása nem volt, ez időben a hivatalában nem tartózkodott, igazolták azok a tények, hogy saját kezű aláírása az aktán hiányzik, s hogy Pór Polatschek Ernő vallomása szerint dr. Vajda Zoltán ez időben beteg volt. Gumibélyegzője záratlan helyen állt, így azt bárki felhasználhatta, továbbá megerősítette dr. Marberger Sándor orvosnak eskü alatt tett vallomása és a beteglátogatásokról általa szerkesztett, a bíróság által betekintett jegyzéknek az az adata, hogy a vitatott időben *dr. Vajda Zoltán beteg volt..., járni sem tudott*. Ezek szerint nincs tartható alapja annak a vádnak, hogy ő Ferry Oszkár és társainak elfogásáról előzőleg tudott volna, továbbá, hogy Chlepkó Hantos Edével megegyezve, a nevezett csendőrtisztek meggyilkolását bármi módon szándékosan megkönnyítette vagy előmozdította volna.”⁷¹

⁶⁹ PIL 613. f. 1/48. 23–25. (Kiemelések részben tölem. – D. P.)

⁷⁰ *Izgatásért ellenben elítélték dr. Vajda Zoltánt*, amiért „ő a diktatúra eszméjének egész a haláláig harcosának vallotta magát és hivatala átvételekor arra hívta fel nagyszámú hallgatóit, hogy tartanak ki az osztálygyűlöletet, a magánvagyon elkobzását hirdető kommunizmus mellett, mely kijelentéseivel a munkásosztály tagjait, a többi társadalmi osztály elleni gyűlöletre hívta fel, továbbá a vagyon jogintézménye ellen izgatott, mindezt háború idején tette, nyilvánosan és gyűlekezeten”, amivel „egy rendbeli, a Btk. 172. § második bekezdésében meghatározott és az 1912. évi 63. tc. 19. §-ában meghatározott izgatás” büntetést követte el, amiért őt 5 évi fegyházra és 5 évi hivatalvesztésre ítélték. (PIL 613. f. 1/48.)

⁷¹ PIL 613. f. 1/48. 27. (Kiemelések részben tölem. – D. P.)

A bíróság ítéletéből nyilvánvaló: nagyjában és egészében *kontraproduktívnak bizonyult a vádlottaknak azon taktikája, hogy magukat mentve társaikra próbálták hárítani a felelősség súlyosabb részét.* A bíróság – az ügyről akkoriban mit sem tudó, nagybeteg Vajda Zoltán kivételével – ezeket az érveket egytől egyig elutasította, ellenben a társaikra tett terhelő vallomásokat bizonyítéknak tekintette. E játszma végül is negatív összegűnek bizonyult számukra: kölcsönösen bemártották egymást, miközben maguk a legkevésbé sem mentesültek a felelősség és a következmények alól. Közülük a bíróság *Cserny Józsefet, Papp Sándort, Bonyháti Tibort, Kakas Ferencet, Csomor Gábort, Neumayer Gézát, Löschner Márton* halálra, *Bartalos Istvánt* 10 évi fegyházra és 10 évi hivatalvesztésre, *Tóth Józsefet* 12 évi fegyházra és 10 évi hivatalvesztésre, *Cseh Lászlót* 5 évi fegyházra és 5 évi hivatalvesztésre, *Poór Polatsek Ernőt* 3 évi fegyházra és 3 évi hivatalvesztésre ítélte (azzal, hogy „a hivatal- és politikai jogvesztést a szabadságvesztés büntetés elévülésének befejezésétől kell számítani”).⁷² A halálraítéltek közül Csernyt 7,⁷³ Pappot, Bonyhátit 3 gyilkosságra való felbujtásért, Csomort 4, Kakast, Neumayert és Löschert 3 gyilkosságban való részvételért, Bartalost, Tóthot és Csehet gyilkosságban való bűnsegédi bűnrészesség miatt, Poór Polatseket személyi szabadság jogtalan korlátozása miatt marasztalták el.

Terjedelmi okból itt csak a fővádlott Cserny Józseffel kapcsolatos ítéletrészből az általános részt és a Mozdony utcai laktanyában történetek összegzőt tárjuk olvasóink elé: Cserny József 1. „mint a Tanácsköztársaság fenntartása érdekében gyilkosságra szövetkezett terrorista csapat parancsnoka, a csapat tagjait olyan általános tanítással látta el, hogy a burzsujt nem kell kímélni, le kell ölni, s őket magatartásával, nyilatkozataival, biztatásaival, dicséreteivel, buzdításaival, jóváhagyásaival, gyilkosságra állandóan kész lelki és fizikai állapotban, ölésre alkalmas fegyve-

⁷² BFL VII. 5. c. 8931/1919.

⁷³ Cserny Józsefet a 7 rendbeli gyilkosságra való felbujtás mellett további két ember életének közvetett kioltásával vádolták, mert a Forradalmi Törvényszék elnökeként a Stenczel–Nikolényi-ügyben hozott halálos ítéleteiből kettőt végrehajtottak. (*Népszava*, XLVII. évf. 248. sz. 3.)

rekkel ellátva készenlétben tartotta,⁷⁴ s hogy ... 4. az 1. pontban körülírt általános magatartásával és Budapesten, 1919. július 21-én Papp Sándor és Bonyhádi Tibor terroristákkal egyezően adott utasításával az erre a célra önként jelentkezett Kakas Ferenc, Csomor Gábor, Neumayer Nagy Géza, Löscher Márton, a szökésben lévő Pető István és Trailla György terroristákat szándékosan rábírta, hogy ezek a Budapesten 1919. július 18-án az ellenforradalom szervezésének gyanúja miatt letartóztatott és a Mozdony utcai terrorlaktanyába beszállított Ferry Oszkár csendőr altábornagyot, Borhy Sándor és Menkina János csendőr alezredeküket 1919. július 22-ére virradó éjjel előre megfontolt szándékkal megöljék, s mind e cselekményeit a Tanácsköztársaság fenntartása érdekében követte el;

bűnösnek mondja ki, mint a Btkv. 69. § 1. pontja szerinti felbujtót a Dobsa Miklós, id. Hollán Sándor, ifj. Hollán Sándor, dr. Berend Miklós, Ferry Oszkár, Borhy Sándor és Menkina János sérelmére elkövetett, összesen tehát 7 rendbeli, a Btk. 278. §-ában meghatározott gyilkosság bűntettében, valamint a dr. Berend Miklós sérelmére elkövetett, s a Btk. 370. § 1. bekezdésében meghatározott orgazdaság bűntettében.”⁷⁵

⁷⁴ Már az első tárgyalási napon, 1919. november 24-én kihallgatták Cserny Józsefet: „– Hát mi volt a maguk rendeltetése? – kérdezte az elnök. – *Hogy minden eszközzel törjük le az esetleges ellenforradalmat. Ha kell, fegyverrel fegyver ellen, amint ilyenkor szokás, szűrni, löni.* – *De hát maguk olyanokat is megölték, akiknek nem volt fegyverük.* – *Kellett, mert a szélső baloldalon úgy gyűlöltek a burzsujt, mint teszem fel a francia a németet. Nem lehetett ellenkezni.* – *És kinek az ajánlatára fogadta fel az embereket? – A megbízható kommunisták vagy a népbiztosok környezetének ajánlatára. Vakon nem vettem fel senkit. Persze nem lehetett úgy válogatni és sietni kellett, amikor jött a második kétszázra a megrendelés. ... Nem megrendelés, felvétel... Persze próbára tettem az embereket, akik be akartak állni a csapatba és mindenfelét hazudtat nekik. Hogy a Batthyány-pince tele van hullákkal, megkérdeztem tőlük, hogy hajlandók-e éjjel bárhova elmenni és akárkinek is a szívébe döfni a kést. Az ilyen hazugságokba beleszólt a második, a harmadik is, így próbáltuk ki az emberek szívét és idegzetét.* – Nem is volt ez hazudozás és próba – vágott közbe az elnök –, maguk így dolgoztak. Hiszen hallom, hogy szöke hajúakat és kékszeműeket fel sem akart venni, mert azok puhaszívűek. – Nem azért – felelte Cserny, hanem, tessék tudni, a kékszeműek és a szökek inkább lopósak. Nem akartam lopós embereket. Ezért választottam inkább feketéket. De azért volt nálam egy szöke is. Az elnök ezután megkérdezte, hogy erőszakkal nem soroztak be embereket? – Nem, felelt Cserny.” (Az Est, 10. évf. 117. sz. 4. Kiemelés részben tőlem. – D. P.)

⁷⁵ A Csernyvel kapcsolatos ítélet rész 3. pontjában olvashatjuk ennek magyarázatát: „a meggyilkolt Dr. Berend Miklóstól [az 1919. június 24-i ellenforradalmi kísérletet fehér kendővel üdvözlő, magánál pisztolyt tartó orvos-tanártól – D. P.] a gyilkos terroristák által rablás bűntette útján elvett pénzből 23 db 200 koronás pénzdarabot és az azt tartalmazó pénztárcát, tudva, hogy az rab-

1.4. Lehetséges kérdések az ítéletekkel kapcsolatban

A bíróság ítélete kapcsán felmerül néhány – rendelkezésre álló forrásaink alapján egyértelműen meg nem válaszolható – kérdés, melyeket a tárgyszerű történeti megítélés érdekében akkor is fel kell vetnünk, ha *meggyőződésünk: három ember élete előre megfontolt szándékkal történő, önkényes és különösen brutális kegyetlenséggel végrehajtott kioltásának megtorlása csak az adott jogrendben súlyosabb büntetést vonhatta maga után.*⁷⁶ Ahogy az alábbiakban még szó lesz erről, *e gyilkosságokat még a Tanácsköztársaság jogszabályai is főbenjáró bűncselekményekként megtorlandóknak ítélték.*⁷⁷

Az első és talán a legfontosabb kérdés az ítélettel kapcsolatban, hogy vajon igazuk volt-e a bírácoknak, amikor úgy vélték: mesébe való Csernynek azon állítása, hogy a csendőrtiszteket szabadon akarta bocsátani. Ha ez lett volna a szándéka, ezt akármikor megtehetette volna. Továbbá Bonyhádi Tibor vallomása szerint ő és nyomozótársa július 21-én az esti órákban felkeresték Cserny Józsefet, aki nem aludt, hanem az ágyban ült és cigarettázott, és kérdésekre azt felelte, hogy Chlepkó parancsa szerint „haza kell küldeni a csendőrtiszteket”, ami alatt azok kivégzését értette. Egyébként is laktanyaparancsnok volt, „tudta és beleegyezése nélkül ilyen rémes gyilkosságokat a laktanyában elkövetni nem lehetett vol-

lás útján jutott a gyilkos terroristák kezébe, a Tanácsköztársaság fenntartása érdekében [tehát nem személyes haszonszerzés céljából – D. P.] jogtalan vagyoni haszon végett megszerzett”. (BFL VII. 5. c. 8931/1919. Kiemelés tőlem. – D. P.) Az 1878. évi V. tc. XXX. fejezetében olvashatjuk: „Az orgazdaság és bűnpártolás. Orgazdaság. 370. § Aki olyan dolgot, melyről tudja, hogy lopás, sikkasztás, rablás vagy zsarolás büntette következtében jutott birtokosa vagy birtalójának [sic!] kezébe, vagyoni haszon végett megszerez, elrejt, vagy annak elidegenítésére közreműködik; az orgazdaság büntetettét követi el és öt évig terjedhető börtönnel büntetendő. ... Orgazdaságot csak ingó dolgokon lehet elkövetni. (A magyar büntető törvények 1910. 258.) – Romsics Ignác felhívta a figyelmet a korabeli bíróságok általános gyakorlatára, melynek révén „a szocializálásokat, rekvirálásokat lopásnak, rablásnak” minősítették (1999. 131.) Tegyük hozzá: orgazdaságnak is.

⁷⁶ Anakronisztikus lenne mai értékrendünk – halálbüntetés-ellenességünk – alapján véleményezni az akkori ítéleteket.

⁷⁷ Ld. pl.: a Forradalmi Kormányzótanács LXXXIV. sz. és XCIV. sz. rendeleteit. (A Forradalmi 1919. 15–16. és 27–32.) Böhm Vilmos hadsereg-főparancsnok 53/khp. sz. parancsa. (Böhm V. 1923. 385.)

na”. Nagy valószínűséggel: igen. Hiszen Cserny a terhére rótt minden gyilkossággal kapcsolatban tagadásban volt arra vonatkozóan, hogy parancsot adott-e ő ezekre az atrocitásokra, s hogy előre megfontolt szándékkal cselekedett-e? Rádadásul a tárgyalás során – a Bonyhátival való 1919. december 3-i szembesítésekor – elismerte, hogy azt mondta: „Stopp, haza kell küldeni őket! Cserny: Igen, ezt mondtam, de maga tudja, hogy hozzátettem: Chlepkó mondta... Parancsot nem adtam, de magának nem is kellett!”⁷⁸

Mindazonáltal nem teljesen kizárható, hogy szándékában állt a csendőrtisztek elengedése, ezért – egy más társadalmi légkörben folyó korrekt tárgyaláson – Cserny verzióját külön vizsgálni: igazolni vagy elvetni kellett volna. Lehetséges ugyanis, hogy Cserny ez esetben nem egészen alaptalanul védekezett így. A fentiekben idézett, 1919. augusztus 25-i kihallgatása során Cserny úgy vélte, hogy Chlepkó Hantos Ede azért követelte a csendőrtisztek kivégzését, mert sértetten törleszteni szeretett volna Kun Bélának, amiért nem őt, hanem dr. Vajda Zoltánt nevezte ki a Vörös Őrség országos parancsnokává. Azzal, hogy Kun – Cserny által hivatkozott – többszöri utasítása ellenére is ilyen önkényes terrormódszereket alkalmaztatott, kellemetlen helyzetbe akarta hozni a külügyi népbiztost az antantmissziók előtt.

Vallomásában Cserny nem említette, de a névtelen feljelentés idején, az 1919. július 17-ét követő napokban, ő és csapata éppen igen kényes helyzetben volt. Az antantmisszió és a szociáldemokrata vezetők nyomására⁷⁹ a pártvezetőség július 16-i és a Forradalmi Kormányzótanács július 17-i ülésén úgy döntöttek, hogy „a Cserny-csoport helyett biztosító csapatként a Fabik-csoport szervezendő meg”.⁸⁰ A július 16-i értekezlet határozatához hozzájárult Csernyék patrónusa, Kun Béla,⁸¹ s jelen lehettek az

⁷⁸ Az *Est*, 10. évf. 125. sz. 4.

⁷⁹ *Mendelényi L.* 1921. 200.; *Böhm V.* 1923. 395–396.; *Gratz G.* 1935. 152.

⁸⁰ A *Forradalmi* 1986. 496.

⁸¹ Cserny még a moszkvai agitátorképző tanfolyamról ismerte Kun Bélát, s még a Tanácsköztársaság kikiáltása előtt egy ideig személyesen őrizte a pártházban annak szobáját. Bár a későbbiekben konfliktusai is voltak, Kun Csernyékre úgy tekintett, mint azon kevés budapesti fegyveres erő

ülésen a velük szoros munkakapcsolatban állók közül többen is. Így feltételezhető: Cserny tudhatta, hogy bár csapata már több korábbi felosztást, átszervezést átélt, ez esetben egy újabb hiba könnyen végzetes lehet a számukra. (Az is volt.) Az első, májusi felosztásukra, leszerelésükre ugyanis akkor került sor, amikor a Kormányzótanács szociáldemokrata tagjai tudomást szereztek áprilisi gyilkosságaikról.⁸² Úgyhogy nem kellett ahhoz Borhy alezredesnek Cserny apjára hasonlítani, hogy esetleg kímélni próbálja a letartóztatott csendőrtisztek életét. Ha továbbra is fenn akarta tartani csapatát és pozícióját, célszerű lett volna így cselekednie. Amiből nem következik persze, hogy így is cselekedett, de az igen, hogy jó oka lehetett arra, hogy megkísérelje elkerülni Fery Oszkár és társai felakasztását.⁸³ Ahogy arra is, hogy ne konfrontáljon nyíltan az azokban a

egyikére, amely nem állt szociáldemokrata irányítás alatt. Kun Béla 1919. július 15-én a Központi Intézőbizottság ülésén arról beszélt, hogy a Tanácsköztársaság válságban van hatalmi, gazdasági, bel- és külpolitikai szempontból. Ezek közül a hatalmit és a belpolitikait tartotta súlyosabbnak: „Meg kell félemlíteni a burzsoáziát. Reszketnie kell a burzsoáziának, mert csak ez esetben lehetséges az, hogy elkerüljük a vérontást.” Majd hozzátette: „Nincs karhatalmunk, nem tudjuk végrehajtani a rendelkezéseinket. Maholnap ott tartunk, mint a Károlyi-kormány tartott... A Kormányzótanács jelenlegi törekvése éppen az, hogy megteremtse a megbízható karhatalmat...” (MMTVD 6/B. 456. és 460. Kiemelés tőlem. – D. P.) – Cserny kevés kommunista támogatói közül a legfontosabbként tekintett a külügyi népbiztosra, akinek kemény fellépést követelő szavai nyilván tetszettek neki, ugyanakkor a megbízható karhatalom megteremtésére vonatkozó felhívás reményt és aggodalmat is kelthetett benne. Borsányi György szerint ugyanis Kun „szavait tett követi: újjászervezik a Cserny-csoportot. Maga Kun jelenik meg a Batthyány-palotában székelő csoportnál és intéz beszédet hozzájuk. Ugyanebben az időben számolja fel azt a csoportot, amelyet a tanácskormány baloldali ellenzékének tekint.” (1979. 188.) Mindazonáltal Borsányi György véleményétől eltérően úgy látjuk, hogy ha Kun valóban járt július közepén a Cserny-csoportnál, annak több célja is lehetett: 1. Megőrizni ezt az alakulatot, lojálisát erősítvén. Ez esetben a fentiekben idézett, a Fabik-csoportot előtérbe helyező július 16–17-i határozatok akaratát ellenére születhettek. 2. De az is lehet, hogy azért járt náluk, hogy „csomagolja” számukra az őket háttérbe szorító határozatot.

⁸² Dobsa Miklóst április 20-án a Batthyány-palota pincéjében, id. és ifj. Hollán Sándor volt államtitkárokat április 23-án éjjel ölték meg a Cserny-csapat tagjai a Lánchídon. Návay Lajos volt képviselőházi elnökkel, és fiával, Návay Iván földbirtokossal, valamint dr. Kiss Béla szentesi városi főjegyzővel Kiskunfélegyházán a pályaudvaron végeztek a terroristák. Előbbiekkel kapcsolatban Csernyt a gyilkosságokra való felbujtással vádolták. Utóbbiakkal kapcsolatban az elkövetők utólagos felelősségre vonásának elmaradását vetették a szemére. (Váry A. 1922. 16. és 86.) Ld. továbbá: Olysoi Gabányi J. 1922. 71–74., 103–110.; Böhm V. 1923. 377–380.; Hajdu T. 1969. 131.

⁸³ Az sem kizárható teljesen, hogy Cserny július közepén, a bukás előtt két héttel érezte: a Tanácsköztársaság végnapjait éli, s a csendőrtisztek elengedésével és saját szökésével – már ha tényleg tervezett ilyet – jó pontot kívánt szerezni az ellentábor prominenseinél. (Ahogy a Harmadik Birodalom bukását megelőzően egyes SS- és Gestapo-tisztek is tettek korábban tőlük elképzelhe-

napokban a beteg dr. Vajda Zoltán helyett de facto a Vörös Őrség országos parancsnokaként funkcionáló Chlepkó Hantos Edével sem, hiszen osztaga akkoriban a II. kerületi vörössőr-parancsnokság alá volt rendelve, így természetesen a főparancsnokság alá is. Feltéve, hogy Bonyháti Tibor – Cserny állításának megfelelően – valamilyen okból valóban nagyon ambicionálta a csendőrtisztek kivégzését, s hogy emiatt Chlepkóhoz szalagált, nem áll a bíróság azon feltételezése, miszerint Cserny bármikor elengedhette volna az elfogott csendőrtiszteket, ha valóban akarja.

Bonyolíthatta helyzetét még egy eseménysor is, amely éppen a csendőrtisztek elfogásának időszakára esett. A Kormányzótanács említett, 1919. július 17-i ülésén ugyanis – komoly vitát követően – arról is határoztak, hogy Szamuely Tibor⁸⁴ tegyen jelentést a Kormányzótanácsnak a kalocsai ellenforradalom leverése alkalmával kivetett hadisarcairól.⁸⁵ Tehát a Tanácsköztársaság jellege, módszerei, terrorja, esélyei, bel- és külpolitikája stb. körül a kormányzó párton és a Kormányzótanácsban állandósult viták, politikai harcok egy újabb állomásaként, Szamuely tevékenységét korlátozó, elszámolási kötelezettségét erősítő határozat született,⁸⁶ ami a Cserny-különítmény június 24-e utáni újjászervezését támogató egyik vezető⁸⁷ pozíciójának gyengülésére utalhatott. A szociálde-

tetlen gesztusokat, mentettek zsidók/antifasiszta ellenállók életét, hogy legyen, aki tanúskodik mellettük a várható felelősségre vonás során.)

⁸⁴ Szamuely Tibor (1890–1919) 1908-tól szociáldemokrata, majd kommunista újságíró, az Oroszországi Kommunista (bolsevik) Párt magyar csoportjának egyik alapító tagja, a *Szociális Forradalom*, a *Vörös Újság* szerkesztőségének munkatársa. A Tanácsköztársaság kikiáltása után helyettes hadügyi népbiztos, 1919 áprilisától közoktatásügyi népbiztos, majd április végétől az ellenforradalmi mozgalmak letörésére létrehozott Frontmögötti Bizottság elnöke, s az ezzel kapcsolatos karhatalmi fellépések, megtorlások irányítója. 1919 májusában Leninhez repült, majd május-júniusban – bár a kevesebb véráldozat híveként állította be magát, valójában – a dunántúli s a Duna–Tisza közti ellenforradalmi akciók véres elfojtásával tette nevét emlékezetessé. A Tanácsok Országos Gyűlésén harcosan képviselte a kommunisták álláspontját. (Szamuely T. 1975. 636.; *Munkásmozgalom-történeti* 1976. 605–606.)

⁸⁵ A *Forradalmi* 1986. 499.

⁸⁶ Még a kommunisták véleménye is megoszlott az ügyben. Kun Béla távollétében a Csernyéket támogató Szántó Béla ellenezte, Varga Jenő és Lukács György támogatta Szamuely beszámoltatását. (A *Forradalmi* 1986. 499.)

⁸⁷ Lengyel József „Prenn Ferenc hányatott élete” c. regényében azt állítja, hogy a június 24-i budapesti ellenforradalmi kísérlet leverése után a csapata újrafelállítását és erős felfegyverzését kérő

mokrata Böhm Vilmos⁸⁸ visszaemlékezésében e határozatot úgy értékelte, hogy „ezzel megkezdődött a harc a Kormányzótanács és Szamuely között. ... De hogy az ellenakciók milyen újabb és súlyosan fenyegető mozgalmak okozói voltak, azt a következő eset illusztrálja. Június havában Budapestre érkezett az orosz szovjetköztársaságból két ukrán tiszt (a nevük: Effinov Grigory és Jukelsohn Isay), akik állítólag az ukrán szovjetköztársaság elnökének, Racovskynak voltak bizalmasai. Hivatalos színben úgy tüntették fel küldetésüket, hogy ők az orosz hadifoglyokat akarják a Vörös Hadsereg számára megszervezni. Különvonaton keresztül-kasul beutazták az országot, de mint később kiderült, egészen más céljaik voltak. Értekezleteket tartottak a diktatúrával elégedetlenkedő baloldali elemekkel, a föloszlatott, úgynevezett forradalmi munkástanácsok radikálisaival, és ezeket arról akarták meggyőzni, hogy *Magyarországon nincs proletárdiktatúra, hanem burzsoárdiktatúra van. El kell távolítani a forradalom vezetéséből a szociáldemokratákat, megbízható kommunistákat kell az élre állítani, a burzsoáziát ki kell irtani, s így kell biztosítani a proletariátus uralmát* – ez volt agitációjuk vezérmotívuma.

A haditerv a következő [volt]. *Július 21-ére virradó éjjel el kell fogni Weltner Jakabot⁸⁹, Kunfi Zsigmondot⁹⁰ és Böhm Vilmost, akik megakadá-*

Cserny javaslatát Szamuely Tibor, Korvin Ottó, Sallai Imre is támogatták – mire Kun Béla beleegyezett ebbe. E taktikai szövetség nem jelentette ugyanakkor, hogy a Tanácsköztársaság ellenfelei elleni harcot, a vörös terrort megtestesítő három férfiú azonos módon viszonyult volna akkori szerepéhez. Lengyel József regényében Szamuely szájába adta a három férfiúról kialakított véleményét: „Nézzé Kun! – szólalt meg Szamuely ridegen. – Itt van Korvin. Ő a kemény eljárást szükséges rossznak tartja. Cserny – és kis mosoly mutatkozik vértelen ajkán – szükségesnek és jónak. Én egyszerűen szükségesnek. Mi a maga véleménye?” (1966/2. Kiemelés tőlem. – D. P.)

⁸⁸ Böhm Vilmos (1880–1949) szociáldemokrata műszerész, előbb a vasasok szakszervezete, majd az MSZDP vezetőségének is tagja. A Károlyi-kormány hadügyi államtitkára s a Berinkey-kormány hadügyminisztere volt. A Tanácsköztársaság alatt tagja a Forradalmi Kormányzótanácsnak, előbb szociális, majd hadügyi népbiztos, később a Vörös Hadsereg parancsnoka, s végül bécsi nagykövet lett. A bukás után (1945 végéig) emigrációban tevékenykedett, majd hazatért. 1946 végétől Magyarország stockholmi (koppenhágai, oslói) nagykövete lett. E tisztségéről a „fordulat éve” nyomán lemondott, s haláláig nem tért vissza az országba. (Bölgöny J. 1992. 273.; *Munkásmozgalom-történeti*, 1976. 85–86.)

⁸⁹ Weltner Jakab (1873–1936) szociáldemokrata asztalos, 1898-tól az MSZDP központi titkára, 1910-től a *Népszava* felelős szerkesztője. Az őszirózsás forradalom idején a Magyar Nemzeti Tanács tagja. A Tanácsköztársaság idején az egyesült pártvezetőség tagja, az újságíró-

lyozzák a proletárdiktatúra kialakulását, le kell őket mészárolni, Kun Bélát le kell mondatni, helyébe Szamuely Tibort kell kinevezni a Tanácsköztársaság vezetőjévé,⁹¹ Budapesten Szent Bertalan-éjrt kell szervezni, s a »fölszabadult erőkkel« kell a proletárdiktatúrát biztosítani.

Az utolsó percben Kun tudomást szerzett a tervről. Július 20-ára virradó éjjel az utolsó nagy értekezleten, amelyen 150 hívük vett részt, Szamuely Kun megbízásából elfogta a két ukrán tisztet, s ott a helyszínen felkoncolták őket. Ha Kun az utolsó pillanatban meg nem hiúsítja az ukrán tisztek tervét, következményeiben beláthatatlan vérontás színhelye lett volna Budapest. Mellesleg megjegyzem, hogy Kun Bélát ezért a tettért az ellenforradalom kétrendbeli gyilkossággal vádolja. A Kun ellen indított ellenforradalmi pörben elhallgatták a két ukrán tiszt tervét és azt a tényt, hogy Kun ezzel a tettel Budapest polgárságát a tömeges mészárlástól mentette meg” – írta Böhm Vilmos.⁹²

szakszervezet elnöke. A bukás után 1924-ig emigrációban élt, majd hazatérve újra a *Népszava* szerkesztője lett. 1931-től haláláig országgyűlési képviselő volt. (*Munkásmozgalom-történeti*, 1976. 704.)

⁹⁰ Kunfi Zsigmond (1879–1929) szociáldemokrata tanár, társadalomtudományi író, szociáldemokrata vezető, egy időben a *Népszava*, ill. a *Szocializmus* szerkesztője, 1909-től az MSZDP vezetőségének tagja. Az őszirózsás forradalmat követően előbb tárca nélküli, majd munkaügyi és népjóléti, s végül közoktatásügyi miniszter. A Tanácsköztársaság alatt közoktatásügyi népbiztos, s az együttes pártvezetőség tagja. A kommunistákkal folytatott vitái s a radikális túlzások visszafogására irányuló kísérleteinek kudarca nyomán júniusban kivált a vezetésből és vidékre utazott, s csak a bukás után tért vissza Budapestre. 1919 augusztusától Bécsben élt, több szociáldemokrata lapnak dolgozott, s részt vett a Kétésféle Internacionálé létrehozásában. Tevékenységét hatástalannak érezve, 1929-ben öngyilkos lett. (*Bölköny J.* 1992. 338.; *Munkásmozgalom-történeti*, 1976. 326.; *Mann M.* 2005. 68–69.)

⁹¹ Komoly viták voltak Kun Béla és Szamuely Tibor között, de – ismereteink szerint – semmi sem bizonyítja, hogy Szamuely Kun helyére tört volna. E szervezkedés meghiúsításával ennek ellenkezőjét tette.

⁹² Böhm V. 1923. 393–394. (Kiemelés részben tőlem. – D. P.) – Nem tartozik témánkhoz, ezért különösebb elemzés nélkül megjegyezzük: a radikális baloldali diktatórikus fordulat megakadályozása és a két letartóztatott ukrán tisztnak Kun által (Szamuely Tibor és öccse László, valamint Rudas László jelenlétében) történt rövid kihallgatása utáni – törvényes tárgyalás nélküli – Duna-parti brutális kivégzése között véleményünk szerint nincs olyan egyenes összefüggés, ahogy ezt Böhm Vilmos beállítja. Leleplezésükkel és letartóztatásukkal már elejét vették egy szélsőradikális fordulatnak, ezért Kun Béla ezen eljárását illetően inkább *Borsányi György* interpretációjával érthetünk egyet: „A két ukrán tiszt kivégzetése... súlyos hiba volt; mentegetni vagy magyarázni hiábavaló kísérlet lenne.” (1979. 189.) *Gerencsér Miklós* a történetet leírva úgy véli, hogy az ukrán tisztek kihallgatásánál jelen volt Cserny József is, s Kun őt utasította, hogy kivégzésük

A Cserny csapata ellen többször erőiesen fellépett, vezetőjüket élesen elítélő Böhm Vilmos⁹³ nem említi, hogy a szervezkedők tanácskozásain – egyebek között – részt vett Chlepkó Hantos Ede is, s hogy ügyüknek „meg akarták nyerni a szélsőségekre mindig kapható Cserny Józsefet, de a különítményesek parancsnoka csatlakozás helyett tájékoztatta Kun Bélát, hogy miféle szándékkal gyűlőseznek a radikálisok az Országházban”.⁹⁴ Más források szerint „Cserny – bár szíve hozzájuk húzott – nem csatlakozott a csoporthoz, hanem jelentést tett arról Korvin Ottónak. Korvin – miután pontosította az információt – részletesen beszámolt az ügyről Kun Bélának.”⁹⁵ Bárhogy is történt, szembeötlő: *Cserny József 1919. július 18-án lojális volt Kun Bélához, s feladta az ellene szervezkedőket, majd csapatával elfoglalta az ukránok vonatát.* Bármilyen is vezette őt erre: Kun iránti személyes elkötelezettsége vagy a remény, hogy amint a június 24-i budapesti ellenforradalmi lázadás leverésében játszott szerepük csapata felértékeléséhez vezetett, talán most is így lesz: az éppen balról fenyegetett külügyi népbiztos most is belátja, hogy nem boldogulhat nélkülük, s ezért újra csak megghiúsítja a támaszát jelentő különítmény feloszlását, az 1919. július 16–17-i határozatok végrehajtását.

Nem tudhatjuk, mi járt *Cserny József* fejében, de tény, hogy *a csendőrtisztek letartóztatásának napján, kritikus helyzetben, lojális volt Kun Bélához. Korántsem kizárható ezért, sőt valószínűsíthető, hogy lojalitásra törekedett a csendőrtisztek ügyében is.* Elképzelhető, hogy pozíciója és csapata megvédése érdekében – Chlepkó Hantos Ede utasítása ellenére – valóban el kívánta kerülni a csendőrtisztek kivégzését. S ha ehhez még hozzátesszük, hogy *forrásaink igen ellentmondóak Chlepkónak a Kun-ellenes szervezkedésben játszott szerepét illetően* (amennyiben Borsányi

csendben, lövések nélkül történjen: „Követ a nyakukra és dobjátok a Dunába őket!” (1993. 432.) Más források ezt nem erősítik meg. Ha erre bármilyen nyomot találtak volna a nyomozó szervek, ez a direkt Kun Bélához vezető szál aligha maradhatott volna ki a Cserny elleni vádak sorából, hiszen a Csernyék elleni pert a népbiztosok perének előjátékaként interpretálták a vád képviselői.

⁹³ Erről a későbbiekben még szó lesz.

⁹⁴ *Gerencsér M.* 1993. 432.

⁹⁵ *Borsányi Gy.* 1979. 189.

György a szélsőbaloldali csoport tagját, Gerencsér Miklós álcázott kémlelőjüket láttatja benne⁹⁶), akkor nem lehet kétséges: kettejük akkori pozíciója, szerepe igencsak eltérő lehetett a Tanácsköztársaság vezetői körében zajlott hatalmi játszmák forgatagában. Egy ilyen helyzetben, a hierarchiában magasan fölérendelt *Chlepkó akarata ellenére* – aki (amennyiben maga is a radikálisokhoz érezte közel magát) esetleg éppen dühös lehetett Cserny „árulása” miatt, s így immár nemcsak Kun kényelmetlen helyzetbe hozásának, hanem a radikálisok szempontjából is megbízhatatlan Cserny-csoport diszkreditálásának szándékával követelhetette parancsa végrehajtását – Cserny korántsem tehette azt, amit akart. Így a bíróság valószínűleg tévedett, amikor azt feltételezte, hogy a laktanyaparancsnok bármikor elengedhette volna a lefogott csendőrtiszteket, ha szándékában állt volna.

Feltéve, hogy Cserny valóban kereste a diszkrét kiszabadítás lehetőségét, ebben a törekvésében jócskán megzavarhatta a ki tudja milyen motívumok által hajtott⁹⁷ Bonyháti Tibor, aki – Cserny szerint – Chlepkóhoz rohangálva sürgette a kivégzéseket, s dacolt Cserny időhúzó s közben kiutat kereső taktikájával. Nem kizárható, hogy így volt. Már csak ezért sem lehetett volna perdöntő egyikükre vonatkozóan sem a másik terhelő vallomása. A bíróság ellenben, miközben okkal-joggal kétségbe vonta mindkettejük szavahihetőségét, egymásra tett terhelő vallomásaikat bizonyító erejűnek fogadta el. Márpedig abból, hogy a felelősséget maguktól Csernyre hárítani akarók azt vallották, hogy ő egy az egyben továbbadta Chlepkó parancsát a kivégzésekre, arra következtetni, hogy az valóban így történt, legalábbis kétes eljárás.

Elgondolkodtató viszont az, hogy Bonyhátival való szembesítésekor – feltéve, hogy hihetünk a korabeli sajtótudósításnak⁹⁸ – Cserny kiesett szerepéből, s ha közvetve is, elismerte: továbbadta Chlepkónak a csendőr-

⁹⁶ Borsányi Gy. 1979. 188.; Gerencsér M. 1993. 432.

⁹⁷ Cserny 1919. december 9-i védekezése szerint: „Bonyháti... e három embernek a vérén akart zsíros álláshoz jutni.” (Népszava, 47. évf. 250. sz. 5.)

⁹⁸ Az Est, 10. évf. 125. sz. 4.

tisztek „hazaküldésére” vonatkozó parancsát. Miért tette ezt? Nem mert nyíltan szembeszállni Chlepkóval vagy időközben meggondolta magát? Lehetséges ugyanis, hogy bár ő Kun iránt lojálisan feladta, majd lefogatta a szélsőbaloldali szervezkedők egy részét, amiért ő Kun hálájaként csapata megmentését várta, e várakozásában csalódnia kellett. *Lehetséges, hogy az adott bel- és külpolitikai konstellációban Kun Béla, Cserny segítségével ellenére sem vállalta/vállalhatta, hogy megváltoztattassa az 1919. július 16–17-i határozatokat, s amikor ez Cserny tudomására jutott, ettől dühös lett.* S amikor a csendőrök letartóztatása után a család és a barátok által riasztott Romanelli ezredes tiltakozása nyomán a Hadügyi Népbiztosság emberei felkeresték Csernyt a csendőrtisztek ügyében, ő dodonai módon válaszolt,⁹⁹ majd – *feladva korábbi tervét – kivégeztette a tisztet.*¹⁰⁰ Emellett szól, hogy több ránk maradt beszámoló, jelentésből kikövetkeztethetően már közvetlenül a gyilkosságokat követő napokban – július 23-án vagy 24-én – feloszlatták Cserny különítményét, s helyüket más vörösör- (vöröskatona-) alakulatok foglalták el.¹⁰¹

Így volt vagy másképp? Nem tudhatjuk, de így is lehetett volna. Egy pártatlan bíróságnak az igazságos ítélethez a történetek korrekt rekonstruálására lett volna szüksége. Csakhogy *a Tanácsköztársaság által egyszerűen félreállított (esetenként üldözött) régi igazságszolgáltatás szerepükbe*

⁹⁹ A *Népszava* tudósítása szerint az 1919. december 4-i tárgyaláson hallgatták ki *Koncz Istvánt*. Detektívként ő nyomozott a Fery-ügyben, mert Romanelli felvetésére a Hadügyi Népbiztosság kerestette azzal, hogy ismeretlen vörösőrök elhurcolták a lakását. „Elment Csernyhez, aki a következőket mondta: és ha már a Dunában van? Mondja meg Nánássynak, ne koptassa a cipőtalpát egy burzsujért.” (47. évf. 246. sz. 3.) A tudósításból nem derül ki, hogy erre a látogatásra melyik nap került sor, így az sem, hogy akkor éltek-e még a Koncz által keresett személyek vagy sem.

¹⁰⁰ *Gratz Gusztáv* szerint Koncz István látogatásakor [július 21-én – D. P.] a csendőrtisztek még életben voltak: „Cserny nem adja ki áldozatait. Mivel az érdeklődés irántuk mind növekszik, Cserny kiadja a parancsot, hogy éjjel végezni kell velük.” (1935. 151.)

¹⁰¹ Quint József igazgató beszámolója szerint a Lenin-fiúk 1919. július 10-től három hétig tartották megszállva az intézetet, s őket „vöröskatonák” [valójában vörösőrök – D. P.], majd határrendőrök követték. (*Quint J. szerk.* 1918–26. 14.; BFL VIII. 132. a. 22. Az 1919. augusztus 29-i tanári értekezlet jegyzőkönyvében; MOL K 502-1919-5-164.335, K 502-1919-5-164.367.)

épphogy visszahelyezett tagjait¹⁰² 1919 november–decemberében – a bíróság minden ezzel kapcsolatos deklarációja¹⁰³ ellenére – a közelmúlt történetének sajátos kontextusba helyezésének, a két forradalom „leleplezésének” szándéka vezette. A Cserny-csoport tagjainak tevékenysége ilyen megközelítésben sajátos megvilágításba került: olyanba, amelyben nem igazán érdemes az egyéni felelősség részleteit kutatni, amelyben e cselekmények az átfogó bünszervezet részeként jelennek meg. Ilyen intenció mellett elillannak a kétségek az iránt, hogy vajon a Mozdony utcai lakatnyában szolgált kb. 180 Lenin-fiú mindegyike tudta/tudhatta-e előre, milyen tragikus lesz a végjáték a csendőrtisztek ügyében? Így aki napokkal korábban lefogta őket (Bartalos István) vagy őrizte őket ott-tartózkodásuk alatt (Cseh László), de nem vett részt a kivégzésekben, előre megfontolt szándékú bűnsegédi bűnrészességben marasztaltatt el,¹⁰⁴ abból kiindulva, hogy ők egy terrorra, gyilkolásra szervezett különítmény önkéntes tagjai, „testvéries banda” voltak, amelynek tagjai a kaszárnnyában élven, mindenről tudtak, ami náluk történik.¹⁰⁵

E purifikátori hevületet tükrözik az ítéletnek az enyhítő és súlyosbító körülményekre vonatkozó részei: „A büntetés mértékének a megállapításánál a büntető törvényszék Bartalos István és Löschner Márton kivételével a többi vádlottnak javára mérlegelte eddigi rovatlan előéletüket, nem vette és nem vehette azonban enyhítőül sem elhanyagolt nevelésüket,¹⁰⁶

¹⁰² Ld. ehhez pl.: a Kúria 1919. augusztus 9-i teljes ülésének jegyzőkönyvét (*Iratok* 1994. 24–35.), valamint: *Hajdu T.* 1969. 133.

¹⁰³ „Ezeknek mérlegelésével állapította meg a bíróság az egyes vádlottak ellenében az ítéletben meghatározott, a vádlottak egyéni bűnösségének mérvével arányos, becsületes és pártatlan bírói meggyőződése szerint a jognak, törvénynek és igazságnak megfelelő büntetést” – olvashatjuk az ítéletben. (PIL 613. f. 1/48. 26.)

¹⁰⁴ Nem igazán érthető, hogy Bartalos Istvánt, Cseh Lászlót és Tóth Józsefet a BTK azonos paragrafusai alapján, azonos minősítéssel miért ítélték ennyire különböző hosszúságú (5, 10, 12 éves) fegyházbüntetésre (melyből csak a korábban is büntetett Bartalosnál vételezhető, hogy a bírák talán ezt a körülményt mérlegelték).

¹⁰⁵ PIL 613. f. 1/48. 24–25. Ezen az alapon az alakulat bármely tagját vádolhatták volna.

¹⁰⁶ Egyebek között Ács Jenő, Cserny kirendelt védője próbált ilyen jellegű enyhítő körülményeket a bíróság figyelmébe ajánlani: „Rámutatott arra, hogy a nyugtalan lelkű ember korán jutott árvaságra. Nem szülei nevelték, hanem árvaházból indult az életbe. Múlt év őszén Oroszországba került, ahol Kun Béla volt a tanítómestere. Így sodródott a bolsevisták kezei közé. Arra kéri a bírót

sem a háború miatti munkátlanságukat,¹⁰⁷ állítólagos beismerésüket és a kommunizmus tanainak beszívása folytán történt megtevélyedésüket; ... mert beismerésük nemcsak hogy felfedező hatású nem volt, hanem a leg-
többen óvatos körültekintéssel az elkövetett bűnöket társaikra kívánták
hárítani. Mert *a kommunizmus tanait nem elvből és meggyőződésből kö-
vették, hanem azért, mert ez számukra eddigi életükben páratlan hatalmat
és eddig soha nem ismert jólétet biztosított. Viszont nyomatékos súlyosbí-
tó körülményül tekintette a bíróság Cserny József, Papp Sándor, Bonyhádi
Tibor, Kakas Ferenc, Csomor Gábor, Bartalos István, Löschner Márton,
Cseh László, Groó Géza, Löbl Mór, Tóth József és Neumayer Géza
Cserny-csoportbeli... terroristákkal szemben azt, hogy Cserny József mint
vezér, Papp Sándor mint alvezér, többiek pedig mint a társaság tagjai, a
proletárdiktatúra fenntartása érdekében a velük ellenkező nézetű társa-
dalmi osztály tagjainak a kínzására és kiirtására szövetkeztek. Minden
lelkiismeret-furdalás nélkül válogatott kínzások között végeztek azokkal,
akiket ellenforradalmároknak vélelmeztek. Megvolt bennük a legteljesebb
készség arra, hogy Budapest polgárságának legnagyobb részét kiirtják, ha
ez a terror alatt meg nem hajlik. Négy és fél hónapig állandó rettegésben
és félelemben tartották a főváros polgári elemeit, vidéki kirándulásaikkal
pedig az általuk megszállt területek lakóit. Cserny József, a vezér, cézári
hatalmi mániában szenvedett, társai pedig a burzsuj vér kiontásában
gyönyörködtek és elkövetett hőstetteikkel derűre, borúra dicsekedtek.*"¹⁰⁸

ságot, méltányolják és vegyék figyelembe a fönnforgó enyhítő körülményeket és hozzanak meg-
nyugtató, igazságos ítéletet.” (*Népszava*, 47. évf. 249. sz. 6.)

¹⁰⁷ A vádlottak közül többen arra hivatkoztak, hogy munka, megélhetés híján álltak be Cserny csapa-
tába.

¹⁰⁸ PIL 613. f. 1/48. 25–26. (Kiemelés részben tőlem. – D. P.)

2. A Cserny-féle különítmény Tanácsköztársasághoz való viszonyának és a törvénytelen versus törvényes megtorlásoknak el-, ill. megítélése a kortársak körében

2.1. Az 1919. decemberi vád-, ill. a bírósági ítélet(ek) intenciója, a korabeli jogszolgáltatás értelmezési kerete

Amint az ítélet eddig idézett részeiből is kitűnik: a bíróság lényegében magáévá tette a vádat képviselő Váry Albert álláspontját a Tanácsköztársaság egészének megítélését, s benne a Lenin-fiúk s vezetőjük, Cserny József szerepével kapcsolatban.

Váry Albert főállamügyész 1919. december 6-án mondta el – a tudósítók szerint a jelenlévők körében rendkívüli visszhangot kiváltott – *vádbeszédét a „proletárdiktatúra” bukását követő első nagy monstre-perben*. Az *Est* így összegezte az eseményt: „Ebben az esztendőben a magyar nemzetnek nem volt tavasza. Örültek és gonosztevők törtek rá és rémuralom dermedtő fagya szállt a lelkekre. Fölfegyverzett kalandorok ragadták magukhoz az államhatalmat és máról holnapra felforgattak mindent. Kétségbeesve láttuk,¹⁰⁹ hogy mint semmisülnek meg egymás után mindazon értékek, amelyeken eddig állami és társadalmi életünk nyugodott. Vallás, erkölcs, hazaszeretet, magántulajdon, élő törvényeink egyszerre értéktelen fogalmakká váltak és helyükbe hitetlenség, nemzetköziség, gyűlölet, gonoszság és erőszak léptek. A műveletlen és magát proletárnak valló tömeg mohó kéjjel vetette rá magát a többi társadalmi osztályhoz tartozók vagyonára és életére. Betörtek lakásainkba, felforgatták otthonukat, elszedték értékeinket, megfosztottak tulajdonainktól és ártatlan

¹⁰⁹A forradalmak mellett elkötelezett *Lengyel József* „Visegrádi utca” c. regényében a forradalmi törvénszékeket politikai biztosként irányító – a Csernyék perével párhuzamosan zajló perben – Korvin Ottóval együtt halálra ítélte és 1919. december 29-én kivégeztetett kommunista ügyvéddel, László Jenővel (1878–1919) kapcsolatban írta: „A diktatúra alatt a magyar »igazságszolgáltatás« kis és nagy hordozói valamennyien László előszobájában tolongtak, és ajánlották fel szolgálataikat a »nagy ügynek« – vagy mint Váry Albert főügyész mondta a diktatúra kitörése napján: »Üdvözljük a felkelő vörös napot.«” (1966/1.)

emberek tömeges börtönbehurcolásával, kínzásával és legyilkolásával állandó rettegésben tartották életünket. Minden tettüket egyetlen cél vezette: *kitől mit lehet elvenni*, kit hogyan lehet tönkretenni. A más tulajdonát mindaddig jogtalannak tekintették, míg azt sajátjukká nem tehették, és amíg mások jólétét gyűlöletesnek hirdették, ők maguk mindent elkövettek saját jólétük biztosítására. *Nem arra törekedtek, hogy a nyomort és szenvedést megfelelő közintézmények útján enyhítsék, hanem egyesek tönkretételével akarták megszerezni másoknak azt, amit amazoktól elvettek.*

A főállamügyész azután... utalt arra, hogy a vezérek *intézményessé tették a gyűlöletet*. Kétségbe vonta, hogy jóhiszeműek lehetnek-e azok, akik az ország kilenc-tized részét tönkretették, akik a közpénzeket elprédálták és a bürokrácia helyébe cinkostársaiknak csöcselékhadát ültették. A sajtóra bilincseket raktak, és amíg mi éhezünk, ők dorbézoltak. *A bírói székbe terrorvezért ültettek és hóhércsapatok száguldottak végig az országon.* A gazda elzárkózott előlük, az iparos letette a szerszámot, a gyárrak megálltak, a kereskedelem megszűnt. *Mindenki elfordult tőlük.* Azok, akik a munka mindenhatóságát hirdették, *megszervezték a munkátlanságot.* Kormányzásuk abban merült ki, hogy intézményes fosztogatásaikkal és gyilkosságaikkal tönkretették az országot. Amikor ezt elintézték, *megszöktek.* A főállamügyész azután kiemelte, hogy a jelen bűnügy csak *parányi részlete az elkövetett bűncselekményeknek.* Az itt tárgyalt *kilenc gyilkosságon kívül, csak Budapesten még húsz gyilkosság történt.* Természetesen nem lehet tudni, hogy hány gyilkosság maradt titokban. Szamuely hóhér-csapata vidéken, különböző helyeken *236 embert végzett ki ártatlanul.* Ezek azonban nem pontos adatok, mert a demarkáción túl lévő vidékekről még nincsen pontos beszámoló. *Körülbelül 500 emberre tehető a proletárdiktatúra áldozatainak a száma.*¹¹⁰

¹¹⁰ Váry Albert 1922-ben megjelent, „A vörös uralom áldozatai Magyarországon” c. könyvében már 590 áldozatról írt (148.). Böhm Vilmos 1923. évi visszaemlékezésében 200-ra, ill. a fegyveres harcok áldozataival együtt 400-ra tette az áldozatok számát, mellyel szembeállította a fehérterror – szerinte – 5000 áldozatát. (400.) Újabb történeti munkák a vörös terror áldozatainak számát 300-600 közé, a fehérterror áldozatait kb. 500-ra teszik. (Konok P. 2011. 50.; Paksa R. 2011. 60.)

Az általános ismertetés után a főállamügyész a különböző terrorcsoportokat és működésüket ismertette. *Ezekben az emberekben, illetve vadállatokban a gyilkosságra való előre megfontolás mindegyiknél már az állásvállalással bebizonyított.* Legveszedelmesebb volt a Cserny-csoport, az ún. Lenin-fiúk, ezekből alakultak a Szamuely-féle halálvonat utasai. Azután sorra veszi a különféle különítményeket, amelyeknek mindnek bevallott célja az ellenforradalom leverése volt, amelyet azonban csak ürügynek használtak a rablásra és gyilkolásra. ... Beszédéből kidomborodott, hogy *a vád bebizonyította mindazokat az állításokat, amelyeket a vádiratban felhoztak*, és a bűnösök ellen súlyos, igazságos büntetést kért.

A főállamügyész beszédét így végezte: A bolsevista kalandorok a magyar nemzetet olyan időben rohanták meg, midőn az a négy és fél éves világháború rettenetes vérveszteségétől elaléltan, belviszályoktól elgyötört, elfásultan teljesen elvesztette ellenálló képességét. Az ország kétharmada ellenséges megszállás alatt, hadseregünk felbomolva, államférfijaink egymással meghasonulva, a középosztály s a polgárság kimerülve, vezetők nélkül, szervezetlenül, kész prédául kínálkoztak a lesben állott és felfegyverzett kalandoroknak. Amit a négy és fél éves háború nem tudott megtenni, ők megtették négy és fél hónap alatt, teljesen tönkretették és elenséges megszállás alá juttatták az országot.

A magyar nemzet ki fogja heverni ezt a csapást is. Az újjászületést azonban megtorlással kell kezdenie. Kíméletlenül le kell sújtania a bűnösökre, és kivetni magából mindazokat, akik ide juttatták. *A mérge elhíntői, az igazi bűnösök, a forradalmi bőrbe bújt gonosztevők, sajnos, még nem állnak itt.* Hiszem azonban, hogy velük is nemsokára leszámolhatunk. Vannak ugyanis az alaki törvényeknél hatalmasabb, minden nemzetet kötelező törvények, melyek nem ismernek országhatárokat, és amelyek nem tűrhetik, hogy egy nemzet megrontói büntetlenül maradjanak.¹¹¹ *Ez azonban nem változtat semmit az itt lévők bűnösségén.* Nem szabad elálgynunk, nem szabad felejtelnünk és *nem szabad megbocsátanunk!* Egy

¹¹¹ Váry Albert itt az Ausztriába menekült népbiztosok felelősségre vonására utalt.

szerencsétlenségbe sodort, de feleszmélt nemzet élő lelkiismerete nevében *felhívom a bíróságot, teljesítse kötelességét!*”¹¹²

A kiszabott szankciók ismeretében nyilvánvaló: a főállamügyész felhívása meghallgatásra talált *az ítélkező bírák* körében. Az ítélet indokolása pedig arról tanúskodik, hogy *a forradalmak elítélésében is egyetértettek Váry Alberttel, közös értelmezési keretben gondolkodtak, s azt újabb – a tárgyalt üggyhöz kapcsolódó – fontos mozzanatokkal egészítették ki:*

„A világháború utolsó szakaszában a végzetnek súlyos órái nehezdedtek Magyarországra, az izgatók által szétbomlasztott hadseregnek tagjai tömegesen hagyták el a frontot – védtelenül maradtak a határok, betört az ellenség véráztatta szegény országunkba –, előzőnlőtték a fővárost a harc-térről fegyveresen hazatérő alakok, akik között nagyon sok volt a nem kívánatos elem. Ezeken kívül az oroszországi forradalom dühöngése közepette az Osztrák–Magyar Hadsereg oroszországi hadifoglyainak egy tekintélyes része hazavergődött, közöttük sokan olyanok, akik magukkal hozták az ott beszívott bolsevik eszméket s az ott látottaknak és hallottaknak az emlékeit.

A háború elvesztése, az izgatások és a felszínre jutott szélső politikai áramlat megszülték az októberi forradalmat, amelynek első idejében már olyan jelenségek mutatkoztak, hogy a megkezdett lejtőn a vezetők megállni nem tudnak, az osztályharc hirdetői folyton nagyobb tért foglalnak el, a politikai irányzat lépésről lépésre balra csavarodik és a demagógia hatalma mind erősebb és erősebb lesz.

A vezetésre hivatottak gyengesége különösen a kommunista áramlattal szemben volt tapasztalható, a világboldogító tévtanoknak kezdetben titokban való hirdetését a kommunista vezetőségnek a nyilvánosság elé lépése váltotta fel, kezébe ragadta a sajtót, a katonatanácsok felállításával a hadsereg megmaradt részét, tömegfelvonulásokkal, lehetetlen kívánságokkal minisztereket buktatott és azok helyett érzelemben hozzájuk közelebb álló egyéneknek a kineveztetését erőszakolta ki. Tette mindezt vilá-

¹¹² *Az Est*, 10. évf. 128. sz. 4. Kiemelések részben tőlem. – D. P.

gosan láthatóan azzal a céllal, hogy egy alkalmas pillanatban magához ragadja a hatalmat. ...

Betetőzte a felfordult állapotokat egészen az, hogy a szociáldemokrata párt vezetősége – kétségtelenül a helyettes államfő tudtával – a börtönben lévő kommunista vezetőkkel tárgyalásokba bocsátkozott, és ennek eredményéül a két pártot egyesítő határozattal az uralmat végképp a kommunisták kezére játszotta át. Így született meg 1919. március 21-én a világboldogító proletárdiktatúra!

Uralomra jutva Kun Béla és táborkara, az oroszországi tapasztalatok tárházából előkerültek a proletáruralom fenntartását célzó terrorisztikus intézkedések, ezek között elsőként a terrorcsapatok felállítása, amelynek szervezésével Kun Béla az erre kiválóan alkalmas Cserny József volt tengerészt bízta meg, akit Oroszországból ismert.

Az először 40 főre tervezett, majd rövidesen 200 főre kiegészített *terrorcsapat*, a bűnügyi vallomások tanúsága szerint, az *elszánt, vakmerő és mindenre kész hívek önkéntes jelentkezése útján alakult, célul tűzve ki az esetleges ellenforradalomnak fegyveres letörését, bárhol és bármi áron.*

Ezek a magukat Lenin-fiúknak nevező terrorlegények már a belépést megelőző és felvételizsga-számba menő megbeszélések alkalmával bőséges felvilágosítást nyertek alakulásuknak tulajdonképpeni céljáról. Mert még fel sem ocsúdhatott a lakosság a változás okozta megdöbbenésből, annál kevésbé próbálhatott a várható rémuralom ellen még gondolatban is védekezni, már azt hallották a parancsnoktól és helyettesétől: »nálunk a pince bűdösödik a hulláktól, tudjátok tehát, hová jöttök«; »egy kis burzsujvértől nem kell megijedni, ha azt mondják, hogy valakit el kell tenni láb alól, nem kell citerázni, hanem egy-kettőre belelőni, ha az apádat, vagy anyádat kell megölni, azt a parancsot is teljesíteni kell«. Tehát *egy szó sem esett az akkor még csírájában sem lehető ellenforradalomról, ellenben annál több a burzsuj gyűlöletéről, az elszánt egyének lelki erejének fokozásáról, a proletáruralomnak minden módon, tehát gyilkosságok és kegyetlenkedések árán való fenntartásáról.*

Amint az események krónikája mutatja, *komoly ellenforradalommal június 24-ig, illetve a vidéknek ez időben való mozgolódásáig a terrorfiúk nem is találkoztak. Ennek dacára a bűncselekményeknek egész halmozata esik terükre, mint pl. a nekik nem tetsző hetyke fiúnak, a besúgások folytán eredménytelenül megfigyelt, túszként szereplő két államtitkárnak, az ágyából előráncigált, szigorlatra készülő orvosnövendéknek vérfa-gyaszító módon való meggyilkolása, akiket a legcsekélyebb gyanúok nélkül haláluk után tettek meg ellenforradalmároknak, hogy borzalmas cse-lekedeteikről felsőbbiségük előtt ezeknek tetszetős formában számolhas-sanak be.*

Hozzáadva a most felsoroltakhoz azokat a megállapodásokat, ame-lyekben a halálnekem és kínzások elnevezésében eleve megegyeztek: »Gajdeszba küldeni«, »Hidegre tenni«, »Hazaküldeni«, »Egész angolosan hidegre tenni«, »Fél angolosan végezni«, »Úszni küldeni« stb., továbbá azon bizonyított tényeket, hogy *a halálra szánt áldozat testéről a ruhát, cipőt, zsebeiből a pénzt és értéktárgyakat, az ellenforradalom leverésének legnagyobb dicsőségére, annak vonagló haláltusája közepette elrabolták és maguk között felosztották.*¹¹³ Végül, hogy magas rendőri állásba került cinkostársaik részéről eleve *biztosítékot kaptak az irányban, miszerint annyi burzsujt tehetnek el láb alól, amennyit csak akarnak, a rendőri nép-biztos a burzsujt irtó bűncselekményeiket elsimítja, ezért büntetésük, bán-tódásuk nem lesz,* így teljesen szabad kezet nyertek a vérengzésre. Lehe-tetlen elzárkózni a józanul gondolkodó elmének annak felismerésétől, hogy *ez a terroralakulat, illetve ennek minden tagja hideg számítással, az uralomvágy ösztönözte megfontolással, a kegyetlen szíveknek mindenre kész elszántságával tömeggyilkolásra és rablásra szervezkedett. Az ellen-forradalom letörése, mint szemfényvesztő háttér, a gonosz akarat és*

¹¹³ A Mozdony utcai gyilkosságok kapcsán a privát célzatú rablás vádjá nem merült fel. Csernyt or-gazdasággal vádolták azért, mert a Berend Miklóstól elvett értékeket a Tanácsköztársaság érde-kében kívánta hasznosítani. Egy Engländer nevű terrorista a meggyilkolt Berend tanár zsebeiből elvett pénzt zsebre vágta, de ezért társa feljelentette, és eljárás is indult ellene, még a Tanácsköz-társaság alatt. (Népszava, 47. évf. 242. sz. 4–5.)

szándék palástolására szolgált, s miként a példák mutatják, a bestialitás szülte higgadt tervszerűséggel végezte is öldöklő munkáját a sors által eléjük sodort és az ő útjukban álló egyénnel szemben. Nem változtat a tényeknek egész láncolatára alapított ezen jogkövetkeztetésnek a helyességén mit sem az, hogy a premeditáció nem egyes előre meghatározott egyén – személy – ellen irányult, nem pedig azért, mert az általános elhatározás arra a szűk körre vonatkozott, mely a fokozott terror dacára velük ellentétes álláspontra mer helyezkedni, avagy bennük ennek gyanúját kelti, az ezen körbe esők mindegyikére kiterjedt, tehát nem az függött a véletlentől, hogy ők ezen körbe tartozókkal mit cselekednek, hanem csupán az, hogy közülük kit hoz a sors az útjukba.

Ennek felismerése és megállapítása, büntetőjogi és lélektani mérlegelés után, az ítélő bíróság lelkiismeretének teljes megnyugvásával helyezkedett arra a jogi álláspontra, hogy az életkioltással végződő drámáknak véres kezű szereplői – tettesi és bűnsegédi minőségükben egyaránt – már az alakulás idején elhatározott előre megfontolt szándékkal cselekedtek.”¹¹⁴

Ebben az elbeszélésben az októberi polgári demokratikus forradalom csak mint a proletárdiktatúra bölcsője jelenik meg, s így fel sem merült, hogy vajon milyen – de facto az ancien régime gyakorlatát bíráló – „néptörvényei”, intézkedései, tervei voltak progresszívek vagy legalábbis diszkrétibilisak.¹¹⁵ A Tanácsköztársaság vezetői pedig, mint minden, a nemzet számára szent érték veszélyeztetői, a nemzet megrontói, terroristákra támaszkodó kalandorok említetnek, kiket nem valamely közösségi értékek, hanem személyes vagy csoport-önzés, osztálygyűlölet mozgat, s akik hatalmuk érdekében minden elképzelhető eszköz: gyilkosság, rablás alkalmazására készek. A Cserny-féle (és más) különítmény(ek) által elkövetett gyilkosságok ilyen kontextusban nem egy kiélezett helyzetben tevő-

¹¹⁴ BFL VII. 5. c. 8931/1919. (Kiemelések tölem. – D. P.)

¹¹⁵ Pl.: a választójog széles körű, nőkre is kiterjedő kiszélesítése, az előzetes cenzúra eltörlése, politikai ügyekben az esküdtbírók visszaállítása, földosztás s az iskolareformmal kapcsolatos tervek, a nemzetiségi politika újragondolása stb.

kenykedő, kül- és belpolitikai vonatkozásban egyaránt fenyegetett hatalom önvédelmi harcának elkerülhetetlen kisiklásai, hibái, nem a háború borzalmi által megrontott szereplők féltelenségei, hanem a „*csőcselék-uralom*”, az *ochlokrácia*, a *rendszer lényegét megjelenítő, törvényszerű atrocitások*.¹¹⁶

Ha sikerül e két forradalmi kísérletet denunciálni, annak szereplőit kriminalizálni,¹¹⁷ könnyen megkerülhetőkké válnak azon társadalmi visz-szásságok, atavizmusok, kérdések – s az ezekre a forradalmak alatt adott válaszok –, amelyek az első világháborúban kétségtelenül elfáradt társadalom széles tömegeit az ancien régime-mel szembefordították, s – ha csak átmenetileg is – fogékonná tették a „holnapra megforgatjuk az egész világot” eszméi iránt. *Ilyen értelmezésben a nemzetre válságos időben támadó forradalmárok, nem alternatív, diszkutábilis társadalmi, politikai, kulturális programok hordozói, hanem életveszélyes rákos daganat a nemzet testén, melyet a felgyógyulás érdekében, annak nyitányaként határozott operációval el kell távolítani, lehetőleg úgy, hogy szórványai se maradhassanak a jövőben.*¹¹⁸ „A tömeggyilkolásra és rablásra szervezett” Cserny-féle különítmény tagjai, szabad kezet és bűncselekményeik utáni mentességet kapván a hatalomtól, ily módon a Tanácsköztársaság bűnös lényegének kifejezőiként jelennek meg, akik valamennyien vétkesek

¹¹⁶ Mendelényi L. 1921. 204.; Gratz G. 1935. 124.

¹¹⁷ A Csernyék perével párhuzamosan zajló, László Jenő, Korvin Ottó és társaik ellen folytatott per 1919. december 19-i ítélethirdetéséről így számolt be a *Budapesti Hírlap*: „A bíróság szép munkát végzett az ítélet megokolásában. Igen mély hatása volt annak a megállapításnak, hogy ez az úgynevezett forradalom azért nem nevezhető forradalomnak, mert hiányzanak belőle a forradalom ismérvei, ti., hogy nemzeti legyen, hogy a nemzet többségének vágyát, törekvését nyilvánítsa meg. Így tehát az ún. forradalom valójában minden jogi és erkölcsi alapot nélkülöző uralom, egyszóval: nemzetgyilkolás volt. Ez a megállapítás rávilágít a bíróság felfogására, melynek eredménye a mai ítélet.” (39. évf. 144. sz. 4. Kiemelés részben tőlem. – D. P.)

¹¹⁸ Az „operáció” széles körű, a megtorlás tömeges volt. A börtönök, internálótáborok hamarosan megteltek a bűnösöknek, ill. veszélyeseknek minősítettekkel, széles körű, ezeket érintő tisztogató következett a közigazgatásban s az oktatásban is. (Nemes D. szerk. 1956. 239–242.; Pölöskei F. 1977. 57–66.; Szabolcs O. 1996. 341–344.) Romsics Ignác adatai szerint az ellenforradalmi rendszer bíróságai 1919–1920-ban „mintegy száz”, a Tanácsköztársasággal kapcsolatos halálos ítéletet hoztak, a „ténylegesen kivégzettek száma 74 volt. (1999. 132.)

(ezért az ítélet megalapozásához nem érdemes túlságosan firtatni az egyes szereplők tényleges tetteit, motívumait).¹¹⁹

„A fényes köntösű Justitia talpra állását”, a törvényesség helyreállítását hangoztató akkori vádbeszédekkel és ítéletekkel kapcsolatos bírói érvelést beárnyékolta, hogy éppen az ítélethirdetés reggelén (1919. december 11-én) közzéttek a lapok a fehérterror jegyében – november 15–16-án – elkövetett orgoványi (36 áldozat) és egyéb Kecskemét környéki (összesen kb. 60 áldozat) gyilkosságokról szóló első híreket.¹²⁰ A *Héjjas Iván és Francia Kiss Mihály* vezette különítmény által végrehajtott, kommunisták, zsidók, a Tanácsköztársasággal együttműködő egyéb személyek (köztük 6 rendőr) s ártatlan kívülállók ellen elkövetett, ugyancsak önkényes és törvénytelen gyilkosságok végrehajtói az 1921. november 3-i, 32.803/13–1921. számú kormányzói körrendeletbe foglalt kegyelem értelmében – legalábbis akkor – mentesültek a jogi következmények alól.¹²¹

A Héjjas Iván elleni eljárást megszüntető – 1924. december 18-án (Cserny József és társai kivégzésének ötödik évfordulóján) keltezett – ügyészszégi határozatban olvashatjuk, hogy miután gondosan számba vették a különítmény által elkövetett cselekményeket, a parancsnokuk elleni eljárást a következő indokolással zárták le: „*Héjjas Iván volt tart. főhadnagy a rendelkezésre álló adatokból kivehetőleg, mint karhatalmi parancsnok a karhatalom embereinek a közbiztonsági szolgálat a Károlyi aera, valamint a Tanácsköztársaság során is felborult rend helyreállítása és normális viszonyok megteremtése s így különösen az állambiztonság megóvása érdekében a rendelkező részben I–VI., VIII–X. és III., XV. pontok alatt tárgyalt cselekmények végrehajtására nyilván parancsot ada-*

¹¹⁹ A korabeli vezetés nézőpontjából e perek s az ellenforradalmi rendszert legitimálni hivatott propaganda, iskolai oktatás sem voltak mások, mint a kommunizmus, a bolsevizmus elleni nemzeti immunitást erősítő eszközök. Lásd az utóbbiakhoz: Donáth P. 2008. 365–377.; Kelemen E. 2002. 114–119.; Mann M. 2004. 15–59., 2005. 73–91.; Nagy P. T. 2011. 246–254.

¹²⁰ *Népszava*, 47. évf. 250. sz. 5., 251. sz. 6., 254. sz. 4. Ld. továbbá: Nemes D. szerk. 1956. 221–228.

¹²¹ 1947–1948-ban, ill. 1957-ben mindkettőjüket halálra ítélték. Az első alkalommal mindkettejüket távollétükben, míg 1957-ben a lefogott Francia Kiss Mihályt az ítélet nyomán kivégezték. Az időközben Németországba, majd Spanyolországba emigrált Héjjas Iván ellenben de facto elkerülte a felelősségre vonást. (*Iratok*, 1993. 41.; *Paksa R.* 2011. 58.)

tott. Adat azonban nem merült fel arra nézve, hogy gyanúsítottat e ténykedésében önző haszonszerzés vezette volna. ... Minthogy gyanúsított az eljárás adatai szerint cselekményét tisztán a magyar faj és nemzeti eszme ellen elkövetett ténykedések következtében felkeltett közelkeseredés és menthető felháborodás hatása alatt, valamint abban a téves meggyőződésben követte el, hogy cselekményével a magyar faj és nemzeti eszme érdekeit szolgálja, s minthogy továbbá a lefolytatott bűnvádi eljárás során olyan adat nem merült fel, amely azt igazolná, hogy gyanúsítottat cselekménye elkövetésénél önző haszonszerzés vezette volna, ennélfogva, figyelemmel arra, hogy a közkegyelemre vonatkozó rendelkezés előfeltételei fennforognak, őt kegyelemben részesíteni s a bűnvádi eljárást abbahagyni kellett.”¹²²

Minthogy az áldozatok számát tekintve a Cserny-perben említettek többszöröséről volt szó a polgárháborús frontvonal másik oldalán Csernyhez hasonló pozíciót betöltő parancsnok ügyében, feltűnő, hogy mennyire más logikát és mércét alkalmaztak a jogszolgáltatás képviselői e két esetben, azon az alapon, hogy ők milyen rendet tekintettek „normálisnak”, melynek állambiztonságát olyan értéknek tekintették, hogy annak oltárán a önkényes, brutális gyilkosságok tucatjait is „menthető felháborodással” magyarázhatónak és felmenthetőnek ítélték. Közel egy évszázad elteltével szembetűnők a törvényesség s a humánus szempontjából egyaránt elfogadhatatlan megközelítések hasonlóságai is. Adott szituációban a két szemben álló fél prominenseinek egy része úgy vélte: a számukra szent ügy, az általuk forszírozott forradalom contra ellenforradalom sikere érdekében el kell tűrni félreguláris segédcsapatai kisebb nagyobb atrocitásait is, miközben egyaránt tagadták, hogy ezekre az atrocitásokra felsőbb utasításra került volna sor...¹²³

¹²² *Iratok*, 1993. 40. (Kiemelések tölem. – D. P.)

¹²³ Az ekkor már egy párhuzamos perben vádlottként szereplő, rövidesen halálra ítélt és kivégzett *Korvin Ottó* „Börtönnaplójában” – 1919. december 13-án – így írt erről: „Tizennégy halálos ítélet a Csernyék ügyében. ... Bár az övéké más jellegű ügyek voltak, magánakciók, melyeket már a diktatúra alatt kellett volna üldöznünk (s mennyivel erkölcsösebben állnánk itt, ha ezt megtettük volna!).” (1919. 5.) *Horthy Miklós* 1953. évi „Emlékirataiban” olvashatjuk: „Bizonyos történet-

2.2. A Tanácsköztársaság egykori vezetőinek és a történetek résztvevőinek álláspontja

A még alakulóban lévő ellenforradalmi rendszer ügyészsége, bírósága (s mint az alábbiakban láthatjuk: ehhez kapcsolódó propagandája) egyaránt arra törekedett tehát, hogy közönséges bűntettek elkövetőiként – az esetek többségében megalapozatlanul –, pusztán egyéni haszonszerzés által vezérelt bűnözőkként ábrázolja a Cserny-féle különítmény tagjait, akik a vád tárgyává tett tevékenységükkel s a per során taglalt jellemük-

írói irányzat szívesen hangsúlyozza, hogy nemcsak vörös-, hanem »fehér«-terror is uralkodott. Semmi okom sincs rá, hogy szépítgessem azokat az igazságtalanságokat és kegyetlenkedéseket, amelyek valóban megtörténtek abban az időben, amikor csak acélseprű tisztíthatta meg az országot. ... [I]lyen pillanatokban a legbékésebb embert is hatalmába keríti a bosszúvágy. Egyik legfontosabb feladatomnak tartottam, hogy a vörösteror leküzdésére Magyarországon önként alakult szabadcsapatokat feloszlassam, vagy tagjaikból fegyelmezett egységeket szervezzek. Egyetlen törvénytelen tett elkövetésére sem adott parancsot a fővezérség. De nem habozom, hogy megerősítsem, amit Edgar von Schmidt-Pauli rólam írt könyvében ennek az időszaknak jellemzésére elmondott; idézem ebből a következőket: »Ha a vezető a maga nagy célját el akarja érni, nem szabad holmi csekélység miatt leintenie előrerohamozó csapatát, melynek lendületét és áldozatkészségét minden helyzetben fenn kell tartania, vagy hatáskörüket túllépő tisztjeit mindjárt szigorúan megrendszabályoznia, sőt esetleg agyon is lövetnie. Ezzel ugyanis a lázadás veszélyét vagy még annál is rosszabb következményeket idézne elő. Nagyon is puhaszív ember semmiképp sem alkalmas arra, hogy elvadult időkben katonákat vezessen... A földre rászabadult poklot még senki sem csendesítette le azzal, hogy angyal szárnyakkal legyezgette.« Márpedig Magyarországon a kommunisták, mint az orosz bolsevisták tanulékony tanítványai, valóban pokollá tették az életet! Jó ideig tartott, míg a viharos hullámok elsimultak, és hagyományainkhoz híven ismét teljes mértékben érvényesült a jog és törvény tisztelete.» (131–132. Kiemelések mindkét idézetben tőlem. – D. P.) Gondolatmenetében Horthy Miklós sok tekintetben követte egykori miniszterelnökét, Teleki Pált, aki 1920. július 21-én a parlamentben erről a következőket mondta: „Le kívánom szögezni, hogy a fehérterror jelszava és neve alatt összegyűlt jelenségeket teljesen hamisan ítélik meg. Hamisan ítéli meg a neutrális külföld, amely nem tudja, hogy mit jelent az: keresztülmenni egy ötéves háborún, keresztülmenni két forradalmon, egy bolsevizmuson és egy román megszálláson; és hamisan ítélik meg a nagyhatalmak is. Mi, akik végigéltük ezeket az idők, tudjuk azt, hogy igenis történtek jogilag meg nem engedett tények, történtek olyan cselekmények, amelyek elítélendők, történtek még bűncselekmények is. Azonban le kívánom szögezni, azt is – ugyanakkor, amikor kimondom, hogy ezeket meg fogjuk tudni fékezni, és hogy minden tekintetben a jogrendet biztosítani fogjuk –, de le kívánom szögezni a múltra nézve, éppen a külfölddel szemben azt, hogy nem a mi hibánk volt, vagy legalábbis távolról sem egyedül a mi hibánk volt, hogyha Magyarországon az államhatalom nem volt olyan erős, mint ahogyan az államhatalmat a külföldön képviselik, mint ahogyan az államhatalmat a háború előtt és a háború ideje alatt definiálni szokták. A bojkottot magát... olyan statisztikai adatok alapján mondták ki, amelyek tökéletes humbugok, lékületesen légből kapottak: 5000 állítólagos kivégzésnek az alapján.» (Népszava, 48. évf. 174. sz. 1–4.) Vö.: Nemes D. szerk. 1956. 249–255.; Konok P. 2011. 51–55.; Paksa R. 2011. 56–61.

kel/jellemtelenségükkel a Tanácsköztársaság lényegének megjelenítői. Perük, s a vele párhuzamosan *László Jenő*, *Korvin Ottó* és társaik ellen zajlott, öt halálos ítélettel zárult per,¹²⁴ mint „az igazi bűnösök”, a népbiztosok ellen a közeljövőben tervezett per előfutárai lettek prezentálva.¹²⁵

A Tanácsköztársaság egykori vezetői vitatták ezt a megközelítést. 1920. július 1-jén esett szó erről a népbiztosok perében, amikor *Kelen József*¹²⁶ előadta, hogy a Kormányzótanács ülésein emlékezete szerint mindössze egy ízben tárgyaltak a törvénytelen atrocitásokról,¹²⁷ amikor „előadták, hogy bizonyos terrorkülönítmények vannak és elhatározták, hogy ezeket leszerelik”.

*Szabados Sándor*¹²⁸ részletesebben szólt a terror, a terrorcsapatok és a Tanácsköztársaság viszonyának kérdéséről, s elutasította a Tanácsköztár-

¹²⁴ Az *Est*, 10. évf. 1919. december 21.

¹²⁵ *Budapesti Hírlap*, 39. évf. 148. sz. 8. Ld. pl.: „A népbiztosok bűnlajstroma” c. cikket.

¹²⁶ *Kelen József* (1892–1938) kommunista elektromérnök (Korvin Ottó testvére), a Tanácsköztársaság alatt a Szociális Termelési Népbiztosság, majd a Népgazdasági Tanács népbiztosa volt. Az említett perben életfogytiglani börtönbüntetésre ítélték, de az 1922. évi fogolycsera-akció révén a Szovjetunióba (s onnan egy időre Németországba) került, ahol 1938-ban a sztálini önkény áldozata lett. (*Bölgny J.* 1992. 325.; *Munkásmozgalom-történeti*, 1976. 282.)

¹²⁷ Részletesen ezen atrocitásokról valóban csak egyszer, 1919. május 10-én tárgyalt a Kormányzótanács, de a Cserny-csoport feloszlataásáról, ill. háttérbe szorításáról további két alkalommal határoztak. 1919. július 17-én 9. napirendi pontként „*Garbai Sándor* elnök bejelenti a pártvezetőségnek tegnapi ülésén hozott azt a határozatát, hogy a Cserny-csoport helyett biztosító csapatként a Fabik-csoport szervezendő meg. Ezt a határozatot a pártvezetőség egyhangúan és Kun Béla hozzájárulásával hozta meg. *Rónai Zoltán* helyettes belügyi népbiztos megjegyzi, már korábban volt megállapodás arra, hogy a Fabik vezetése alatt ennek a végrehajtását *Hamburger Jenő* végzi és az így megalakult meg a Fabik-csoport az Országos Vörös Őrség főparancsnoksága alá tartozik.” A Mozdony utcai gyilkosságokat követő harmadik napon, 1919. július 25-én 12. pontként a Kormányzótanács szociáldemokrata elnöke a határozat végrehajtását sürgette: „*Garbai Sándor* elnök szóvá teszi a Fabik–Cserny-ügyet. *Szántó Béla* hadügyi népbiztos jelentést tesz ez ügyben. Javasolja, hogy azt a határozatot, hogy a Fabik-féle különítmény Budapestre irányíttassék, a Kormányzótanács tartsa fenn. Javasolja, hogy Fabik hadihajós-főparancsnok legyen. A Kormányzótanács a jelentést tudomásul veszi, a Fabik-féle különítmény Budapestre való irányítására vonatkozó határozatot fenntartja és egyben Fabikot hadihajós-főparancsnokká nevezi ki.” (*A Forradalmi*, 1986. 496. és 510. Kiemelés tőlem. – D, P.)

¹²⁸ *Szabados Sándor* (1874–1938) előbb szociáldemokrata, majd kommunista újságíró, az Országos Munkásbiztosító Pénztár igazgatóhelyettese, a Tanácsköztársaság alatt közoktatási népbiztosként az ismeretterjesztés és tömegpropaganda vezetője volt. Tagja volt a Budapesti Központi Forradalmi Munkás- és Katonatanácsnak. E perben életfogytiglanra ítélték, de 1922-ben a fogolycserével ő is a Szovjetunióba került, ahol 1938-ban szintén a törvénytelen perek áldozata lett. (*Bölgny J.* 1992. 386.; *Munkásmozgalom-történeti*, 1976. 592.)

saság ezen sajátosan reduktív megközelítését: „A proletárdiktatúrát a vádindítvány helytelenül jellemzi. Olyan kormányban, amelynek a lakosság elnyomása lett volna programjában, nem foglaltam volna helyet, mert az nem demokratikus.”¹²⁹ Átmenetinek tekintettük a proletárdiktatúrát, amely csak addig tart, amíg felépül egy olyan társadalom, ahol egyenlők a jogok és a kötelességek, ahol nincsenek bérabszolgák és kizsákmányolók. ... Nem vettem részt semmiféle fegyveres csoport megszervezésében, de olyan lázadó fegyveres csoport, amelyenről a vádirat beszél, tudomásom szerint nem is volt. Vörös Őrség és Vörös Hadsereg volt. Az előbbinek a feladata a közrend fenntartása, az utóbbié a haza védelmezése volt. *Amikor a Kormányzótanács megtudta, sőt már akkor, amikor gyanította, hogy a terrorcsapatok atrocitásokat követnek el, nyomban elhatározta e csapatok felosztatását.* A vörösörök ellen is a legszigorúbb vizsgálatot rendelték el, amidőn visszaélések hallatszottak” – hangsúlyozta, majd hozzátette: „abból, amit én tettem a proletárdiktatúra alatt, nem bántam meg semmit. Ügyemet nyugodt lelkiismerettel bízom minden forradalom legfőbb ítélőszékére, a történelemre.”¹³⁰

A Forradalmi Kormányzótanácsnak a két egykori népbiztos által említett – a Cserny-csoport tagjai által 1919 áprilisában elkövetett gyilkosságok hírére az osztag felosztatását először kimondó – 1919. május 10-i ülésén, a szociáldemokrata népbiztosok kezdeményezésére 4. napirendi pontként foglalkoztak a terrorcsapat ügyével:

„Böhm Vilmos hadügyi népbiztos... hosszasan beszél a terrorcsapat elnevezés alatt működő katonák garázdálkodásáról. Követeli, hogy nyomozzák ki a tetteseket, és rögtönítélő törvényszék elé állítsák, az ítéleteket pedig hozzák nyilvánosságra.

Kun Béla külügyi népbiztos előadja, hogy a budapesti terrorcsapatok már mennek ki a frontra. Ismerteti az egyes konkrét esetekben a nyomozás eredményeit.

¹²⁹ Itt Szabados Sándor a proletárdiktatúrát illetően igen sajátos demokráciafogalmat használ...

¹³⁰ *Népszava*, 48. évf. 173. sz. 1–2. (Kiemelés tőlem. – D. P.)

Weltner Jakab szerkesztő utal arra, hogy bár a terrorcsapatokat rendeltileg felosztatták,¹³¹ a budapesti terrorcsapat még mindig ott van a Teréz körüti épületben. *Szól azokról a viselkedésekről, amelyeket egyesek a Kormányzótanács intencióival ellentétben elkövetnek, és amelyek csak az ellenforradalmat erősítik.*

Szántó Béla hadügyi népbiztos¹³² is hangsúlyozza, hogy a budapesti terrorcsapat már innen el van dirigálva és Böhм hadügyi népbiztos rendelkezése alá van bocsátva. *A terrorcsapattal radikálisan kell elbánni.*

Vágó Béla belügyi népbiztos¹³³ hangsúlyozza, hogy a terrorcsapat mai szervezetében fenn nem állhat és nem is fog fennállni. Ezek Böhм Vilmos hadügyi népbiztos keze alatt lesznek. *Van közöttük azonban 40-50 megbízható vasmunkás és famunkás, akikre a politikai nyomozó osztálynak feltétlenül szüksége van. Ezeket visszatartottuk és beosztjuk a politikai nyomozó osztályba. A Batthyány-palotát pedig Haubrich hadügyi népbiztos a maga rendelkezésére fogja lefoglalni.*¹³⁴

¹³¹ 1919. április 30-án adta ki Böhм Vilmos hadsereg-főparancsnok 49. khp. számú hadparancsát: „A Forradalmi Kormányzótanács rendelete értelmében senkinek sincs joga az országban csapatokat toborozni, csak a Hadügyi és Belügyi Népbiztosságnak. Minden egyéb csapattoborzás, ha a legjobb szándékkal történik is, könnyen ellenforradalmi tendenciákat szolgálhat. Ennélfogva elrendelem, hogy a hadműveleti területen lévő valamennyi, a hadsereg és a Vörös Őrség rendszeresített állományába és hadrend-alakulataiba nem osztott úgynevezett *politikai terrorcsapat*, vagy más elnevezés alatt működő külön csapat haladéktalanul főszoftalanul és az ott lévő katonák a Vörös Hadsereg kötelékébe besorozandók. A jövőben mindazok, akik ilyen önkényes politikai terrorcsapatot alakítanak, vagy azokat vezetik, vagy azokban részt vesznek, haladéktalanul *rögtönítélő törvényszék* elé állítandók.” (Böhм V. 1923. 379.)

¹³² Szántó Béla (1881–1951) szociáldemokrata, majd kommunista magántisztviselő, szakszervezeti vezető. 1918 őszén a katonatanács egyik vezetője, a KMP alapítóinak egyike. A Tanácsköztársaság idején hadügyi népbiztos. A bukás után emigrációban: Ausztriában, Németországban, majd a Szovjetunióban élt. 1945 végén tért haza, s előbb a szövetkezeti mozgalom egyik irányítója, majd 1948-tól hazánk varsói nagykövete lett. (Bölköny J. 1992. 392.; *Munkásmozgalom-történeti*, 1976. 606.) Ekkoriban az egyes népbiztosságokon több népbiztos tevékenykedett.

¹³³ Vágó Béla (1881–1931) szociáldemokrata, majd kommunista magántisztviselő, újságíró, párt- és szakszervezeti vezető, a KMP alapító tagja. 1919-ben belügyi népbiztos és az I. hadtest parancsnoka. Kun Béla közeli munkatársa, aki Cserny József szerint csapat megszervezését kezdeményezte. A bukás után Bécsben, Németországban, majd a Szovjetunióban végzett pártszervezői, ill. újságírói munkát, ahol 1939-ben a törvénysértések áldozata lett. (Bölköny J. 1992. 409–410.; *Munkásmozgalom-történeti*, 1976. 678.)

¹³⁴ *A Forradalmi*, 1986. 398–399. (Kiemelés tőlem. – D. P.)

Az idézett kormányzótanácsi ülésen a Cserny-csoport ellen erőiesen fellépő *Böhm Vilmos* a két forradalomról 1923-ban kiadott memoárjában is részletesen foglalkozott a forradalom és a vörös terror, s az utóbbi nevében fellépett különítmény kérdésével s parancsnoka személyével: „A forradalomban alkalmazandó terrorra vonatkozóan március 21-én a szociáldemokraták és kommunisták között semmiféle egyezés nem jött létre. ... Akár burzsoá diktatúra, akár proletárdiktatúra: ha a *diktatúra* eszközéhez fordul, kénytelen *terrort* alkalmazni. De a proletárdiktatúrában a terror nem lehet cél, hanem csak a legvégső esetben alkalmazandó védelmi eszköz a forradalmi rend biztosítására. Csak akkor alkalmazható, ha a burzsoázia fegyveres felkelésekkel le akarja törni, meg akarja semmisíteni a proletariátus hatalmát.¹³⁵ A terror azonban sohasem meggyőző eszköz. Alkalmazása rendszerint elfordítja a nagy tömegek rokonszenvét a terrort alkalmazó kormányzati rendszertől.

Nagy általánosságban ez volt a *szociáldemokraták* álláspontja a diktatúra alatt. *Ellenezték*, hogy a diktatúrát és terrort sémák és sablonok szerint alkalmazzák. A terrort csak ott szabad alkalmazni, ahol minden más eszköz hiábavalónak bizonyul, és csak a kényszerítő szükség esetén járhat emberélet kioltásával. A diktatúra lényege az erőszak, de nincs szükség szadisztikus kegyetlenkedésre, oktan szekatúrára. A szocialista elv és a szocialista fölfogás még a diktatúra alatt is küzdjön mindennemű barbárság ellen.

Ezt az elvet vallotta a diktatúra alatt a szocialista munkásság is. *Csak két csoport ellenezte. Az egyik: az orosz forradalomból visszatért bolsevi-*

¹³⁵ Árnyalhatja a Böhm Vilmos által kifejtetteket, ha megjegyezzük: a Kormányzótanács 1919. április 11-i ülésén, amikor – egyebek között – az ellenforradalmi veszélyről tárgyaltak, *Landler Jenő* belügyi népbiztos kifejtette, hogy az ellenforradalom ellen „minden erőies intézkedéshez hozzájárul, de ne üljünk fel mindenkinek. Egy pár akasztás kellene, de viszont magunkat ne bolondítsuk.” *Weltner Jakab* jelezte, hogy „teljesen Landler álláspontján van. A forradalom érdeke, hogy ilyenkor jogbiztonság legyen a burzsoázia között is, mert ha olyan állapotokat idézünk elő, amikor neki már minden mindegy, akkor lesznek igazán komoly ellenforradalmi törekvések.” Ezt követően *Böhm Vilmos* kijelentette: „Szívesen hajlandó elmenni a legkegyetlenebb eszközökhöz, amikor ellenforradalomról van szó”, ám, tette hozzá: „Most mindenki az ellenforradalom leleplezésével foglalkozik. Ellenforradalmat mesterségesen csinálni, nagy politikai hibának tartanám.” (*A Forradalmi*, 1986. 245–246.)

kok csoportja, amelynek tagjai a más viszonyok között kifejlődött iskolapélda mintáját igyekeztek a terror alkalmazása körül is lekopírozni; a másik csoport: a forradalomba besodródott, minden szocialista előképzettség híján a radikalizmusban tobzódó, a lumpenburzsoáziából átvedlett ultraforradalmárok tábora volt, amely a burzsoázia véres és kegyetlen rendszerét törekedett a proletárforradalom hatalmi rendszerévé fölavatni. ... A szocialista iskolában nevelődött szervezett munkásság... ragaszkodott ahhoz, hogy ne egyes emberek önkényesen, hanem a forradalom intézményei, a forradalmi törvényszékek, az előírt törvények, szabályok szerint ítélkezzenek az emberek élete és szabadsága fölött. A proletariátus diktatúrája ne legyen egyes emberek diktatúrája, s csak a proletariátus intézményei gyakorolhatják a diktatórikus jogokat. ...

Más lapra és más elbírálás alá esik azoknak a csapatoknak és testületeknek a működése, amelyek, minden forradalmi törvény ellenére bíraskodó és törvénykező jogokat arrogáltak¹³⁶ maguknak. *A törvények és rendeletek ellenére végrehajtott ítéletek és elsősorban a minősíthetetlen gyilkosságok, amelyeket egyesek vagy a kormánytól nem engedélyezett, sem a hadsereghez, sem a Vörös Őrséghez nem tartozó szabadcsapatok vagy önkényeskedők követtek el; bűnös cselekmények voltak elsősorban a forradalom törvényei ellen, ezek a forradalom tisztaságát mocskolták be, ezekért a forradalom és forradalmárok felelősséget nem vállalnak.*

A forradalom vezetőinek túlnyomóan nagy része állandó harcot folytatott az önkényeskedők ellen. Sajnos a túlnyomó többség ellenére néhány lelkiismeretlen ember mindig talált ürügyet a forradalom érdekeit veszélyeztető önkényeskedések istápolására...[A] forradalom lobogójának tisztasága megköveteli, hogy a történelem is tudomást szerezzen ennek a harcnak a részleteiről, hogy elválasszuk a forradalom salakját a proletariátus küzdelmeinek nemes ércétől.

A diktatúra kikiáltásának első napjaiban a főváros legforgalmasabb pontján álló Batthyány-palotát lefoglalja egy fegyveres csapat, amelynek

¹³⁶ Alap nélkül követeltek ilyen jogokat maguknak.

vezetője Cserny József, a munkásmozgalomban teljesen ismeretlen, 5 évig katonáskodó, Oroszországot járt 26 éves fiatalember, aki a márciusi forradalom előtt a kommunista párt fegyveres őrségének volt tagja. Hatalmas autópark, néhány könnyű ágyú, gépfegyverek, kézigránátok, kapuőrseg teszik félelmetessé a Batthyány-palotát, amelynek kapuja fölött egy nagy tábla éktelenkedik a következő felírással: »A Forradalmi Kormányzótanács terrorcsapata«. A Kormányzótanács tagjai megdöbbenéssel vesznek tudomást erről az esetről. *Soha a Kormányzótanács ilyen csapat felállítása dolgában*¹³⁷ *határozatot nem hozott, senki sem tudta, kinek a megbízásából, milyen eszközökkel fegyverezték fel Csernyéket.*

A Kormányzótanács legközelebbi ülésén¹³⁸ *Kunfi Zsigmond éles szavakkal felelősségre vonta a belügyi népbiztosokat s kérdést intézett az iránt, hogy kinek a megbízásából s minő jogon szervezték meg a Kormányzótanács engedélye és tudta nélkül az ún. Cserny-csapatot.* Az egyik belügyi népbiztos, Landler Jenő határozottan kijelentette, hogy e csapat szervezéséről nincs tudomása, erre vonatkozó felhatalmazást senkinek sem adott. Kun ötölt-hatolt, végeredményben ő sem akart tudni a csapat szervezéséről. A másik belügyi népbiztos, Vágó elismerte, hogy a forradalom védelmére akart egy csapatot szervezni, de a Batthyány-palotai közveszélyes alakulatot ő sem kívánja fönntartani. A Kormányzótanács elhatározta a Cserny-csoport feloszlását.¹³⁹ Hetekig tartó harc indult a Kormányzótanács megbízottja, Haubrich és Cserny között, hogy a feloszlítás vérrontás nélkül keresztülvihető legyen.

¹³⁷ Böhm Vilmos itt arra utalt, hogy nem született kormányzótanácsi határozat a Cserny-féle különítmény felállításáról.

¹³⁸ A Kormányzótanács 1919. május 10-i jegyzőkönyvében nem találjuk Kunfi Zsigmond ezen hozzászólását, s Landler Jenő részt sem vett az akkori ülésen. Máskor sincs nyoma ilyen jellegű diskurzusnak, ezért nem tudni, milyen vitára utal Böhm Vilmos e helyen. Elképzelhető, hogy volt a Kormányzótanácsnak olyan ülése is akkoriban, melyről nem maradt fenn jegyzőkönyv, ahogy az is, hogy a pártvezetőség ülésén szólt Kunfi és Landler is a témáról, s a Kormányzótanács ezen ülésén csak folytatták a vitát, s e két alkalom összemosódott emlékezetében. (*A Forradalmi*, 1986. 398–399.)

¹³⁹ Itt mintha az 1919. május 10-i kormányzótanácsi ülésre utalna Böhm Vilmos. (*A Forradalmi*, 1986. 398–399.)

Kevesen tudják, hogy a mártírhalált halt *Korvin Ottó* kérelmlenyes volt Csernyéknek. Tűzzel-vassal harcolt ellenük és mindenáron igyekezett őket ártalmatlanná tenni.¹⁴⁰ Érezte azt a veszedelmet, amely a zabolátlan, fegyelmetlen, semmiféle forradalmi tekintélyt nem ismerő csapat féktelenségeiből a forradalomra származhat.

Ez a csapat számtalan önkényeskedést követett el. Lakásokat rekvirált, letartóztatásokat eszközölt, emberéleket oltott ki, erőszakosságainak indokolására ellenforradalmakat szimatolt és költött; embereket gyilkolt meg, akiknek semmi közük sem volt semmi ellenforradalomhoz. Lábbal tiporták a Tanácsköztársaság törvényeit és rendelkezéseit. Egyetlen jogalapjuk volt: állig fel voltak fegyverkezve. Az ő tevékenységük: kohója volt az ellenforradalmi elégedetlenségnek: ha öntudatlanul is: szövetségesei voltak az ellenforradalmároknak. Rendkívül sokat ártottak a forradalomnak, égbekiáltó bűnöket – de elsősorban a forradalom ellen – követtek el, s ezért a forradalomnak kellett ellenük fordulnia. Sajnos, csak a forradalom bukása után ismerhettük meg azoknak a bűntényeknek a legnagyobb részét, amelyeket Csernyék a forradalom ellen elkövettek” – írta Böhm Vilmos,¹⁴¹ majd részletesen taglalta a különítmény 1919. május 19-i leszerelésének történetét, s így folytatta visszaemlékezését: „A megállapodásokat rendszeresen megszegő Kun Béla a lefegyverzés kérdésében is csalárdul viselkedett. Cserny vezetésével a lefegyverzett csapat 40 emberét kirendelte Korvin Ottó mellé belügyi nyomozónak. Korvin élesen ellemezte Csernyék odahelyezését és a hadsereg-főparancsnoksághoz intézett átiratban panaszkodott Kun eljárása ellen.

A nyomozói minőségben Cserny számára ismételtlen kínálkozott alkalom, hogy önkényeskedéseivel a Tanácsköztársaság ellen vétkezzék. A

¹⁴⁰ Korvin Ottó életrajzírója, *Simor András* előszavában leírja: „Korvin... fellép a Cserny-különítmény túlkapásai ellen. Május 12-én szigorúan bizalmas jelentést küld Kun Bélának a terrorcsapat önkényeskedéseiről. Ő is, Szamuely is elégtelennek tartják a terrorcsapatot az ellenforradalom megfékezésére. De megnehezíti helyzetüket, hogy Böhm és Weltner a külön karhatalmi egységek megszüntetésére törekednek. »Vágó Béla belügyi népbiztos elfogadta, hogy önálló csapatokra nincs szükség, de ragaszkodott egy kisebb megbízható és Korvin Ottónak alárendelt különítmény fenntartásához.«.” (1976. 49. Kiemelés tőlem. – D. P.)

¹⁴¹ Böhm V. 1923. 374–379. (Kiemelések részben tőlem. – D. P.)

június 24-i ellenforradalom után újabb kísérletet tett, hogy csapatát és fegyvereit visszaszerezhesse. Beadványt intézett Kun Bélához és a hadsereg-főparancsnoksághoz, amelyben áradozó hangon emlékezett meg érdemeiről: »Veszélyben a proletárdiktatúra! Budapesten dühöng az ellenforradalom – írja –, s hogy nem diadalmaskodott, az kizáróan az én embereim érdeme. ... Ezen három nap megmutatta, hogy *véres kézzel kell átgazolni és vérbe kell fojtani minden ellenforradalmat*. Meg kell szervezni a Vörös Őrség tüzér osztagát. E célból kérek 200 tagból álló legénységet, 80 nyomozó és 35 őrségi személyzetet, és egy 25 főből álló törzset. Ezek szereltesse fel 16 ágyúval, 12 gépfegyverrel és egyéb löfegyverekkel. Bocsáttassék rendelkezésünkre megfelelő épület. Én átveszem a parancsnokságot és én fogom megválogatni a legénységet. Az osztag megszervezése után adassék át nekünk a dunai flottilla is. Lenni vagy nem lenni, ez most a kérdés! Ne tétovázzunk, fogják keményen kezükbe a gyeplőt!«¹⁴²

A megbízhatatlan Cserny szabadcsapata¹⁴³ és vérgőztől párolgó csatakiáltása nem volt alkalmas eszköz az ellenforradalom letörésére. Budapesten tartózkodott a 26. zászlóaljából álló vasasdandár, rendelkezésre állt a Vörös Őrség, a Vörös Hadsereg. Ha *ez* a fegyveres erő nem tudja féken tartani az ellenforradalmat, a Cserny-csapatok garázdálkodásai még kevésbé lesznek alkalmasak annak legyűrésére. Féktelenségeikkel inkább az ellenforradalomnak, mint a forradalomnak fognak szolgálatot tenni. Ez a meggondolás vezetett bennünket, amidőn Cserny hatalomvágyó követelését elutasítottuk. De a háttérben Csernynek magas pártfogói voltak.¹⁴⁴ Az elutasítást követően néhány nap után – már Landler vette át a hadsereg főparancsnokságát – egy véletlen folytán Landler és én személyesen győzöttünk meg arról, hogy a Hadügyi Népbiztosság a hadsereg-főparancs-

¹⁴² Cserny József ezen, a Mozdony utcai alakulat felállításához vezető június 27-i előterjesztését *Lengyel József* is idézte. (1966/2.)

¹⁴³ Csernyék sajátosan értelmezett „forradalmi fegyelmére” érdekes példát hoz *Hajdu Tibor* (1969. 132.).

¹⁴⁴ *Lengyel József* szerint egy 1919. június 27-i megbeszélés nyomán Kun Béla, Szamuely Tibor, Korvin Ottó, Fürst Sándor. (1966/2.)

nokság ellenére hozzájárult a Cserny-csapat felállításához, és kiutalt számára nagy mennyiségű fegyvereket és autókat. Landler felháborodásában reprodukálhatatlan durvasággal telt táviratot küldött Szántónak, melyben tiltakozott Csernyék fölszerelése ellen, visszavette a már kiutalt fegyvereket,¹⁴⁵ vizsgálatot és megtorlást követelt azokkal szemben, akik Csernyék garázdálkodására ismét szabad teret akarnak engedni.

Cserny jellemét jól illusztrálja, hogy a forradalom bukása után szadistikus kéjjel árulta el a fogházban társait, sőt denuncálásával számtalan ártatlan embert is akasztófára juttatott.¹⁴⁶

Részben hasonlóan vélekedett Csernyről és különítményéről az akkoriban kommunista *Lengyel József* is: „*politikai vezetés híján a terrorista különítmény bizony nem mindig állt hivatása magaslátán*. Harci elszántságot akkor mutattak, mikor a szociáldemokraták unszolására a Forradalmi Kormányzótanács elhatározta, hogy feloszlatja ezt a terrorista különítményt. Akkor kiállították az ágyúkat tanyájuk, a Batthyány-palota elé, és gépfegyvereket raktak az ablakokba. Ámbár mindvégig volt ebben a büszke és szilaj társaságban nem egy igaz és elszánt elvtárs. Ők voltak akkor, fekete bőrkabátjaikkal a pesti utca hősei. Ahol Cserny megjelent a fekete uniformisban, lobogó vörös sállal a nyakán, övében a kézigránátok, ott tudta az ember: ebben a városban forradalom volt.

A diktatúra bukásakor Cserny és a különítmény legjobbjai feleszméltek a veszély pillanatában, és harcolni akartak.¹⁴⁷ Csak később, a börtönben, mikor Cserny előtt minden elhomályosodott, tudták sima szavakkal megkeríteni ezt a szegény óriási és mégis gyöngye jellemű matrózt. *Cserny vallott, és sorra mutogatta, kik voltak a társai. Azt gondolta, árulása megmentheti*. Csak a bitófa alatt értette meg újra, hogy a burzsoáziánál nincs kegyelem.

¹⁴⁵ Ismerve a Mozdony utcai különítmény fegyverzetét, úgy tűnik, hogy a fegyverek visszavételére de facto mégsem került sor.

¹⁴⁶ *Böhm V.* 1923. 381–382. (Kiemelések részben tőlem. – D. P.)

¹⁴⁷ Forrásaink szerint a Cserny-féle különítmény kb. egy héttel a Tanácsköztársaság bukása előtt ténylegesen feloszlott, ezért nem tudni, mire alapozta Lengyel József ezen állítását.

Nyomorult és szomorú szerepet játszott Cserny Jóska a börtönben. Vajon nem lett volna-e más Cserny Jóska és a különítménye, ha kellő politikai iskolázás és ellenőrzés alá került volna?

Cserny felett az ellenforradalom ítélkezett. Ha mi ítélhetünk volna felette, akkor róla is úgy szólna a nóta, mint a kuruc harcok Csernyjéről:

Kár, kár, kár vala Ocskay Lászlónak

Ekkora vitéznek, lenni árulónak.

De nem kár, kár, kár fekete hollónak

Szemeit kivájni hitvány árulónak...”¹⁴⁸

Az egykori jó ismerős – árulása miatt – láthatóan szigorúbban ítélte Cserny felett, mint az egykori felettes és rivális, az 1919 decemberében zárkájában írt naplójában elmélkedő *Korvin Ottó*: „Tizennégy halálos ítélet Csernyék ügyében. Mit várhatok? *Bár az övéké egészen más jellegű ügyek voltak, magánakciók, melyeket már a diktatúra alatt kellett volna üldöznünk (és mennyivel erkölcsösebben állhatnánk itt, ha ezt megtettük volna!)*, mégis mit várhatok, minthogy – el nem ismertem, bukott forradalmárok – *ugyanígy bírálják el a mi ügyeinket is*. Osztályharc paragrafusokba burkoltan! Holott mennyire érzem, hogy a mi ügyünk mennyire más. Groteszk, szomorú, irtózatos – mondtam a bírák előtt; de mégis más, mert morális fundamentuma mégis van, mert nem semmiért történt, ami történt.

Tizennégy halálos ítélet: hiszen természetes, hogy kellett ezt, politikailag is kellett ezt meghoznia a mai uralomnak, mert ellenesetben rögtön megdőlné. A közvéleményt kell megnyugtatnia vele az uralomnak, mert ellen esetben ellene fordulna az. Bizonyos, hogy nagy tévedés – s a közvélekedés a legtöbb esetben az – hinni, hogy ezzel eldől vagy csappan az osztályharc. Mi is azt hittük, hogy halálos diktatúrával megfélemlítjük az ellenforradalmat, s láthattuk, szinte erősítettük vele azt. Ugyanez a helyzet most is: hiszem, hogy a megfélemlített munkásszívek új erőt szívnak az üldöztetésekből. Ha engem halálra ítélnék, bizonyos, hogy az is a köz-

¹⁴⁸ Lengyel J. 1966/1. (Kiemelések tölem. – D. P.)

vélemény ítéletének megvalósítása. *A közvélemény mindig bűnbakokat keres,*¹⁴⁹ s most legelsősorban engem vél legnagyobb ellenségének. A háború elején a háborúért ujjongott, a végén, szenvedvén alatta, elűzte azokat, akik megtestesítették, amit kívánt. Gróf Károlyiért tűzbe-harcba ment, október végén mindenki szocialista volt, ma a legnagyobb ellenségnek hiszi a köztársaságot és királyokat keres a szeme. Kun Bélát megverték, Kun Bélát szerették. Most megölnék szívesen. Mert az élet sohasem teljesíti az álmokat, s a felelősség áthárítása megnyugtatta a nem gondolkodókat. November 16-a óta tudom, hogy meg kell halnom. Ám meghalok! ... A szocializmus útja ki van tűzve. Csak egy épülő viaduktja szakadt le mostanában¹⁵⁰ – írta december 13-án, majd két nap múlva hozzátette: „A nagy francia forradalom van az eszemben mostanában gyakran, s ha elhagy néha percekre az erőm (látván a bíróság előtt álló emberek kicsinységét, gyávaságát, helyt nem állását), ez ismét visszaadja azt. ... Az a biztos tudat lehet csak, hogy tudatosan fogtunk bele a dolgokba, hogy sárban jártunk és sárosak lettünk, de bévül megmaradtunk tisztának. És tényleg így is van. Most is úgy látom, hogy *valamely cél eléréséhez, csak céltudatos diktatúra vezethet gyorsan.*¹⁵¹ *(De hozzá kell tennem,*

¹⁴⁹ Ez a társadalmi nyomás a Cserny-per folyamán is érezhető volt. Bár a védőket sorsolás útján, hivatalból rendelték ki a vádlottak mellé, s első felszólalásaik során látványosan elhatárolódtak védeneciktől, hangsúlyozván, hogy ők személyes megbántottságuk ellenére csak a kötelességüket teljesítik, mindazonáltal 1919. november 28-án egyikük a bíróság védelmét kérte a közönség részéről őket ért inzultus miatt. A *Népszava* tudósítása szerint: „A főtárgyalás megnyitása után dr. Gál Jenő védő az elnök védelmét kéri a hallgatósággal szemben, mert *Cserny védőjét szerdán a tárgyalás befejezése után inzultus érte. Az elnök figyelmezteti a hallgatóságot a rendre és kijelenti, hogy a védői kart nehéz és önfeláldozó munkájában megvédi.*” (*Népszava*, 47. évf. 237. sz. 1–2., 241. sz. 3.)

¹⁵⁰ *Korvin O.* 1919. 5–6. (Kiemelés tőlem. – D. P.)

¹⁵¹ A későbbiekben népbiztosi szerepet vállalt – s az ügyesség által az 1919. június 24-én a Lenin-fiúk által megölt Madarász Béla meggyilkolására való felbujtással vádolt – *Lukács György* „A bolsevizmus, mint erkölcsi probléma” c. cikkében még így látta: „A morális probléma éppen azáltal jön létre a szociáldemokrácia számára az igazi, a végső, a mindent eldöntő és megkoronázó célja minden küzdelemnek itt van: a proletariátus osztályküzdelmének végső *értelme* csakugyan minden további osztályküzdelmet lehetetlenné tenni, olyan társadalmi rendet teremteni, amelyben ez még mint gondolati lehetőség se fordulhasson elő. Ennek a célnak a megvalósítása áll most csábító közelségben előttünk, és éppen a közelségből pattan ki a most előttünk álló erkölcsi dilemma. *Vagy megragadjuk az alkalmat, és megvalósítjuk, akkor a diktatúra, a terror, az osztálynyomatás álláspontjára kell helyezkednünk, akkor a proletariátus osztályuralmát kell az*

hogy osztálydiktatúrában ma már nem vennék részt, mert látom, hogy a forradalmi átalakulás felkavarja a féktelen és fékezhetetlen elemeket az aljról, s a purifikáció szinte lehetetlen, mert az indulatok túlságosan feszítik a tömlőket. Mi lesz hát mégis, hogy jó emberek megértő, jó társadalma alakuljon ki a mai osztálytársadalomból? Evolúció, vagy revolúció? Feltétlenül az utóbbi, ha kreatív konszolidáció áll be – ez szinte fizikai törvény” – vélte Korvin Ottó, kilátástalan helyzetében egy remélt történelmi változásban való hithez felebezve.¹⁵²

A Tanácsköztársaság idézett vezetői tehát valamennyien úgy vélték: a Cserny-féle különítmény tevékenysége nemhogy jellemző lett volna a proletárdiktatúra egészére, hanem ellenkezőleg, annak kisiklása, devianciája volt, amely nem segítette, hanem – szertelenségeivel, bűneivel s az arra született társadalmi reakciókkal – gátolta az ellenforradalom elleni harcot. Atrocitásaiért felelősséget csak annyiban éreztek, amennyiben nem léptek fel elég erélyesen velük szemben, nem lehetetlenítették el tevékenységüket, s hogy önkényes eljárásaikért nem vonták őket felelőségre, lehetővé téve, hogy a Tanácsköztársaságot denuncialják. Az önkényeskedésben látták a hibát, s nem abban, hogy az ancien régime híveivel vívott osztályharcban maguk is a diktatúra s a terror eszközeihez nyúltak. Miközben fennen hangoztatták, hogy a régi világ törvényei nem voltak

eddig osztályuralmak helyébe tenni, abban a hitben, hogy – Belzebubbal üzve ki a Sátánt – ez az utolsó és természeténél fogva a legkíméletlenebb osztályuralom fogja önmagát és vele minden osztályuralmat megsemmisíteni. Vagy ragaszkodunk ahhoz, hogy az új világrendet új eszközökkel, az igazi demokrácia eszközeivel fogjuk megvalósítani (mert az igazi demokrácia eddig még csak mint követelés létezett, mint valóság még az úgynevezett demokratikus államokban sem), akkor megkockáztatjuk, hogy az emberiség többsége ma még nem akarja ezt az új világrendet, és nem akarván felettük akaratuk ellenére rendelkezni, meg kell várnunk, tanítva és hitet terjesztve megvárunk, amíg az emberiség önrendelkezéséből, önakaratából megszületik az, amit a tudatosak régen akarnak, amiről tudják, hogy az egyetlen lehetséges megoldás. Az erkölcsi dilemma onnan ered, hogy mindegyik állásfoglalás szörnyű bűnök és mérhetetlen eltévelyedések lehetőségeit rejtj magában, melyeket teljes tudatossággal és felelősséggel vállalnia kell annak, aki bármely irányban dönteni akar.” (1918–19. 39–40. Kiemelés részben tőlem. – D. P.)

¹⁵² Korvin O. 1919. 5–6. (Kiemelés részben tőlem. – D. P.) – „Az utópikus tudatban a vágyképzetek és a cselekedni akarás uralta kollektív tudattalan elfedi a valóság bizonyos aspektusait. Elfjordul mindentől, ami a hitet megrendítené vagy bénítóan hatna a dolgok megváltoztatásának óhajára” – írta, a forradalmakkal kapcsolatos személyes tapasztalatait is összegezve Mannheim Károly 1929-ben. (53. Kiemelés tőlem. – D. P.)

mások, mint az osztályharc eszközei, melynek révén az ország választójoggal rendelkező „elsöprő kisebbségének”¹⁵³ képviselői sajátos érdekeit, kizsákmányoló rendszerüket a többségre erőltették, maguk a társadalom (talán valamivel nagyobb) kisebbségének támogatására támaszkodva diktatórikus, terrorisztikus eszközökkel kísérelték meg „holnapra megforgatni az egész világot”. Kevesen vetettek számot azzal, hogy ezen tevékenységük legitimitása legalább olyan kétséges volt, mint az általuk tagadott rendszeré, s hogy a vörösteror eszközei erkölcsileg aligha igazolhatóbbak a fehérterror módszereinél, s hogy milyen keskeny mezsgye választott el pl. Szamuely Tibor rögtönítélő törvényszékének tevékenységét¹⁵⁴ az ezt Lenin-fiúkkal támogató Cserny-osztag önkényeskedéseitől,¹⁵⁵ s hogy önfelmentő illúzió volt feltételezni: lehetséges sárban járni, besározódni, ám belül megmaradni tisztának...

Az etikai kérdések iránt rendkívül fogékony *Sinkó Ervin*¹⁵⁶ – aki a Tanácsköztársaság alatt egy időben Kecskemét városparancsnoka volt –

¹⁵³ Gerő András találó megfogalmazása.

¹⁵⁴ Szamuely Tibor tevékenységéről így írt a szociáldemokrata Böhm Vilmos: „Szamuely tevékenysége fokozatosan az ellenforradalmi mozgalmak elfojtására irányult. Csapata hosszabb időn keresztül egyebet sem tett, mint harcolt a fegyveresen fellépő ellenforradalom ellen. ... Nagyon nehéz ilyen esetben az elfogulatlanság, az emberi humanizmus, a jog és igazság határát elválasztani a barbarizmustól és kegyetlenségtől. Nagyon nehéz az erélyt megkülönböztetni a fölösleges vérengzéstől. Erre a szerepre csak higgadt, megfontolt férfi lett volna alkalmas. Szamuely teljesen alkalmatlan volt. Ennek tulajdonítható, hogy a harcokban az ellenforradalom leverése körül Szamuely és csapatai sok fölösleges, a forradalomnak csak ártó és semmit sem használó kegyetlenkedést követtek el. ... A feladat e részét [a harcban való részvételt – D. P.] Szamuely példás személyes bátorsággal végezte. [M]indig az első vonalban harcolt. De az ellenforradalom leverése után vagy átengedte a teret a vörgőztől és a harcokban felhevült, társaik eleste miatt gyűlölettől és haragtól eltelt katonáinak, vagy pedig, rendszerint rögtön a harc után, ő maga ítélkezett, minden formáság mellőzésével az emberek élete fölött. Ez sok esetben súlyos, megbocsáthatatlan igazságtalanságokra vezetett. Az ilyen ítélkezések... végül az ellenforradalmi hangulat országos elterjedéséhez vezetett. Szamuely féktelenkedése nemcsak a szociáldemokraták, hanem a kommunisták részéről is éles ellentétet keltett. De megbuktatása nem volt könnyű dolog.” (1923. 391.)

¹⁵⁵ Böhm Vilmos memoárjában utalt erre. (1923. 390–394.)

¹⁵⁶ *Sinkó Ervin* (1898–1967) kommunista író. A Tanácsköztársaság idején tagja volt a Budapesti Központi Forradalmi Munkás- és Katonatanácsnak, a budapesti Szovjetház, majd Kecskemét – kompromisszumkereső módszereiről híres – katonai parancsnoka. 1920-tól 1939-ig Bécsben, Párizsban, Zürichben és Moszkvában élt, majd Zágrábba visszatérve a jugoszláviai magyar irodalom vezető alakja lett, az újjvidéki egyetemen a magyar irodalmi tanszék vezetője, akadémikus.

„Szemben a bíróval” c. írásában ráérezve erre, így körvonalazta akkori álláspontját: „A proletárdiktatúra kikiáltásával... egyszerre az elnyomottból, az üldözöttből, az eddig mindig csak az erőszak alatt szenvedőből, az erőszakot gyakorló uralkodó osztály képviselője lettem. ... Míg alulról harcoltunk, maradéktalanul felolvadtam abban a fanatikus kollektív öntudatban, mely a teljes igazság megtestesüléseként jelent meg a forradalmi akaratban. A győzelem után is ez a kollektív öntudat az igazságot jelentette nekem, de már nem a teljes igazságot. Problémákkal kerültem szembe, melyek a kollektívumnak nem lehetnek problémái, mert a kollektív öntudat nem ismer belső ellentmondást. Számomra azonban mindinkább megszűnt az az élet, mely csak egyetlen, csak a történelmi feladatot képviselő kollektívumból eredő parancsot ismer. Az élet már nem volt olyan egyszerű, hogy csak egy parancs lett volna. Az *egyik parancs, de csak az egyik, az ősi, minden kollektív akaratnak maximája, a kajafási igazság volt: inkább vesszen egy a közösségért, mint a közösség az egyért. A másik parancs minden ember élete szentségének és szabadságának tiszteletben tartását követelte.* Ez a másik parancs az életemnek alapérzése volt, ennek jegyében lettem forradalmárrá, s a forradalom érdekében ezt kellett megtagadnom. Kérdéssé lett, hogy »az egyéni lelkiismeret és felelősség hogyan viszonylik a taktikailag helyes kollektív cselekvéshez«. ... Komoly politikusok számára a politika nem egy univerzális megváltási akarat eszköze, hanem a nemzeti érdekek, osztályérdekek s személyi érdekek védelmét, illetőleg harcát jelenti. A proletariátus osztálypolitikája szintén osztálypolitika, mely azonban a társadalmi osztályoknak likvidálásával magát a politikát is likvidálni akarja, s ebben van az egyedülálló morális tartalma, vonzóereje, ebben van a prófétai pátosza. A magyar proletárdiktatúra vezéreinek legnagyobb része etikai felelősségérzetből vált politikussá.” „Az én konfliktusomat, úgy tűnt nekem, végleg megoldottam azaz, hogy semmit sem kellett a magam alapérzéséből megtagadni, és mégis jó forradalmár maradhattam. A világszemléleti osztály, a magyar hivatalos állam szervén keresztül hirdethettem, hogy *embert ölni minden körülmények között, bármilyen célért is történik, bűn, nem szabad megtenni,*

*de meg kell tenni, azért, hogy egy világot teremtsünk, melyben már nemcsak nem szabad, hanem nem is kell megtenni.*¹⁵⁷ Embert ölni bűn, de ez ellen a társadalom ellen való harcban tudatos tragikus bűnvállalás: a testvérekért tudatosan feláldozni az egyéni erkölcsi tisztaságot.”¹⁵⁸

Sinkó „Optimisták” c. regényében leírt egy esetet, amikor Kecskemét határában Lenin-fiúk visszaindulásuk előtt átadtak egy pénztárcát 72 korona 62 fillérrel, közölve, hogy „egy csendőré volt, akit gajdeszba küldtünk”. A kaszárnya mögött szaladt a réten, a kezével jelt adott, állították. A kérdésre, hogy ugyan kinek adott volna jelt, s hogy nem azért futott-e, mert tőlük megijedt, így feleltek: „Mi nem szoktunk ennyit gondolkodni. Gyanús volt és kész – ez volt a felelet. És az egyik még hányavetien hozátette: Ha szárazon mentünk volna vissza, mit szóltak volna a fiúk! ... Ezek a Lenin-fiúk elhitték, hogy ez a forradalmi kitűnőség, az, hogy egy kis vérrel több vagy kevesebb, az egyre megy.” Ahogy egyik főhőse, Báti fejtegette: „A proletárdiktatúra... azt jelenti, hogy az Augiasz istállóját kell kitakarítani, és ezt nem lehet kesztyűs kézzel. Húzhat kesztyűt ugyan, de kit csal meg vele? Láttam a terroristákat. Nekik az a feladat jutott, hogy öljenek. Nekik kell rettegésben tartani, rettegéssel megbénítani az ellenséget. Angyalok ezt nem tudják, s ha angyalok csinálnák, nem maradhatnak angyalok. Mielőtt Pestről elmentem a parancsnokukhoz, Danihoz [Csernyhez? – D. P.] küldtek katonaruháért. Naiv kedves fiú volt, és most? Korrupt bürokratává vedlett, tönkretette a hatalom. Mutatta nekem, hogy halom parfümös levelet kap hisztérikáktól, akiket éppúgy megbolondít a vérszag, mint Danit; láttam, hogy Daninak grófi koronákkal díszített fehérnemű van a szekrényében, láttam, hogy cézári pózzal veti

¹⁵⁷ Jászi Oszkár, aki a Szabadgondolat körkérdésére 1918 decemberében deklarálta: „Elvi ellensége vagyok minden diktatúrának, mert minden diktatúra úgy az erkölcsi autonómiának, mint az igazi demokrácia szellemének megtagadását jelenti. ... A proletáriátus diktatúrája, úgy, amint például Oroszországban megvalósult, ahogy ez gyakorlatilag egyedül megvalósítható, nem jelenti az osztályuralom megszüntetését, hanem csupán az osztályuralom megfordítását.” Az „egyháziassá váló szocialista pártok” „a gyűlölet vallásának messianizmusával” fellépve nem érzékelik, hogy részükről illúzió a feltevés, miszerint „ez csak átmeneti állapot lesz, amit az osztályuralom teljes megszűnése követ”. (1918–24. 82. és 181.; 1989. 48.)

¹⁵⁸ Sinkó E. 1977. 69. és 71–72. (Kiemelés részben tőlem. – D. P.)

meg a hátát az autóban, mert tudja, hogy nézik. Nem mindenki Szamuely.¹⁵⁹ *A legtöbbet tönkreteszi, korrumpálja, lealjasítja, hogy embereket látnak halálfélelemben remegni maguk előtt, s nekik nem szabad velük remegni. Aztán már nem is tudnak. Ez az igazság. Tessék vagy kiállni a sorból, vagy pedig igenis, irgalmatlanul tudomásul venni, hogy egyelőre még a poklon keresztül vezet az út. Azt hiszi, lehetett volna a francia forradalmat, lehetne ezt vér nélkül csinálni? Hóhérok nélkül? S ha kommunista, miért hagyja másokra ezt a munkát, miért nem menti meg úgy a terroristák lelkét, mondjuk Daniét, hogy helyette maga végzi el a hóhér-munkát? Miért hagyja, hogy mások menjenek Lenin-fiúknak, s magának a finom, lelki munkát tartja meg? Ez szolidaritás?”¹⁶⁰*

Sinkó Ervin több helyütt rávilágított arra, hogy – bár a diktatúrának elkerülhetetlenül szüksége volt a Lenin-fiúk és Cserny József szerepére – őket e tevékenység (s a korábbi világháborús katonai szolgálat) megrontotta, s esetenként a felsőbbség által sem kívánt magánakciókhoz, a Tanácsköztársaságot kompromittáló brutális atrocitásokhoz vezetett. Ezért, s persze Cserny József árulása miatt, a Tanácsköztársaság hívei is elhatárolódtak tőlük/tőle, így az okkal-joggal halálos ítéletekhez vezető per idején

¹⁵⁹ Ahogy a korábbiakban idéztük, Szamuely Tibor tevékenységéről a moralizáló egykori kommunista Sinkó Ertvőtől eltérő szellemben írt a szociáldemokrata Böhm Vilmos. (1923. 391.)

¹⁶⁰ „Mielőtt én Kecskemétre jöttem – szólt azonban [a Sinkót megjelenítő – D. P.] Blaha –, itt egy halálos ítélettel és számtalan börtönbüntetéssel, vad fenyegetésekkel tudták csak a diktatúrát fenntartani. Mióta itt vagyok, egyetlen embert se kellett börtönbe csukni, s egyetlen ellenforradalmi kísérlet se történt.” (Sinkó E. 1965. 733–734. és 737–738. Kiemelés tőlem. – D. P.) Lengyel József így írt Sinkó akkori beállítottságáról: „A Károlyi-időben nemzetiszínű szalag volt a karján és a területvédő ligánál dolgozott, aztán rövidesen Újpesten, Kun első beszédénél tűnt fel, mint szónok. – Legyetek ravaszok, mint a kígyó és erősek, mint a tigris – ilyenféleképp szavalt. Aztán eltűnt Budapestről, s a diktatúra alatt Kecskemétről jöttek róla hírek: Sinkó városparancsnok Kecskeméten, és minden szesztilalom ellenére úgy berúgott a jó kecskeméti bortól, hogy az árokból szedték fel. Aztán jött a másik hír: Sinkó futni engedett Kecskeméten minden ellenforradalmárt, Sinkó krisztianus, tolsztojánus, Sinkó a vérontás, az erőszak ellen propagál.” Majd hozzátette: „Az egész diktatúra alatt kézzel-lábbal és főképp csípős szavakkal védekeztem az etikus szósz ellen. Sinkót a legjobban szerettem volna a falhoz állítani. Materialista és amennyire értettem, marxista maradtam az egész diktatúra alatt és a diktatúra után is jó időre. Mikor aztán életem egy gyenge szakában megtorpantam, akkor aztán *konzekvens* követője lettem Sinkó Ervinnek. És ez azt jelentette, hogy kiléptem a pártból.” (1966/1.)

a vádlottak teljesen magukra maradtak, s minden oldalról „a nép ellenségeinek” pozíciójába kerültek.

A minden eszközzel (társai feladásával is) életéért küzdő – amúgy sem moralizáló, teoretizáló habitusú – Cserny Józsefnek talán eszébe sem jutott, hogy a Tanácsköztársasággal kapcsolatos denunciáló törekvésekre reagáljon, vagy ha igen, nem tarthatta opportunusnak, hogy reflektáljon az azzal kapcsolatos általános felvetésekre. A *Népszava* tudósítása szerint 1919. december 9-én, az utolsó szó jogán így védekezett: „Az ügyészségnek az a vádja, úgymond nem áll meg, hogy ő volt az eleven felbújtó, mert nem ő szervezte a terrorcsapatot, az már meg volt szervezve. Az embereket nem kellett felbujtani, mert azok mindig készen álltak az ölésre. A Hollánok meggyilkolása Lázárnak magánakciója [volt]. Berend tanár ügyében és a Madarász-ügyben a hangulat volt a felbújtó, nem ő. A Ferry-ügyben éppen ellenkezően a váddal, nem megölni, hanem megmenteni akarta a csendőrtiszteket. A Ferryék kivégzése Bonyhádi magánakciója volt, aki ennek a három embernek a vérén akart zsíros álláshoz jutni. Azért akarta magát felköltetni, hogy éjjel eressze ki titokban a csendőrtiszteket, akiket nappal kibocsátani Chlepkó miatt nem lehetett” – mondta Cserny, majd – az 1919. július 17–18-án történetekre utalva – azt emelte ki, hogy „éppen ő volt az, aki a szélsőséges irány ellen fellépett. Ha ő fel nem fogja a burzsujok ellen irányuló indulatot, ha ő nem áll ellen nagy erejével a tömeggyilkossági terrornak, akkor a polgárság ezreinek holtteste hevert volna az utcán. Ezért nem gyűlöletet érdemel a polgárság részéről, hanem köszönetet” – hangoztatta, bár nyilván maga is tudta, hogy a Tanácsköztársaság bukását követő első monstre-per fővádlottjaként erre aligha számíthat.¹⁶¹

Helyzetéből adódóan érthetően a rend s a béke biztosítójaként, a nagyobb terror elhárítójaként próbálta magát feltüntetni. Az *Est* tudósítása szerint védőbeszédében Cserny így magyarázta parancsnoki megbízatását: „én voltam a legjózanabb. Mindenki azt tartotta rólam. A nagy vád

¹⁶¹ *Népszava*, 47. évf., 250. sz. 5. (Kiemelés tőlem. – D. P.)

azt állítja rólam, hogy az én személyem maga volt a felbujtó. Ez fáj nekem a legjobban. Akkor már minden fel volt bujtva, nem kellett senkit izgatni. *Én csak a gyeplő voltam, amely a fékevesztett indulatot visszatartotta. Tartottam, ameddig lehetett*” – mondta, majd – a július 17–18-án történteke utalva – hozzátette: „Amikor a szélső ellenforradalom készült, hozzám jöttek Chlepkó meg Molnár István. ... nálam találtak ellenállásra. Láttam azt, hogy négyezer proli nem akarja a diktatúrát, és akkor nem lehet jó, amit 3000 akar. Ez nem megoldás. Ha a burzsuj társadalom tudná, hogy én mennyi energiát fejtetem ki az indulatok leveretésére [levezetésére? – D. P.], akkor nem volna olyan aljas, hogy mindennel engem vádoljon meg! *Ha én nem fogom fel az indulatokat, akkor nem ötszáz lett volna azoknak az áldozatoknak a száma, amelyet a nagy vád ellenem felhoz*” – állította¹⁶² (a július 17–18-i fejleményekre utalva jogosan). Helyzetéből adódóan érthetően, taktikusan „megfeledezett” 1919. június 27-i beadványáról, melyben – sajátos képzavarral – azt hirdette, hogy „véres kézzel kell átázolni és vérbe kell fojtani minden ellenforradalmat”, s e célból csapata újrafelállítását, felfegyverzését indítványozta, s további szolgálatát ajánlotta.¹⁶³

Amikor a bíróság védekezése egészét s árulását figyelmen kívül hagyva – a vád egészét tekintve teljes joggal (ám a csendőrtisztek ügyét illetően a körülmények kellően alapos vizsgálata nélkül) – halálra ítélte, ezt Cserny méltánytalannak találta. Az ítélethirdetés után, 1919. december 11-én ebéd után a Markó utcai börtönben a svéd misszió egyik nőtagja hosszas beszélgetést folytatott vele. A *Budapesti Hírlap* tudósítása szerint „azt tudakolta..., hogy mit gondol Cserni, miképpen képzei el a jövőt, ha majd ő nem lesz. Cserni kesernyés mosollyal válaszolt: – Az bizonyos, hogy *proletárdiktatúra többet sosem lesz*. Most már belátom, hogy *én sem voltam, de nem is vagyok proletár*. Az, aki úgy szereti önmagát, mint én, aki annyira kedvelem a jó ételeket, az nem is lehet prole-

¹⁶² Az Est, 10. évf. 130. sz. 3. (Kiemelés tőlem. – D. P.)

¹⁶³ Idézte: Böhm V. 1923. 381. o. (Kiemelés tőlem. – D. P.)

tár soha. Ha éjjel álmomból felébredtem, egy pár jó falat mindennél többet ért. A halálos ítéletről nem akart beszélni, csak annyit jegyzett meg, hogy akármilyen szigorú ítéletet szívesen elviselt volna, de *azt már mégsem várta, hogy a bíróság hazakiüldje.*”¹⁶⁴

A proletárdiktatúra alatt gyakran színpadias forradalmár szerepben, pózokban mutatkozó Cserny József, amikor látta: társai elárulása révén sem érthette el, hogy elkerülje halálos ítéletét, kiábrándultan nyilatkozott az ügyről, melynek korábban szolgálatában állt, s önkritikával szólt magáról is, legalábbis annyiban, hogy utólag úgy látta: habitusa révén korábban sem felelt meg az általa korábban vélelmezett ideális proletár harcos kívánalmainak. Ily módon december 18-án önmagával és korábban vállalt ügyével egyaránt meghasonulva – ám a korabeli tudósítások szerint férfiasan ment végzete felé.¹⁶⁵

A Fery-ügyben vele együtt halálra ítélt társairól kevés információval szolgáltak a korabeli lapok, így nem sokat tudunk arról, miként élték meg életük utolsó heteit. Lengyel József később közreadta kettejük búcsúlevelét, melyekből úgy tűnik, hogy – Korvin Ottóhoz s Szabados Sándorhoz hasonlóan – ők is (a több mint problematikus „kívül sáros, belül tiszta” képlet alkalmazásával) „a történelemhez”, „a munkásmozgalom ügyéhez” fellebbeztek „a burzsoá osztálybíróság” és a polgári közvélemény egyaránt végzetesen elmarasztaló ítéletével szemben:

„Én, az elvért halálra ítélt forradalmárok közül az egyik, írom ezt a pár sort. Én meghalok az elvért, de ez meg lesz bosszulva

Kakas Lajos forradalmár.

A munkásmozgalom egyik vértanúja vagyok. Egy igaz forradalmár, ki örömmel hal meg, mert én meghalok, de az eszme élni fog

Neumayer Géza forradalmár.”¹⁶⁶

Soraikból úgy tűnik, a legkevésbé sem gondolkodtak el azon, hogy vajon jó szolgálatot tehettek-e az általuk nagyra tartott eszme ügyének az-

¹⁶⁴ *Budapesti Hírlap*, 39. évf. 138. sz. 5.

¹⁶⁵ *Budapesti Hírlap*, 39. évf. 143. sz. 3.

¹⁶⁶ Idézi: *Lengyel J.* 1966/2.

zal, hogy három fegyvertelen s csak vélelmezetten ellenforradalmár csendőrtisztet (családapát) – akárcsak a forradalmi törvényeknek megfelelő ítélet nélkül, előljárói parancsra, vélhetően ártatlanul – önként jelentkezve és brutális kegyetlenséggel kivégeztek. Sőt: Kakas Lajos sorai arról tanúskodnak, hogy a per vádlottakkal szemben ellenséges hallgatóságú,¹⁶⁷ frusztráló légkörében haláláig sem tudott kilépni a gyűlölet és bosszú polgárháborús logikájából.¹⁶⁸

Keveset teoretizáló, kétkezi munkához szokott emberekként nem jutottak el odáig, ameddig a hetek múltán ugyancsak kivégzett,¹⁶⁹ értelmi-ségi *Korvin Ottó* utolsó naplóbejegyzésében – némi önkritikával – eljuttott: „*Mi is – már akkor mondtam – kaphatók voltunk uralmunk érdekében erőszakra és igazságtalanságra, természetesnek kell találnunk, ha ma ugyanaz történik. Láttuk: nem az a fontos itt, hogy kit és hogy (csak azért, vagy mindenért, amit tett) »büntetnek« meg, hanem innen is, onnan is kiragadtak néhány embert (különbözőféle funkcionáriusait a diktatúrának), csakhogy »büntessenek«.* Aki épp bekerült ezekbe az első csoportokba, viselnie kell az egész gyűlöletet, s minthogy kell, hogy valaki legyen az: nem merülhet fel soha az a kérdés, hogy miért épp én?”¹⁷⁰

2.3. A korabeli sajtó értelmezései

A per jegyzőkönyveinek hiányában az eddigiekben is gyakran idéztük a korabeli sajtó tudósításait, rekonstruálni próbálván a Cserny József és társai ellen folyt per történéseit. Ennek kiegészítéséül az alábbiakban arra teszünk kísérletet, hogy különösebb kommentár nélkül olvasóink elé tárjuk a három különböző politikai árnyalatot tükröző lapnak: Az Estnek, a

¹⁶⁷ Az Est, 10. évf. 129. sz. 3.

¹⁶⁸ Ahogy a fehérterror rémtetteit kegyelemmel honoráló fővezér/kormányzó sem.

¹⁶⁹ Korvin Ottót „három rendbeli gyilkosságra való felbujtásért és személyi szabadság megsértéséért” ítélték halálra. (Budapesti Hírlap, 39. évf. 144. sz. 4.)

¹⁷⁰ Korvin O. 1919. 18. (Kiemelés tőlem. – D. P.) – Korvin Ottó érvelése itt feltűnően hasonlít arra a leírásra, melyet a fentiekben idézett ítéletben olvashattunk a Cserny-csoport eljárásának jellemzősekor.

Budapesti Hírlapnak és a Népszavának a Lenin-fiúk perével kapcsolatos általánosabb, összefoglaló jellegű állásfoglalásait. Ezen orgánumok részben nyomatékosítva megjelenítették, részben óvatosan bírálták az akkori kormányzat/igazságszolgáltatás álláspontját (elítélték a Héjjas-különítmény önkényes gyakorlatát), s tükrözték, ugyanakkor példányszámuk révén messzemenően befolyásolták a kortárs közvélemény alakulását.

Az Est

A per kezdetéről 1919. november 25-én tudósító *Az Est* így vezette be helyszíni beszámolóját: „Láncra verve állnak ma délelőtt a magyar állam bírái előtt Kun Béla terroristái. A martalócok, kiknek se Istenük, se hazájuk, kiket felszínre vetett a salak és négy és fél hónapon keresztül voltak rémei Budapestnek és Magyarországnak. Testükön a fekete bőrruha, fejükön sportsapka, övükben revolver, kézigránát, vállukon szuronyos karabély, automobiljukon gépfegyver – a rémítés és borzalom minden eszközével táboroztak a Batthyány-palota előtt, eltorlaszolták a Körutát, sortűzet adtak a szemközt levő békés házra, páncélautójuk ott táborozott az Országház előtt, a Mozdony utcai tanítóképző kapujában, Szamuely vonatán lecsaptak vidékre – raboltak, gyilkoltak, a Tanácsköztársaság törvényőrei és hóhérai voltak. Ma még csak ők állnak a törvény előtt – felbujtók, cinkostársaik, a kommün népbiztosai Karlsteinben olvassák sápadt arccal a budapesti törvényszék tárgyalásának tudósítását. Mert az aljas, embertelen gyilkosok csak a kar voltak, a kigondoló fej még bujkál. De már közel a nap, amikor a karlsteini arcokról lefagy a mosoly és a fővádlottak kerülnek bírái elé.

Egy vérző, meggyötört nemzet hívja a pribékeket tetemre. A közelmúltból felbukkan Dobsa zászlós szelíd gyermeki feje, Berend Miklós alakja, amint fut, szalad gyerekeket gyógyítani¹⁷¹ s vértócsába hanyatlik,

¹⁷¹ Dr. Berend Miklós valójában nem gyermekeket gyógyítani, hanem az ellenforradalmi kísérletet üdvözölni (támogatni?) indult június 24-én: „*Berend tanár özege* az első tanú. Elmondja, hogy férje részt vett az ellenforradalmi mozgalomban. Amikor a monitorok megjelentek, nemsokára hazasietett, magához vette revolverét és ezt mondta: »kezdődik«. Pénzét is elvitte, mintegy

Ferry Oszkár, a becsületes magyar katona, a Duna hullámai összecsapnak a Hollánok fölött, a szurony a szigorlatára készülő orvosnövendék testébe fut – mindenütt halál, vér, gyilkosság. És a háttérben a megrémült Budapest. Ma megkezdődött a leszámolás. ... Egyetlen ügyvéd sem vállalta a terroristák védelmét, tehát az ügyvédi kamara tíz R betűvel kezdődő nevű ügyvédet rendelt ki sorsolás útján. ... A padok zsúfolva, emberember hátán áll még a padok szűk kijáró utcáján is. Nő nincs a hallgatók között. Mindenki elfojtott izgalom lappang, végre elérkezett a nap, amikor a nemzetrontó bolsevizmus nagy bűnpöre az azt megillető helyre jut.”¹⁷²

1919. december 7-én *Az Est* (előző nap készült tudósításában) ehhez hozzátette: „Ma elhangzott a vádbeszéd, amely nemcsak a főállamügyész remekbe készült szónoklata volt, hanem annak minden egyes betűjét a megkínzott, halálra gyötört és az ájulásából felemelkedő nemzet diktálta a terroristák fejére. Ha valaha volt bűnper, amelyben az ítéletet az első kimondott szó után meg lehetett volna konstruálni, úgy ez volt az. Két hétig csak a refrén csengett, a gonoszságok, gazságok megismétlődését hallottuk. Csak a magyar bíróságok híres elfogulatlansága engedte azt meg, hogy olyan pontossággal feszegessenek minden apró részletet.”¹⁷³ Stocker Antal kúriai bíró, a tárgyalás elnöke maga volt az igazság és pártatlanság megsemmisítője. *A vádlottak között egyetlenegy, a gonoszságában vagy elvetemültségében figyelmet érdemlő vagy imponáló ember sem volt. A hírhedt terrorcsapat csak addig tudta fenntartani a fejét, amíg megkö-*

20.000 koronát, talán azért, mert arra gondolt, hogy esetleg szöknie kell.” (*Népszava*, 47. évf., 242. sz. 4–5.)

¹⁷² *Az Est*, 10. évf. 117. sz. 2–3. (Kiemelések részben tölem. – D. P.)

¹⁷³ Ahogy a fentiekben utaltunk már rá, a minden fontos részlet aprólékos vizsgálatára vonatkozó állítás nem felel meg a tényeknek: érdemben nem vizsgálták meg Cserny József állítását arról, hogy ő valóban el akarta-e engedni a csendőrtiszteket, nem vették számba, hogy lehetett-e erre oka. S amikor az államügyész a per során újabb pontokkal egészítette ki a benyújtott vádat és a tárgyalásvezető bíró megkérdezte a védőket: „a bűnvádi perrendtartás alapján van-e külön előterjesztésük amiatt, hogy a főállamügyész a vádbeszédek során némelyek ellen kiterjesztette a vádat és új vádat emelt! A védőügyvédek nem éltek előterjesztéssel, nehogy a tárgyalást el kelljen napolni.” (*Az Est*, 10. évf. 129. sz. 3.)

tözött áldozatok álltak előttük” – írták,¹⁷⁴ majd a december 13-i szám vezércikkében tovább árnyalták álláspontjukat:

„Halálos ítéletek hangzottak el ma abban a teremben, amely nemrég oly sok halálos ítéletet hallott. *De azokat a halálos ítéleteket egy egész világ választotta el ezektől.* Ki volt akkor az elnök, kik a bírák és kik a vádlottak? És hogyan folytak le azok a tárgyalások? *Véreskezű terrorfű elnökölt, bestiálisan kegyetlen bírák ítélték, a vádlottnak rendszerint csak az volt a bűne, hogy burzsuj volt, vagy nem volt elragadtatva diktatúrától.* Tíz-tizenöt percig tartott a tárgyalás, egy percet adtak a védelemnek. A vádlott még jól körül sem nézett és már meghallotta halálos ítéletét. *Annak a szörnyű világnak legvéresebb bestiái, hóhérai, bírái és ügyészei álltak most hetekig az igazságszolgáltatás magasztos csarnokában.* És mégis *az igazságszolgáltatás betartotta velük az összes formaságokat.* Kihallgatták őket, előadhatták védelmüket, védőket rendeltek melléjük, mindent, amit a törvények előírnak. Gyalázatos hóhérokról, szívtelen gyilkosokról volt ugyan szó, de a törvény még ezeknek a bestiáknak is tiszteletben tartotta az emberéletet, amit embernek kioltani csak a legvégső esetben szabad. A bíróságnak joga van, sőt kötelessége bizonyos esetekben halálos ítéletet mondani. De mielőtt kimondaná a jóvátehetetlen szót, körül kell bátyáznia ítéletét mindennel, ami a tévedést kizárja. Művelt jogállamban szent az emberélet, és százszor szent a jog, amely ítél az ember szabadsága és élete felett. *A törvény papjain kívül, akiket a társadalom ezzel megbízott, senkinek nincsen joga hozzá, hogy embertársának bírāja legyen.* [Akkor ez többszörösen is áthallásos szöveg volt. – D. P.] Az oltárra nem léphet fel, csak a felszentelt pap, a bírói székbe is csak az ülhet bele, az oszthatja az igazságot, aki ennek a magasztos hivatásnak felszentelt papja. *Senki sem lehet bírāja saját ügyének vagy embertársának, hiszen éppen ez az egyik óriási különbség a mi jogrendszerünk s az ún. bolsevik igazság között. Aki ezt az elvet megsérti, az Csernyék bandájába*

¹⁷⁴ Az Est, 10. évf. 128. sz. 4. (Kiemelések részben tölem. – D. P.)

tartozik”¹⁷⁵ – írták, a maguk részéről élesen elhatárolódva az önkényesség minden formájától: a szerkesztőségük és a *Népszava* szerkesztősége elleni antiszemita támadásoktól s a napokkal azelőtt nyilvánosságra került Kecskemét környéki gyilkosságoktól is.¹⁷⁶ Ezt követően tárgyilagosan tudósítottak „az ítélet hatásáról”: „A védőügyvédek körében az ítélet nagy megdöbbenést keltett. Minden bűnösre a legnagyobb büntetést szabták a bírúk. A közönség nagy megnyugvással fogadta az ítéletet. A szünetben a folyosón olyan kijelentések hangzottak el, hogy már előbb kellett volna ennek bekövetkeznie, akkor az indulatok már régen elültek volna. Érdekes, hogy a vádlottak teljesen egykedvűen viselkedtek. Egyiknek sem rezgett meg még a tekintete sem, amikor a halálos ítéletet felolvasták. Úgy látszik, csak pózoltak akkor, amikor enyhe ítéletet vártak,¹⁷⁷ maguk is annyira meg voltak győződve bűnösségükről [vagy a bíróság attitűdjéről – D. P.], hogy érezték a bekövetkező eseményeket.”¹⁷⁸

Budapesti Hírlap

A Budapesti Hírlap tudósítása is a vádlottak rezignált viselkedéséről referált: „Az ítélet kihirdetése előtt, alatt, s az ítélet meghozatala után egy arcizmus, egy mozdulatuk, egy szemrebbenésük sem árulta el a belső izgatottságot, mely ilyen sorsdöntő pillanatban a legmegátalkodottabb gonosztevő lelkét is az életösztön energiájával marcangolja. Mozdulatlanul, szinte szoborszerűen, apatikusan ültek a vádlottak, mikor megvillant fejük fölött a megtorlás pallosa, mikor rájuk olvasták a halálos ítéletet. Mindenesetre volt csendes magatartásukban része a hosszú tárgyalások után beálló kimerültségnek is. De viszont *azok a fenevadak, akik kegyetlenül gyilkolták és kínozták fáradhatatlanul az áldozatokat, úgy látszik,*

¹⁷⁵ Az *Est*, 10. évf. 133. sz. 1. (Kiemelések részben tőlem. – D. P.)

¹⁷⁶ Lásd ehhez pl.: Az *Est*, 10. évf. 129. sz. 1., 133. sz. 4. és *Népszava*, 47. évf. 249. sz. 1., 250. sz. 1., 251. sz. 6.

¹⁷⁷ Az utolsó szó jogán a vádlottak (Schön Gábor kivételével) méltányos ítéletet, majd a halálos ítéletet követően az érintettek valamennyien kegyelmet kértek. (*Népszava*, 47. évf. 250. sz. 5. 253. sz. 4.; Az *Est*, 10. évf. 130. sz. 6., 133. sz. 2.)

¹⁷⁸ Az *Est*, 10. évf. 133. sz. 2. (Kiemelések részben tőlem. – D. P.)

leszámoltak nyomorult életükkel, sejtették, tudták, hogy rettenetes hóhér-munkájuk után, mellyel bekebelezték nevüket a borzalmak könyvébe, a földi igazságszolgáltatástól irgalmat hiába várnak” – írták,¹⁷⁹ megelőlegezve a Kúria kegyelmi tanácsának elutasítását is.

Majd 1919. december 19-én, a Cserny-perben halálraítéltek kivégzését így kommentálták a lap munkatársai: „Jeltelen sírok, koporsótlan halottak, a Duna elnémult zsákmányai regélhetnék a tizennégy terrorista gázetteit. A Batthyány-palota és a Mozdony utcai ház együtt látta mind a csapatot, mely lidércnyomásként feküdt a főváros és a vidék közönségére, a sóhajok szobáiból, megkínzott áldozatok jajától hangos termekből kerültek ki a hírhedt repülőcsapatok, a halálvonatok, halálautók hősei, hogy emberiességet nem ismerő vadsággal csapjanak le békés polgárokra, gyermekekre úgy, mint öregre és férfira. A Lenin-fiúk nagy része még üzött zsványként erdőkben, eldugott falvakban bujdokol és lopja nyomorú életét. De tizennégy társuk a mai napon az Úr színe elé került, hogy túl a véges emberi életen, didergő lélekkel rettenetes bűneiért helytálljon.”¹⁸⁰

Majd „a kommunista perekben” hozott további 9 halálos ítéletet követően, 1919. december 25-én „*A népbiztosok bűnlajstroma. Osztrák kertelés a kiadatás körül*” címmel terjedelmes cikket közöltek, melyben részletesen kifejtették – a korabeli hivatalos állásponttal egybecsengő – véleményüket az első felelősségre vonásokról s arról, hogy szerintük (is) ezt rövidesen az igazi, a főbűnösökkel való leszámolásnak kell követnie: „A budapesti bírák kemény ítélete a végzet súlyos kezével sújtott le az ember-szörnyetegek seregére. A megtorlás elve a maga ridegségében érvényesült. Halálos ítéletek hangzanak el és részben már végre is hajtattak, olyan számban, amely a magyar bűnügyi statisztika több évtizedes eredményét is meghaladja. A magyar bíró lelkét a humanizmus nemes érzése, a megértés szelleme hatja át még akkor is, ha súlyos büntettekkel terheltek fölött ül törvényt. *A pusztító ragadozókkal szemben azonban, ame-*

¹⁷⁹ *Budapesti Hírlap*, 39. évf. 138. szám 3. (Kiemelések tölem. – D. P.)

¹⁸⁰ *Budapesti Hírlap*, 39. évf. 143. szám 3.

lyeknek emberirtó ösztöne oly rettenetes hekatombákban¹⁸¹ mutatkozott meg, az állam és a társadalom biztosságának megvédése, az elrettentő példaadás érdekében nem lehetett kitérni a büntető igazságszolgáltatás ultima rációjának, a halálbüntetésnek, ha még oly nagyarányú alkalmazása elől. Mély igazság csendül ki a közvád képviselőjének ama kijelentéséből, hogy itt a büntető jogszolgáltatás a nemzet önvédelmi harcának eszközévé magasztosul. És ennek az önvédelmi harcnak a vezérelve nem lehetett az ellágyulás és az érzelgősség, mert ez újabb veszedelem csíráját oltaná be a nemzetnek amúgy is elgyötört szervezetébe.

A gonosztevők sorozata még nem teljes, a büntetőbíróság még nem végzett a gaztettek hosszú rendjével, a terrorfiúk sokan voltak, s a kiontott vérnek egész tengeréért kell még az elől menőkhöz hasonlóknak helytállniuk földi bíráik előtt. ... Mindenki érzi, hogy a kommunista rémuralom gonosztetteinek büntetőjogi likvidálása a terrorista szörnyetegek ártalmatlanná tételével még nem töltötte be feladatának teljességét. Az őserdők sakáljai egymás után tűnnek el szemünk elől, de a nagy ragadozók még adósak a leszámolással. Kisebb részük a börtönben várja a tetemrehívást, nagyobb részük boldog Ausztria földjéről néz velünk farkasszemet, s titokban, de annál ádázabb konoksággal folytatja munkáját a proletárdiktatúra restaurálásáért. Amazok felelősségre vonása hamarosan sorra kerül, s a közeli napokban az esküdszék komor termében népbiztosok váltják fel Cserniék és a Korvin-Kerekes-Kohnok helyét a vádlottak padján.

A büntető igazságszolgáltatásnak immár ítéleti deklarációkban is kibontakozott fölfogása szerint az úgynevezett Tanácsköztársaság egy gonosztevő csoportnak kollektív módon végrehajtott fegyveres támadása volt az állam társadalmi, gazdasági, kulturális és jogi rendje ellen, mely minden erkölcsi elv meggyalázásával döntötte halomra a nemzetnek sok százados verejtékes munkával összegyűjtött reális és eszményi értékeit. A kommunista ideológia csak takarója volt a gyűlölet, a bosszúérzet, a kap-

¹⁸¹ Emberek tömeges lemészárlásában.

zsiság nemtelen ösztöneinek. Akik a Tanácsköztársaságnak nevezett monstrumot vezették, nem hőroszai voltak egy, bár eltévelyedett emberboldogító törekvésnek, hanem Herosztrátoszai,¹⁸² haramiavezérei egy őrült tatárdúlásnak, mely a leggonoszabb bűncselekmények egész sorozatát foglalta magában. ... Gonosztetteik élén azon gyilkosságok állnak, amelyek végrehajtására személyes és közvetlen irányító befolyást gyakoroltak. Maga Kun Béla, a proletárdiktátor vezet az élen. Tőle kéri számon a büntető igazságszolgáltatás a két ukrán tiszt s a szerencsétlen Mildner százados életét, akiket kifejezett parancsára gyilkoltak le testőrei, a Lenin-fiúk. De a népbiztosokat terheli büntetőjogi felelősség a többi gyilkosságért is, melyeket a terrorcsapatok elkövettek. A Hollánok, Dobsa zászlós, Berend tanár, Madarász Béla, Ferry Oszkárék, Návayék vérének ontásáért. Mert a terrorcsapatok a gyilkosságban valósággal eszközei voltak a proletárdiktatúra vezéreinek. A tömeges gyilkosságra való felbujtás minden büntetőjogi ismerve megvan itt a népbiztosok terhére... Szocializálásnak nevezték azokat a merényleteket, amelyeket a proletárság szent joga alapján a magántulajdon ellen indítottak. ... A bebörtönzések százait, sőt ezreit is számon fogja kérni tőlük a büntető jogszolgáltatás. ... Büntetőjogi vonatkozásban nem utolsó jelentőségű az a vád, mely pénzhamisítás címén terhükre esik. ... Ezzel talán be is fejeztük vázlatos szemlénket a proletárdiktatúra vezérlő szellemeinek bűnlajstromán. ... A teljes kép megrajzolása a történelem földadata lesz. A bűnök súlya így is oly nagy teher, aminőt még kevés gonosztevő hurcolt vállain földi bíró elé. ... Lényegében ezek azok a bűncselekmények, melyek alapján Kun Bélának kiadatását is kérjük. ... Legutóbb érkezett jegyzékre most küldte el az államügyészség külügyi hivatalunk útján a választ, mely immár fő tárgyalások anyagából merített bizonyítékokkal is támogatja a magyar hatóságnak semmiféle jogi mesterkedéssel el nem homályosítható, meg nem dönthető igazát¹⁸³ – írták a magyar kormányzati propaganda, igazság-

¹⁸² Bármilyen áron, büntény árán is hírnévre szert tenni akarói.

¹⁸³ Budapesti Hírlap, 39. évf. 148. szám 8. (Kiemelés tőlem. – D. P.)

szolgáltatás és diplomácia érveit nyomatékosítva, a Cserny-féle különítmény és a Szamuely-féle megtorlások bűneit másokkal kiegészítve, a Tanácsköztársaság lényegeként feltüntetve, s vezetőiket – felbujtókként – mindezért a vádlottak padjára kívánva.

Népszava

Kényes helyzetben volt a Tanácsköztársaság kormányzásában – legalábbis részben – szerepet vállalt szociáldemokrata párt lapja, a *Népszava*, az ún. kommunista perek megítélésénél s a róluk való tudósítások során. A szociáldemokraták részvételével, forradalmi eszközökkel irányított „proletárdiktatúra” bukása után egyszerre próbálta a párt s lapja, a *Népszava* bizonyítani a jogállamiság és a demokrácia melletti elkötelezettségét, a közelmúltra, a jelenre és a jövőre vonatkozóan. Ahogy kormányzótanácsbeli képviselőik a Tanácsköztársaság idején is tették: igyekeztek elhatárolódni az önkényes vörösteror-cselekedetektől és a bukás utáni időszak – őket is sújtó (rövidesen főszerkesztőjük és munkatársuk életét is követelő¹⁸⁴) – fehérterrorjától is. Az utóbbi visszaszorítása és a mihamarabbi konszolidáció érdekében szóhasználatukban osztályharcos pártorgániumként síkraszálltak a nemzeti megbékélés mellett.

E szellemben írtak 1919. november 25-én is, a Csernyék elleni per első napjáról tudósítván: „A vádlottak mindegyike gyilkossággal van vádolva. ... A terrorcsapat büntetteiből keletkezett nagy bűnpör folyását a társadalom minden osztálya feszült figyelemmel kíséri. A nyilván hetekig eltartó törvényszéki tárgyalás bizonyára világosságot fog deríteni a Lenin-fiúk viselt dolgaira, és a bíróság, amelynek kizárólag a törvényre kell támaszkodnia, minden zavaró körülmény között is meg fogja hozni igazságos ítéletét. Hogy a hosszú ideig elhúzódó vizsgálat után ez az ügy vég-

¹⁸⁴ A tanítói végzettségű szociáldemokrata párt- és szakszervezeti vezetőt, az őszirózsás forradalom egykori közoktatásügyi államtitkárát, a *Népszava* szerkesztőjét, *Somogyi Bélát* (1868–1920) és a lap belső munkatársát, *Bacsó Bélát* (1891–1920) 1920. február 17-én rabolták el és ölték meg az Ostenburg-különítmény tagjai Budapesten. Temetésük az első tömeges fehérterror elleni tüntetéssé vált 1920. február 22-én. (*Nemes D. szerk.* 1956. 248–256.)

re bíróság elé került, bizonyára megnyugtatóan fog hatni a közvéleményre. Akik büntettet követtek el, el fogják venni büntetésüket. Ebből az alkalomból sok érdek követeli annak a hangsúlyozását, hogy csak az a körülmény lehet minden irányban való megnyugtató hatással, ha *minden ügy a maga illetékes bírói fóruma elé kerül. Hogy a magyar bíróságban mennyiben van képesség idegen befolyásoktól mentes, elfogulatlan ítékezésre, arra nézve mi már többször elmondtuk a magunk véleményét. Mégis hangsúlyoznunk és kívánnunk kell, hogy a társadalom békéje, megnyugtatója érdekében csak az tehet szolgálatot, ha minden ügyet bírósági eljárás útján intéznek el. A bíróságnak a törvények útmutatása és parancsai szerint kell ítélnie, itt nem zavarhatják a dolgok mérlegelését sem pártszenvédelem, sem társadalmi elfogultságok, és a bíróságnak módja és akarata is lehet minden zavaró befolyás ellen védekeznie.*¹⁸⁵

Hasonló szellemben tudósítottak 1919. december 13-án a két nappal korábbi halálos ítéletekről is. Előbb vezércikkben szögezték le véleményüket az ítéletekben megtestesülő „megtorlásról”, majd további kommentár nélkül közölték a bíróság döntését. A szerkesztőség álláspontját tükröző első oldalas cikkben kifejtették: „A bíróság halálra vagy súlyos börtönbüntetésre ítelt egy csomó embert, akit emberéletek elpusztításában talált bűnösnek vagy bűnrészesnek. Emberélet kiirtása: mindig és minden körülmények között megdöbbentő, borzalmas dolog; akkor is, ha gonosztevők vagy beteglelkű emberek teszik, de még akkor is, ha törvény betűje alapján törvényes hatalom rendeli el. *Most bíróság rendelte el a bűnösnek ítelt egyének kivégzését és bíróság fogja kimondani az utolsó szót, a kegyelmet adót vagy megtagadót. És ebben a körülményben mégis van bizonyos megnyugvást keltő elem, szemben az »ítélkezésnek« azzal a módjával, amelyet az utóbbi időkben is – csak úgy, mint márciustól augusztusig – az ország különböző vidékein bíraskodásra és ítéletek végrehajtására nem hivatott, felelőtlen elemek gyakoroltak, elnevezve eljárásukat »népítélet«-nek, holott a legtöbb helyen a nép teljesen távol állt az ilyen*

¹⁸⁵ Népszava, 47. évf.. 237. sz. 1–2. (Kiemelések részben tőlem. – D. P.)

eseményektől. Szabad-e emberéleletet egyáltalán – akár törvény és bírói ítélet alapján is – erőszakos módon kioltani, arról most ne beszéljünk, a mostani idő nem alkalmas erre. Az országos szovjetben egy régi szociáldemokrata – a mi régi programunk alapján – a halálbüntetés eltörlését indítványozta; e sorok írója úgy emlékszik, hogy nem is került sor az indítvány tárgyalására. *Természetes, hogy most a másik szélsőség is ragaszkodik annak az eszköznek az alkalmazásához, amelyet kormányzati eszköznek ismert el és alkalmazott a március–júliusi kormányzati rendszer.* ... A most elítélt terroristák nagy része arra hivatkozik, hogy felsőbb parancsra, kényszer hatása alatt cselekedett. (Hogy a parancs, amelyet kaptak, jogos volt-e vagy sem, hogy a kényszer, amelyre hivatkoznak, ellenállhatatlan volt-e vagy nem: az megint más kérdés.) Az augusztus eleje óta zajló gyilkosságok tettesei ilyen körülményekre nem hivatkozhatnak, mert – több ízben elhangzott hivatalos nyilatkozatok szerint – sem a kormány, sem a főhatóság gyilkosságokra parancsot nem adott ki, és volt olyan konkrét eset is, hogy alárendelt közegek a fővezér határozott írásbeli rendelkezése ellenére oltottak ki ártatlan emberi életet.

Ákárhogy nézzük is a dolgot: a dunántúli és kecskeméti gyilkosok bűne semmivel sem csekélyebb, mint a most elítélt terroristáké. Mert... *mindenki* bűnös, aki emberéleletet pusztít el. És *minden* emberi élet elpusztítását meg kell torolni, lett légyen a meggyilkolt gazdag vagy szegény, magyar vagy más nemzetbeli, keresztény vagy zsidó. Mert – bátorkodunk kijelenteni –, *ha ezt az egyenlő elbánást, az osztó igazságnak ezt a természetes követelményét mellőzik: a szükséges belső nyugalom nem állhat helyre és Magyarország a kultúrállamok között nem foglalhatja el újra a helyét.* ... Az igazi kormányzati bölcsesség: a bajok megelőzése. *Olyan politikát kell csinálni, amely elejét veszi a gyűlölködés folytatásának, az elkeseredésnek és belső ellenségeskedésnek. Amely kormány erre nem képes, annak nincsen létjogosultsága, mert nem tudja visszarántani az országot az örvény széléről*¹⁸⁶ – írták, közel száz évvel ezelőtt.

¹⁸⁶ Népzsava, 47. évf., 253. sz. 1. (Kiemelések részben tölem. – D. P.)

2.4. Quint József igazgató jelentései a Cserny-csoport, a vöröskatonák és a határrendőrök beszállásolásának, tevékenységének káros következményeiről, az épület és felszerelése állapotáról

Tanulmányunk 1.1. alfejezetében idéztük Quint József igazgató 1919. július 12-i és 19-i leveleit arról, hogy a Cserny-csoport a felsőbb hatóságok jóváhagyásával elfoglalta az intézetet, s hogy onnan azonnal bútorokat szállított el. Következő forrásunk 1919. július 24-én íródott, s minden valószínűséggel arra utal, hogy Csernyék elhagyták, más vörösőregységek ellenben elfoglalták az intézetet: „Közoktatásügyi Népbiztosságnak, Budapest. *A Budapest-vidéki II. sz. vörösőr-kerületi parancsnokság állományába tartozó vörösőr elvtársak egy része a Mozdony utcában levő tanítóképző intézet helyiségeibe beszállásoltatván, ott bizonyos – csekélyebb – mennyiségű por- és kockacukor, hadikáv- és főzőlisztkészletet fedezett fel, amely minden valószínűség szerint az intézet étkezdéjének tulajdonát képezte. Nem akarván a már úgyszólván feledésbe merült és gazdátlanul heverő készletet, bármily jelentéktelen mennyiségű is az, illetéktelen módon birtokba venni, amidőn annak felfedezéséről jelentést teszek, egyben tisztelettel kérem, hogy azt a ker. parancsnokság jóléti osztálya részére készpénzfizetés ellenében átengedni, ill. kiutalni szíveskedjék.*¹⁸⁷

A fenti parancsnokság jóléti osztályának kebelében közétkezdét tart fenn, melyben ca. 1800, többnyire laktanyai elhelyezésben részesülő vörösőr-elvtárs nyer reggeli-, ebéd- és vacsoraellátást. Azonkívül beszerzési csoportot is létesített, amely a parancsnokság állományába tartozó vörösőrök és egyéb alkalmazottak, valamint ezek családtagjainak élelmi és egyéb közszükségleti cikkekkel való ellátásáról van hivatva gondoskodni. Utóbbiak száma ez idő szerint meghaladja a 11.000-et. Tekintettel az ellátandók nagy számára, a beszerzéssel járó óriási nehézségekre, továbbá

¹⁸⁷ Quint József 1919. augusztus 5-i levele bizonyossá teszi, hogy – ha megtalálták volna ezen élelmiszereket – a Lenin-fiúk aligha kérvényezték volna e készletek felhasználását: minden „teketória” nélkül kisajátították volna azokat. Így e felterjesztés a helyüket elfoglaló – ugyancsak a II. vörösőr-kerületi parancsnokság alá tartozó – ám más mentalitású, legalább a forradalmi előírásokat respektáló vörösőröktől származhatott.

azon körülményre, hogy jóléti osztályunk, mint teljesen új keletű intézmény, készletekkel ez idő szerint egyáltalán nem rendelkezik, s így a beszerezhető legkisebb mennyiségű élelmiszerre is égető szükségünk van, vörösőr elvtársaim érdekében kötelességemnek tartottam a fenti kérelem előterjesztését” – írta Bauitz [Banitz?] Ferenc kerületi parancsnokhelyettes.¹⁸⁸

Kérését a Közoktatásügyi Népbiztosság I. főcsoportjától másnap továbbították a tanítóképzőkkel foglalkozó VI/2. ügyosztálynak, felszólítván őket arra, hogy sürgősen informálódjanak az intézet „vezetőjétől” ezen élelmiszerekről. Ők – Farkas Sándor osztályvezető és Keszler Károly előadó aláírásával – augusztus 1-jén válaszoltak: „A keb. I. főcsoportnak tisztelettel bemutatom az I. ker. áll. tanítóképző intézet vezetőjének az élelmiszerkészletek átengedésére vonatkozó jelentését. *A vezető az intézet év végi számadásában pontos kimutatást terjesztett fel ezekről az anyagokról, amelyekre ősszel, az internátus megnyitásakor feltétlenül szükség lesz. A számadásokból kitűnt, hogy az előző évben is csak a tartalékok felhasználása biztosította a köztartás működését*” – írták, elutasítva a vörösőr-parancsnokságnak az élelmiszerek átadására vonatkozó kérését.¹⁸⁹ Válaszuk aligha juthatott már el a kérvényezőkhöz, hiszen a központi munkástanácsban még aznap határozat született arról, hogy a Forradalmi Kormányzótanács átadja a hatalmat a Peidl Gyula vezette ún. szakszervezeti kormánynak, s ez már augusztus 3–4-én a vörösőrség de facto megszüntetéséhez s a korábbi karhatalmi szervek, államrendőrség, csendőrség visszaállításhoz vezetett.¹⁹⁰

E rövid életű kormány napjaiban, augusztus 5-én Quint József levélben fordult a közoktatásügyi miniszterhez, melyben vázolta a Csernykülönítmény ott-tartózkodásának következményeit (s egyben világossá

¹⁸⁸ MOL K 502-1919-5-164367. – Az aláíró nevét nem sikerült minden kétséget kizáróan kibetűzni. (Kiemelések tőlem. – D. P.)

¹⁸⁹ MOL K 502-1919-5-164.367. (Kiemelések tőlem. – D. P.)

¹⁹⁰ Az augusztus 3-i és 4-i minisztertanácsi ülésen tárgyaltak a rendőrség és a csendőrség újjászervezéséről, a Vörös Őrség ezekbe olvasztásáról. (Kirschner B. 1968. 147–148.)

tette, hogy az engedély hiányában a talált kis mennyiségű élelmiszert sem felhasználó vörösörök aligha közülük kerültek ki):

„A vezetésem alatt álló budapesti állami tanítóképző intézetet a »Cserni« csoport szállta meg, s alig háromheti itt tartózkodása alatt az intézetben óriási károkat okozott. Első nap mindjárt elhordattak az intézetből 34 db asztalt, 2 padot és 253 széket. Itt-tartózkodásuk alatt leszerezték 23 ablakról a vászonredőnyöket; kitörték 16 ablakot, levágták a tornateremben levő svéd ugróasztalról a marhabőrt, tönkretették a zongorákat, szétszedték a harmóniumokat, ellopták a kert összes terményeit és összetörték a fákat, megrongálták az intézet falait és padlóját, különösen pedig az ajtókat. A csoport feloszlata alkalmával feltörték az internátusban 35 szekrényt s elvitték (a közlekedési nehézségek miatt itt maradt) diákruhát és ágyneműt, s a megszállt területen lakó tanulók teljes felszerelését. Ezenkívül még most meg nem állapítható károk is lesznek, mert a katonáknak álculcsuk volt, s minden helyiségbe behatoltak.¹⁹¹ Az intézet tatarozására, a felszerelés javítására, a legszükségesebbek pótlására, különösen pedig a tanulók holmijának lehetőleg természetben való megtérítésére kérnék intézkedést, hogy az ősszel az intézetben zavartalanul megkezdhessük a tanítást.”¹⁹²

E levél nyomán – az időközben a forradalmak előtti szervezetéhez és nevéhez visszatért – *Vallás- és Közoktatásiügyi Minisztérium*¹⁹³ (a továbbiakban VKM) 1919. augusztus 30-án kéressel fordult a Honvédelmi Minisztériumhoz (HM): „A budapesti I. ker. tanítóképző intézetet a kommunizmus alatt a »Cserni« csoport szállta meg, s ott-tartózkodása alatt az intézet teljes felszerelését tönkretette. Elhordták a bútorokat, ellopták a növények ágyneműjét és ruházatát. Ezek a hiányok a tanítás megkezdése elé roppant nehézségeket gördítenek, mert a tanulóknak a tanulás feltételeit lehetetlenné teszik. Azonkívül, tekintetbe véve azt a sajnálatos kö-

¹⁹¹ Quint József egy VKM-hez írt 1919. szeptember 13-i levelében ehhez hozzátette, hogy az intézet izzólámpáit is elvitték a Lenin-fiúk. (MOL K 502-1919-5-182.086. A 621/1919. sz. levélben.)

¹⁹² MOL K 502-1919-5-164.489. Az 545/1919. sz. levélben. (Kiemelések tőlem. – D. P.)

¹⁹³ T. Kiss T. 1993. 84–88.

rülményt, hogy a tanítóképző intézeteknek nagyobb része megszállt területekre esik, elsősorú fontosságú érdek, hogy a tanítás folyamata ismét felvétessék. Fölkérem tehát »Címet«, hogy a rendelkezésére álló katonai készletekből 100 ágyat a megfelelő felszereléssel (ágynemű, párna, derékalj, huzat stb.) arra az időre, amíg a hiányzó tárgyak beszerzése iránti intézkedések megtehetőek lesznek, kiutalványozni méltóztassék.” Egyidejűleg egy másik levélben értesítették erről Quint Józsefet. Felszólították őt, hogy az egyéb eltűnt felszerelések, ruhák stb. visszaszerzése érdekében a rendőrségen tegyen feljelentést, s a nyomozás eredményéről tájékoztassa a minisztériumot.¹⁹⁴ A HM közel egy hónap elteltével, szeptember 27-én válaszolt a VKM átíratára: „van szerencsém értesíteni, hogy a katonai készleteket a román katonai parancsnokság lefoglalta és így a kért teljesen felszerelt 100 db ágy ki nem utalható”.¹⁹⁵

Nehéz körülmények között készültek tehát a budai képző tanárai az 1919/1920. tanévre: az időközben a vörösőroket váltó határrendőrök által birtokba vett épületben mindössze 4 tanterem és a zeneterem állt rendelkezésükre,¹⁹⁶ úgyhogy az internátust ideiglenesen 50 tanulóval az Alkotás utcai – mindössze 30 kisgyermek számára kialakított – Tanítói Árvaházban helyezték el.¹⁹⁷

E nyomorúságos körülmények Quint Józsefet arra készítették, hogy fáradhatatlanul kérje a VKM-től a Mozdony utcai épület kiürítését: „Alulírott mély tisztelettel fordulok Nagyméltóságodhoz, *kegyeskedjék a Hadügy- és Belügyminiszter Uraknál közbenjárni, hogy a vezetésem alatt álló budapesti állami tanítóképző épülete a katonai megszállás alól felszabadíttassék, s hogy a tanítványaimnak otthona legyen, melyben tanulmányait folytathassák.*

Kérésem támogatására megemlítem a következőket:

¹⁹⁴ MOL K 502-1919-5-164.489/B. XIII. sz. (E leveleknek csak piszkozata található a levéltárban.)

¹⁹⁵ MOL K 502-1919-5-164.489. A 345.782/52.1919. sz. levélben

¹⁹⁶ BFL VIII. 132. a. 22. Az 1919. augusztus 29-i tanári értekezlet jegyzőkönyvében.

¹⁹⁷ MOL K 502-1919-5-182.086. A 621/1919. és 639/1919. sz. levelekben, valamint: *Quint J. szerk.* 1918–26. 15.

1. Az ország 24 állami tanítóképző intézete közül jelenleg csak hat működik, s a hat közül csak háromnak van internátusa. Szegény, sorsuldözött, *a megszállt területekről menekülő hontalan tanítványainknak nincs hol folytatniuk tanulmányaikat.*

2. Ezzel szemben a közeljövőben felszabaduló kaszárnákban bőséges alkalmuk lesz a Hadügy- és Belügyminiszter Uraknak elhelyezni az intézetünkbe telepített határrendőrséget, mely magától sohasem fog az intézetből elkíváncozni, ahol, úgy látszik, jól érzi magát.

3. A budai tanítóképző intézetben október 1-jén tanfolyam is kezdődik, melyen a tanácsköztársasági időben képesített tanítók érvényesíthetik okleveleiket. Október 1-jétől tehát újabb tantermek kellenek majd, pedig csak annyi termet kaptam a határrendőrségtől, amennyi a menekültekkel igen megszorodott növendéklétszám elhelyezésére is csak szűkösen elegendő, internátusi helyiséget pedig egyáltalán nem kaptam.

4. A katonaságnak és az ifjúságnak közös épületben való elhelyezése nevelői szempontból éppenséggel nem kívánatos, de nem is lehetséges, hogy az iskolák hosszabb időre katonai vagy rendőrségi célokat szolgáljanak, mert mégiscsak legfontosabb az ifjúság nevelésére alkalmas tanítás képzése, e nélkül hiábavaló a rendőr és a katona. A rendőrségnek kell legjobban belátnia, hogy kultúrára szükség van.

5. A határrendőrség, úgy látom, télire rendezkedik be az intézetben, ezért a magyar kultúra megvédése szempontjából úgy érzem, kötelességem újból és a leghatározottabban kérni Nagyméltóságodat, kegyeskedjék odahatni, hogy az intézet egy hónapon belül felszabaduljon” – kérte az igazgató úr 1919. szeptember 17-én.¹⁹⁸

Az igazgatóval egyetértésben a kiürítést sürgető VKM előbb a HM-mel vette fel a kapcsolatot, ahonnan szeptember 27-én 16.387/el.n. sz. alatt kaptak választ, melyet október 11-én mellékeltek az immár a BM-hez küldött átirathoz:¹⁹⁹ „*van szerencsém újból is arra kérni Címedet,*

¹⁹⁸ MOL K 502-1919-5-182.086. A 633/1919. sz. levélben. (Kiemelés tőlem. – D. P.)

¹⁹⁹ Arról tudósíthatott, hogy a határrendőrség nem tartozik hozzájuk. (A továbbküldés miatt ez a levél hiányzik a VKM levéltári anyagából.)

*hogy a határrendőrség által megszállva tartott Budapest I. ker. Mozdony u. 40. sz. házban lévő állami tanítóképző intézet épületének kiürítését elrendelni méltóztassék”.*²⁰⁰

A BM 1919. október 26-i válaszában közölte: „a Mozdony utca 40. szám alatt lévő állami tanítóképző intézet kiürítését ez idő szerint nem áll módomban elrendelni – miután az abban elhelyezett karhatalmi alakulatok együtttartása a mai súlyos közbiztonsági állapotra tekintettel, minden mást megelőző fontos államérdeket képez. Amint a karhatalom részére megfelelő más helyiséget biztosítani sikerül, a karhatalom elhelyezése iránt intézkedni fogok.”²⁰¹

Quint József 1919. december 27-i kétségbeesett felterjesztéséből kiderül, hogy erre további két hónap elteltével sem került sor:

„Nagyméltóságú Miniszter Úr!

Alulírott mély tisztelettel van szerencsém jelenteni, hogy a vezetésem alatt álló budapesti állami tanítóképző intézet, melyet *f. évi július havában a terroristák és a Vörös Hadsereg, augusztus havától a mai napig a határrendőrség tartott megszállva – siralmas állapotban van, s alapos tartározásra, javításra és kiegészítésre szorul.* Minthogy az intézet rendbehozatala rengeteg pénzbe fog kerülni, mély tisztelettel kérem egy vegyes bizottság kiküldését, mely megállapítja a károkat. *A terroristákkal és a vöröskatonákkal szemben tehetetlen voltam, a határrendőrséggel az első naptól kezdve, mint a kincstár felelős tényezőjével próbáltam érintkezni:* előbb szóval kértem a parancsnokságot, hogy kímélje az intézetet, majd mikor láttam, hogy ez nem használ, a mellékelt átiratokat váltottam a parancsnoksággal,²⁰² de csakhamar meggyőződtem arról, hogy ez sem használ. Abba hagytam, s kezdtem lépéseket tenni az iránt, hogy a határrendőrség kitelepíttessék az intézetből. Ezt felsőbb fórumon meg is ígérték nekem, de gyakorlatilag mind ez ideig még végre nem hajtattott. *Kétségbe kell esnünk a jövőnk felett, ha a kincstár felelős tényezői úgy gaz-*

²⁰⁰ MOL K 502-1919-5-182.086. A 184149/1919. B. XIII. sz. átiratban.

²⁰¹ MOL K 502-1919-5-182.086. A BM 1243/1919 res. sz. átiratában. (Kiemelés tőlem. – D. P.)

²⁰² Ezen átiratokat nem sikerült fellelni a levéltári anyagban.

dálkodnak, amint ezt augusztus óta kellett látnom. Piszok és rombolás mindenütt; mint Konstantinápoly szemétdombjain, kóbor kutyák jelentek meg az intézet udvarán. Mély alázattal kérem a kultúra megmentését.”²⁰³

Az igazgató úr drámai felszólítása ezúttal heteken belül meghallgatásra talált. 1920. január 16-án Quint József már a határrendőrség kivonulása utáni állapotról adott számot, a fűtés biztosításához kérve a VKM segítségét: „a határrendőrség ugyan kivonult a budapesti I. ker. áll. tanító-képző intézet épületéből, de a tanítást április előtt aligha kezdhethük meg. Az intézet homlokzata északnak mutat s az uralkodó szélnek van kitéve, mint magában álló épület kétszeresen van kitéve az időjárásnak, a Körting-féle központi fűtőszervezet használatához pedig előreláthatólag nem kapunk elegendő fűtőanyagot. Egy mód volna, amelyikkel a tanítást még márciusban, esetleg előbb is meg lehetne kezdeni, ha ti. a szükséges hat tantermet, az igazgatói irodát és a tanári szobát kályhákkal lehetne felszerelni. Nyolc kályha fűtéséhez elegendő szén talán be lehetne szerezni valami módon. A növendékeknek a tanterem volna egyszersmind a nappali szobájuk, csupán a hálók maradnának fűtetlenek.”²⁰⁴

S valóban: az intézet a következő hónapokban – ha nehéz körülmények között is – újra elfoglalhatta a Mozdony utcai épület egészét. Az 1920. március 30-i tanári értekezlet jegyzőkönyve szerint Quint József örömmel konstataulta, hogy „ismét elfoglalhattuk intézetiünket, melytől eddig a katonai megszállás s a szénhiány távol tartott. Az internátus is beköltöztetett és szinte szemmel látható a fiatalság ezen való öröme, az eddig ideiglenes, szűk elhelyezés után. Ez az új helyfoglalás adjon mindnyájunknak még több erőt és akaratot munkánkhoz, mikor ismét otthonunkba jöhettünk, különösen jó példaadással hassunk ma, amikor lépten-nyomon elkedvetlenítő, lehangoló momentumokba ütközünk még a mindennapi élet változásaiban is.”²⁰⁵

²⁰³ MOL K 502-1920-5-36.986. A 900/1919. sz. levélben. (Kiemelések tölem. – D. P.)

²⁰⁴ MOL K 502-1920-5-36.986. (Kiemelések tölem. – D. P.)

²⁰⁵ BFL VIII. 132. a. 22.

3. A meggyilkolt csendőrtisztek Tanácsköztársaság alatti szerepe megítélésének többszólamúsága: „a Lenin-fiúk vétlen áldozatai” voltak-e, avagy „az ellenforradalom hősei, mártírjai”?

Tanulmányunk utolsó fejezetében megpróbáljuk felvázolni: vajon miként alakult Fery Oszkár, Borhy Sándor és Menkina János Tanácsköztársaság alatti szerepének megítélése a bírósági tárgyalás s az azt követő megemlékezések, szertartások során, s hogy mindez hogyan hatott a budai állami tanítóképző ünnepségeire, hagyományörző gyakorlatára.

3.1. A bíróság álláspontja

A 2.1. alfejezetben igyekeztünk felvázolni azt az ideológiai-politikai kontextust, melybe az ügyészség és a bíróság helyezte a Cserny József és társai ellen indított perben a vádlottak terhére rótt bűncselekményeket. Szükségtelen lenne ennek megismétlése, ezért itt csak arra emlékeztetünk röviden, hogy *a bíróság az esetek egy részénél úgy látta, vétlen, az ellenforradalmi mozgalommal semmiféle kapcsolatban sem álló egyéneket ölt meg önkényesen a terroristák. Utólag és valótlánul állították róluk, hogy ők bármit is tettek a Tanácsköztársaság ellen. Azt is vélelmezték, hogy a Lenin-fiúk célja volt – a javarészt igaztalanul terhükre rótt rablási szándék mellett – minden olyan polgárt megölni, akiről akárcsak feltételezhető, hogy szemben áll a proletárdiktatúrával. Ők mindenkivel így jártak el, aki a kezükbe került – állították –, a véletlenül csak az múlt, hogy e más véleményen lévők közül kit vetett a sors eléjük. A július 22-ére virradó éjjel meggyilkolt csendőrtisztek kapcsán itt most az érdekel bennünket, hogy a vizsgálati anyag birtokában s a tárgyaláson elhangzottak alapján vajon az első vagy a második csoportba sorolta-e Fery Oszkárt és társait a bíróság?*

A Budapesti Büntető Törvényszék ítéletében erről a következőket olvashatjuk:

- „Az ellenforradalom szervezésének gyanúja miatt letartóztatott és a Mozdony utcai terrorlaktanyába beszállított Fery Oszkár csendőr altábornagyot, Borhy Sándor és Menkina János csendőr alezredeseket... megölték.”
- „Már korábban is nyomoztak a nevezett csendőrfőtisztek ellen, de akkor – *eredménytelen lévén a nyomozás* – kiszabadultak.”
- „Két-három napig a csendőrtiszteket a nyomozók vallatták..., ezek azonban *állítólagos ellenforradalmi terveikből mit sem árultak el.*”²⁰⁶

A bíróság tehát maga sem kívánta/tudta eldönteni,²⁰⁷ hogy vajon e csendőrtisztek ténylegesen szervezkedtek-e a Tanácsköztársaság ellen, vagy sem, csak annyit rögzített, hogy az ellenük a Tanácsköztársaság alatt folytatott eljárások során erre vonatkozó bizonyíték nem került elő, s hogy maguk az érintettek – helyzetükből adódóan érthetően – mindvégig tagadták e vádakát, „s állítólagos ellenforradalmi terveikből” még az akasztófa árnyékában sem árultak el semmit. *Ennek alapján mindkét fenti csoportba tartozhattak, sőt az sem kizárható, hogy valóban ellenforradalmi szervezkedésben vettek részt.*

3.2. Az 1919–1922. évi megemlékezések, emlékkönyvek és az 1921. évi eredeti emléktábla „üzenetei”

Olysói Gabányi János ezredes – 1922-ben megjelent, a fentiekben már többször idézett és pontatlan forráskezelése miatt bírált – „*Mártírjaink*” c. kötetében részletes életrajzot adott *Fery Oszkár altábornagyról, melynek bizonyos részei azt a benyomást kelthetik az olvasóban, hogy a tábornok készséggel tett volna valamit a forradalmak ellen, ha lehetősége, ereje lett volna hozzá, ahogy erre készült már az őszirózsás forradalom alatt is:*

²⁰⁶ BFL VII. 5. c. 8931/1919. (Kiemelések tölem. – D. P.)

²⁰⁷ Ez nem is volt a bíróság feladata.

„A Károlyi-éra s *Lindner* átkos kijelentése²⁰⁸ nem tévesztették meg. Hazája javát szolgáló javaslaival és intézkedéseivel az ország közrendjét mindenképpen helyreállítani igyekezett. Ámde ez az akkor nagyon gyűlölt csendőrséggel szinte lehetetlen volt. Hiszen nemcsak a sajtó, hanem még a kormány is a legvadabb gyűlölet hangján uszított a csendőrség ellen. A sok katonaszökevény, akiket a csendőrség számtalanszor elfogott, most egyszerre hazatért, s bosszúszomját kiönteni és a zsandárokkal csak elbánni akart. A kormány hallgatólagos beleegyezése csak olaj volt a tűzre. *A teljesen fölfegyverzett csőcseléket a kisszámú csendőrségnek kellett megfékeznie. Így folyamodott az összpontosításhoz, melynek kettős haszna nagyon is átlátszó. Egyrészt az orvtámadást elhárítja, másrészt nagy cselekvési szabadságot biztosít.* Ő javasolta s követelte először a határokon gyülekező s csoportosuló románok ellen felállítandó védősereg szervezését. Ez ügyben az akkori belügy- s hadügyminiszterekkel és miniszterelnökkel fontos megbeszéléseket folytatott. De a nemzetmentő mozgalom süket fülekre talált, mindamellet az *első védőosztagot összeállította*, azonban a forradalmi ármánykodás, mely mindenben militarista mozgolódást látott, az elindulást megakadályozta. Midőn az alakulásnak erkölcsi bázisát nem látta és csak a jelszavak bolondító hatását s minden erőnek erkölcsi fogyatkozását vélte felismerni, *arra a szilárd elhatározásra jutott, hogy a még meg nem fertőzött csendőrséget olyképpen összpontosítja, hogy azzal Budapesten és az országban a törvényes rendet kérlelhetetlen erővel helyreállítja.* December 1-jén az összes tábornokot és őt is nyugdíjazták.

Ettől fogva félrevonulva élt. Látván a csendőrség széttörlését, így nyilatkozott: – *Ha arra gondolok, hogy ez is lehetséges, szeretném elfelejteni, hogy csendőrtiszt voltam!*

Június 7-én tartóztatták le első ízben. Nyolc napig volt fogva a parlament épületében..., ott volt vele vértanúhalált szenvedő forrón szeretett

²⁰⁸ Itt egy *Linder Béla* (1876–1962) hadügyminiszternek tulajdonított kijelentésre utal, melyet 1918. november 2-án tett volna a budapesti helyőrség tisztjeinek eskütételén: „Nem kell hadsereg többé! Soha többé katonát nem akarok látni!”

két bajtársa: *Menkina* és *Borhy* alezredes is. Mikor június 14-én kihallgatták, *Kubovszki* vádbiztos kijelentésére, hogy meg van győződve arról, hogy ő (mármint *Fery*) nem kommunista, de még nem is szocialista, *Fery* kijelentette: – Nem, én *royalista* vagyok! A válasz annyira meglepte a vádbiztost, hogy e nyílt kijelentéséért még bántani sem merte. Egy másik figyelemreméltó momentum, amiről kiszenvédése után értesült a családja az elfogott terroristáktól, hogy midőn egy elfogott ellenforradalmárt a szomszéd szobában vertek a hóhérok, e kiáltással: – Bitang gazemberek, nem engedem, hogy bántsátok és beszennyezzétek a magyart – felugrott, hogy megvédelmezze a hazafiságáért szenvedőt. Csak nehezen volt lecsillapítható hazafias felháborodásában. Nyílt jelleme sohasem engedte eltitkolni érzelmeit.

Midőn lányát, *Margitot* (aki apja emlékét nem tudta túlélni s öngyilkos lett) július 5-én nyaralni küldte, úgy látszik, érezte közeli halálát s így búcsúzott tőle: – Kislányom, érzem, hogy többé nem látlak, de... *tisztán, nyugodtan halok meg, mert amit csak ember megtehetett a hazáért, azt, nyugodt lelkiismerettel elmondhatom, hogy megtettem. Ezzel a tudattal halok meg.*

Midőn nagyobbik fia július 15-én kiszökött Feldbachra, őt is így búcsúztatta, s amikor fia arra kérte, hogy jöjjön vele, azzal válaszolt: – *Katona* vagyok, s nem szököm! Mint mondotta: kötelessége, hogy egy felbomlás esetén, mint magas rangú tiszt megtehesse azokat az intézkedéseket, amelyek a forradalmi napokban a megszökéseket, esetleg fosztogatásokat megakadályozzák.

Július 18-án fogták el másodszor s a Mozdony utcai terrorlaktanyába vitték, ahol háromnapos rettentő kínzás után (az oldal és a tetőfal vérrel voltak befecskendezve)²⁰⁹ *kiszenvedett, csak azért, mert hazafi és keresztény volt, sokak bizalmát és reményét bírta. Nem a személyét akarták*

²⁰⁹ Más források nem tudnak arról, hogy *Fery* Oszkárt „rettentően megkínozták” volna. A falakon a rettenetes vérfoltok *Menkina* Jánostól származtak: amikor a másodszori akasztást is túlélve még vonaglott, a terroristák szuronnal vagy törrel végeztek vele. (BFL VII. 5. c. 8931/1919.)

megölni, de azt az erőt, fajszeretetet, azt a lelkesedést, melyet képviselt, s azt a törhetetlen bizalmat, mely egyéniségében összpontosult.”²¹⁰

Ha hitelt adhatunk ifj. Fery Oszkár főhadnagy visszaemlékezésének, akkor nyilvánvaló: a katonai-rendészeti téren rendkívül képzett altábornagy érzékelhette, hogy a Tiszánál folyó harcok következtében a proletárdiktatúra rövidesen elbukhat, s – az addig hátralévő idő alatt rá leselkedő súlyos kockázat ellenére²¹¹ – itthon maradt, hogy részt vehessen az azt követő rendcsinálásban s a Tanácsköztársaság alatt magukat exponálók szökésének megakadályozásában. Az is életszerűnek látszik, hogy ebbéli meggyőződését megoszthatta vele együtt letartóztatott tisztársaival: Borhy Sándor alezredessel és segédtsíjtjével, Menkina János alezredessel. Ki-ki eldöntheti, hogy egy ilyen, a szegedi és bécsi ellenforradalmi központoktól elszigetelt készülődés, véleménye szerint vajon kimerít-e az ellenforradalmi szervezkedés fogalmát.

Arra vonatkozóan ugyanis, hogy ők ténylegesen kapcsolatban álltak volna a szegedi ellenforradalmi kormánnyal vagy hadseregével – ahogy azt állítólag a névtelen feljelentés szerzője sugallta²¹² – utóbb semmiféle bizonyíték nem került elő. *Az édesapja emlékének fényesebbé tételében érdekelt katona fia nyilatkozatán kívül semmiféle bizonyíték sincs arra sem, hogy Fery Oszkár valóban így gondolkodott maradásának motívumairól,*²¹³ arról pedig még ő sem tudott, hogy az altábornagy kapcsolatba lépett-e elfogatásuk előtt ez ügyben sorstársaival. Az sem kizárt, hogy pusztán azért kellett meghalniuk, mert nyilvánvalóan nem rokonszenvez-

²¹⁰ *Olysoi Gabányi J.* 1922. 57–58. (Kiemelések részben tölem. – D. P.)

²¹¹ Fery Oszkár tisztában volt e kockázattal: a letartóztatását megelőző napon felkereste Romanelli ezredest, a budapesti antantmisszió képviselőjét és védelmét kérte, amire ígéretet is kapott. (*Olysoi Gabányi J.* 1922. 58.)

²¹² *Gerencsér M.* 1993. 429.

²¹³ E megjegyzéssel nem vonjuk kétségbe ifj. Fery Oszkár vagy a szavait közvetítő Olysoi Gabányi János szavahihetőségét, csak az ezúttal is elengedhetetlen forráskritika fontosságára utalunk. Tény: Fery Oszkár itthon maradása arra is utalhat, hogy készült valamire, de arra is, hogy posztjáról illegitim módon eltávolított, közrendért felelős magas beosztású csendőrpáncsnokként – anélkül, hogy ténylegesen bármire is készült volna – önmagához méltatlannak érezte volna elhagyni az országot.

tek a Tanácsköztársasággal, s ezért sok keresztény-nemzeti elkötelezett-ségű polgár „bizalmát és reményét bírták”.

Úgyhogy tárgyyszerűen megállapíthatjuk: *Olysói Gabányi János* idézett mondatai ellenére sem tudhatjuk minden kétséget kizáróan, hogy akár-csak az ellenforradalmi mozgalom szempontjából elveik és ügyük mellett mindvégig kitartó hősöket, vagy a *jus murmurandi*²¹⁴ határait át sem lépő áldozatokat tisztelhetünk a budai képző épületében meggyilkolt csendőrtisztekben. Az ezredes szerző ugyanis egy olyan kötetben közölte e kevéssé kontrollálható információkat, melynek nyíltan vállalt, címében és előszavában megfogalmazott célja a vörösteror áldozatai mártírológiájának megteremtése volt.

Előszavában *Pekár Gyula*²¹⁵ államtitkár így körvonalazta ugyanis a kötet intencióját: „*Nem a kétezer éves krisztusi világfundamentum mérénlyő ellenségeivel keltek-e harcra a mi mártírjaink?* E mérénlyők a Belial, a Behemot, a Baal-ze-Buth alvilági hadnagyai voltak s kétezer éves bosszúval törtek ama Fundamentom megdöntésére, melyre e planéta kultúrája és civilizációja felépült. Ezt akarták lerombolni, de nem sikerült nekik. Majd eljön a Jelenések új János apostola, ki... világgá kürtöli: »Emberek, az Antikrisztus volt itt és vigyázzatok, az Antikrisztus visszajön. Készüljete!» Mi készülünk is, s én azt hiszem – most e percben –, *nincs biztosabb védelem annál, mintha mentől szebbre, mentől magasabbra hantoljuk: megannyi bástyákká emeljük a mi mártírjaink sírjait. Az ő vérük cementelje e bástyákat erőse!* – Szent legyen nekünk az ő emlékezetük! ... Carlyle a Hősök kultuszát emelte magasra, mi a katakombák korára gondolva vissza, a mi mártírjaink tiszteletére esküszünk fel. *Nincs történet, nincs eszme-diadal mártírok nélkül.*²¹⁶ a századok

²¹⁴ A morgás joga.

²¹⁵ *Pekár Gyula* (1867–1937) író és politikus, a Fehér Ház elnevezésű ellenforradalmi szervezet elnöke, 1919-től a Keresztény Nemzeti Egyesülés Pártjának társelnöke. 1911-től az MTA tagja, tárca nélküli miniszter, majd a VKM politikai államtitkára volt. (*Bölni J. szerk.* 1992. 364.)

²¹⁶ A forradalmak és az ellenforradalom hívei egyaránt éltek a mártírológia eszközeivel: pl. Böhm Vilmos fentiekben idézett memoárjában Tanácsköztársaság alatti politikai vitapartnerét, Korvin Ottót „mártírhaltalt haltként említette”. (*Böhm V.* 1923. 378.)

mér földkövei ők, a véres fáklyák, melyek a szent rajongás lángjával messze világítanak a lelkekbe. *Szép élni a hazáért, de tudni kell meghalni is érte, sőt vannak nagy percek, mikor egyedül ily mártírhálók biztosítják a haza életét...* Miért jegyzem én fel mindezt, miért hogy éppen én írom ezt az előszót? Azt hiszem, egy jogcímem van rá csupán, az, hogy e nagy mártírok egynémelyikével együtt senyvedtem Cserny terror-tömlöcében – én Fery Oszkár barátom, Menkina, Borhy mellett feküdtem a parlamenti rémes éjszakák alatt s e borzongató közelből láttam, mint születik a véres aureola a kiválasztott homloka köré. Ők tudták, érezték; *ők főként Fery Oszkár, a Maeterlinck-féle »értésítettek« közé tartoztak s minden vigasztól ellenére elszántan készültek a végre...*²¹⁷

E szellemiséget sugározta a Tanácsköztársaság alatt életüket vesztett csendőrök emlékére – 1919. december 20-án a szerviták templomában – rendezett gyászünnepe, s az azt megelőzően december 14-én a csendőrség által kiadott gyászjelentés is: „az úgynevezett tanácsrendszer által meggyilkoltak [valamennyien az] ezen átkos időszak alatt uralkodott [sic!] féktelen terror hősi áldozatai lettek. ... A becsület és a magyar nemzeti eszme tragikus hőseinek vértanúhalála történelmünk legsötétebb napjait jelzi. Emlékeztük felett a magyar nemzeti kegyelet és a vigasztalhatatlan bajtársi szeretet virraszt” – írták²¹⁸ Csernyék halálos ítélete után 3, s kivégzésük előtt 4 nappal, a küszöbönálló megtorlás helyénvalóságát sugallva.

A *Budapesti Hírlap* tudósítása szerint változatlan mondanivalót sugározott a *Fery Oszkár, Borhy Sándor és Menkina János halálának első évfordulóján, 1920. július 22-én rendezett megemlékezés* is: „Kegyeletes emlékünnepet rendezett ma a MOVE²¹⁹ budapesti főosztálya Fery Oszkár altábornagy, magy. kir. csendőrfelügyelő, Borhy Sándor és Menkina Já-

²¹⁷ In: *Olysói Gabányi J.* 1922. 3–4. (Kiemelések részben tölem. – D. P.) – Pekár Gyula itt is arra utalt, hogy Fery Oszkár már júniusban érezte, sejtette, mi várhat rá, de így sem futott el végzete elől.

²¹⁸ In: *Olysói Gabányi J.* 1922. 62. (Kiemelések tölem. – D. P.)

²¹⁹ Magyar Országos Véderő Egylet.

nos csendőr alezredek vértanúhalálának egyesztendő szomorú fordulójára. Az ünnepség a Szervita templomban kezdődött gyászsistentiszelettel reggel kilenckor. A templom előtti téren csendőrök kettős sorfala, a templomban ugyancsak csendőr díszőrség. Az oltár előtt katafalk²²⁰ áll, *a vértanú tisztek* csákóival, jelvényeivel felékesítve, s a templom hajójában a mi két királyi hercegünk foglal helyet. A padsorokban a gyászoló családok, díszes katonai és polgári közönség helyezkedik el.²²¹

Megható zenés gyászmise közben a szószékről *Zadravec* István tábori püspök költői, a magyar szíveket megrázó ünnepi szónoklatot mond: – *Hatalmasan zengő, jövődő magyar krédójává változtatok ti az éledező magyar nemzetnek... az éledő magyar nemzetnek, kik az ezeréves magyar eszméért ontottátok véretek. Kakastollas legények, ifjú nemzeti hadsereg, íme vértanú apáitoktól tanuljátok meg, miként kell vértanúhalált halni a hazáért!*

A gyászsistentiszeletet a Himnusz zárta be, azután a közönség az Eötvös téri hajóállomásról egytermes hajón leúsztatott a Műgyetem elé, ahol tavaly a vörösök a Dunába vetették a három vitéz katona kiszenvedett tetemét. A parton csendőrök és a műgyetemi karhatalom századai álltak sorfalat. Lassan megállt a hajó és *Pekár Gyula államtitkár* a hajó pereméről mély érzésű emlékbeszédet mondott: – *Ezer évvel ezelőtt Gellértet dobták pogányok a Dunába. Most új pogányok új vértanúkat, az ellenforradalom hőrozsait, az aradi tizenhárom édes testvéreit vetették Dunába...*²²²

²²⁰ Jelképes ravatal.

²²¹ Az *Est* (I. évf. 174. sz. 6.) tudósítása szerint e gyászmisén „jelen voltak: József főherceg, Haller István kultuszminiszter, Szmrecsányi György, Pekár Gyula, Palacsi Dénes és mások”.

²²² *Olysoi Gabányi János* könyvében így idézte a Pekár Gyula államtitkár által 1920. július 22-én elmondottakat: „A te hullámaid nagy folyó, hazánk gyöngye, talán szenvedéseink szimbóluma. Ezer éve pogányok taszították le a hegyről itt a közelben *Szent Gellért* püspököt. Ezer év után pedig szintén pogányok temették itt hullámsírba *Fery* altábornagyot, *Borhy* és *Menkina* csendőrtörzstiszteket. Amint *Szent Gellért* áldozata kivirult, úgy a Ti vértanúságtok törzséből hajtson ki a nemes hazaszeretet gallya. Fogadjátok a nemzet koszorúját, mely zöld, mint szívünkben emlékek. Cserlevél és pálma illet meg titeket. S te nagy folyó, amely még meg fogod látni a magyar dicsőséget, vidd el Mohács, Nándor alá és hirdesd, hogy él még a magyar!” (1922. 62–63.)

A Műegyetem falai érthető szavakban dörgik vissza Pekár remek érces hangját. Most a partról is tisztelgésre szóló vezényszó, azután a díszjel hangjai hallatszanak. A csendőrök kezéből a koszorú a Dunára hull, amit habok, az utána hulló virággal gyorsan elnyelnek, elsodornak.

*Fery, Borhy és Menkina, dicső magyar katonák, kiket a halálautó a gyalázatba akart vinni, íme a nemzet kegyeletének hajóján a megdicsőülésbe vonulnak. És úszik a hajó tovább, úszik a késői unokák, a megmegújuló generációk emlékezetének folyamán, mert e három vértanú nevét sohasem fogják elfelejteni, amíg csak egy magyar él is ezen nagy sártekén.*²²³

Egy év elteltével, 1921. július 21-én már valamivel békésebb hangnemben – az új pogányok emlegetése nélkül – tudósított a *Budapesti Hírlap* is a csendőrtisztek halála második évfordulóján tartott megemlékezésről s emléktáblájuk felavatásáról. Külön cikket szenteltek a forradalom és ellenforradalom aktualitása kérdésének: „amint időben egyre távolodunk, a rossz emléket is lassan mintha a történelem patinája kezdené bevonni, a sok átélt rossz dolog lassan elhalványodik, s már-már hajlandók vagyunk, az akkor szomorú esemény mai évfordulóján, szinte lelkes ünnepet ülni. És ünnepeltük ma Fery Oszkár, Borhy Sándor és Menkina János vértanúink gyászos emlékezetének évfordulóját.

Az ellenforradalmárok! Hogy megkopott, mennyire értékét veszítette ez a szó azóta! A diktatúra bukása felé Budapesten alig volt már más, csak ellenforradalmár. ... Bizony, egyikünk-másikunk viharos múltra tekinthet vissza a forradalmak és ellenforradalmak idejéből. És a hiba abban van, hogy a régi forradalmárok ma már maguk is kezdik hinni, hogy ők ellenforradalmárok voltak, és még ma is annak vallják magukat, s ezen a jogn mindjobban hangadókká kezdenek lenni. Pedig úgy van a dolog, hogy *ma már nincs forradalom, mire való tehát az ellenforradalmár?* Mi büszkén emlékezünk vissza 1919 [1918 – D. P.] októberében megkezdett sanyargatásunkra. Igenis, akkor ellenforradalmárok voltunk, s a lel-

²²³ *Budapesti Hírlap*, 40. évf. 174. sz.

künkben akkor elvetett mag szépen kikelt és lassan terebélyes fává lombosodott. *Ma azonban ez a szép fa nem az ellenforradalom, hanem a magyarság fája már. Hittel, meggyőződéssel ez alá a fa alá kell sereglennie minden magyarnak. ... Álljunk össze végre, akik igaz magyarok vagyunk. Útmutatónk, vezető csillagunk legyen az egységes magyarság gondolata. Fegyverünk a keresztény szeretet legyen, mert a ránk váró nagy munkát csak így, ezzel végezhetjük el. Vessünk ki a nemzet testéből minden forradalmárt, ellenforradalmárt, mindez ma már csak jelszó, mely legfeljebb zavarkeltésre alkalmas. Végre egységre van szükségünk; ezzel tartozunk Fery, Borhy, Menkina és a többi vértanúk emlékének. Legyünk méltók hozzájuk e komoly időkben, akik az egységes magyar nemzetért álltak ki, s ha kell, tudjunk, mint ők, ezért meg is halni*”²²⁴ – írták, a konszolidáció igényével, e három csendőrtisztet az ellenforradalmi mozgalom mártírjaiból immár a nemzeti egység harcosaivá stilizálva.

Olysói Gabányi János tudósítása szerint némi hangsúlyváltozás jellemezte a budai tanítóképző falánál tartott utcanév- és emléktábla-avató ünnepséget²²⁵ is: „*Fery Oszkár*nak és hős vértanútársainak emléke nem halványul el a magyar nemzet lelkében, sőt napról napra izmosabban jelentkezik. Ezt igazolja, hogy azt a házat, amelyben az áldozatokat állattias kegyetlenséggel meggyilkolták, a szomorú nap második évfordulóján, 1921. július 21-én emléktáblával jelölték meg és a *Mozdony* utcának nevét »*Fery Oszkár* utcára« változtatták át.”²²⁶ A gyönyörű nyári napon az épület előtt hatalmas közönség jelenlétében *P. Zadravecz István* tábori püspök tartott zenés szentmisét, mely alatt buzdító és kegyeletes beszédet mondott.

²²⁴ *Budapesti Hírlap*, 41. évf. 160. sz. 4. (Kiemelések végig tőlem. – D. P.)

²²⁵ „A polgári és katonai kiválóságok közül megjelent Ráday Gedeon gróf belügyminiszter, Pekár és Nádasy államtitkárok, Lukachich Géza báró altábornagy és Berzeviczy altábornagy, vezérkari főnök. Az ünnepség istentisztelettel kezdődött, amelyet *Zadravecz István* tábori püspök pontifikált fényes segédlettel” – olvashatjuk a *Budapesti Hírlap* tudósításában. (41. évf. 160. sz. 4.)

²²⁶ A Kiss János altábornagy utca *Fery Oszkár*, a Nagy Jenő utca *Borhy Sándor* alezredes, a Tartsay Vilmos utca pedig *Menkina János* alezredes nevét viselte 1921-től 1945-ig.

– *A vértanúk kiömlő vére* – mondta beszédében a püspök – *a magyarság magva; ebből a magból már terebélyes fa növekedett, melynek árnyékában nemcsak a hívők, de azok is megtalálják boldogságukat, akik ennek a fának a lombjait megtépdesték. Múljék el a bosszú korszaka és jöjjön el a megértés kora!*

A mindenkit magával ragadó beszéd elhangzásakor lehullott a lepel a vörös márványtábláról, melynek aranybetűs felirata örök időkön át így hirdeti az áldozatok emlékét:

»Ebben az épületben szenvedtek hősiezen vértanúi halált a nemzetért 1919. július 21-én Fery Oszkár császári és királyi altábornagy, csendőrségi felügyelő, Borhy Sándor és Menkina János magyar királyi csendőr alezredes.«

A tábla leleplezése után Pekár Gyula lépett az emelvényre, megkapó szavakkal ecsetelte a két év előtti idők szörnyűséges Dante-poklát, majd így folytatta a szónoklatot: – Ma már pálma virul ezen a helyen és meg kell látnia mindenkinek, hogy a menny mindig győz a pokol felett. *Ez a nap legyen ezentúl a kegyelet napja, mint ahogy október 6-a is az.* Ma egy éve temettünk; ott álltunk a Duna partján, ahol a véres, drága tetemetket a vízbe dobták és koszorúnkat hintettük a hullámsírba. *A mai nap már emlékünnap, és ez a márványtábla örökké jelzi a vértanúk halhatatlanságát.* Kötelességem, hogy most a turáni parancsot hintsem el a lelkekben: Magyar élj a hazáért, de ha kell, tudj meghalni is! ...

Pekár beszéde után a koszorúkat helyezték el az emlékre. [Sic!] A csendőrség koszorúját Koncz Sándor tábornok, csendőrségi felügyelő meleg szavak kíséretében helyezte el. ...

Fery, Borhy, Menkina! Ti meghaltatok! Piros véretek kiömlött és itt a nagy folyónak habjaiban pihentek valahol. De emléketek itt maradt közöttünk és mártírhálálotok kegyeletos megemlékezésén keresztül az idők múlásával állandóan fokozódó erővel sugárzik át a magyar nemzeti esz-

me, a magyar haza iránti szeretet és áldozatkészség magasztos gondolata.”²²⁷

3.3. Iskolai megemlékezések az épületben meggyilkolt csendőrtisztekről

Kevés és szűkszavú forrásunk maradt arra vonatkozóan, hogy vajon miként kezelték nevelőmunkájuk során a budai képző tanárai az épületben 1919. július 21–22-én történeteket, s hogy miként igyekeztek megfelelni a körülöttük kialakult kultusz, mártírológia hasznosítására irányuló VKM-utasításoknak, társadalmi elvárásoknak.

Csak a tanári értekezletek jegyzőkönyvei lakonikus utalásainak²²⁸ kronológiai sorrendben való felsorakoztatására vállalkozhatunk:

- Quint József igazgató első alkalommal az 1920. augusztus 15-i tanári értekezleten jelezte: a 73.239/1920. sz. VKM-rendelet „*az intézetben megölt Fery Oszkár és társai emlékére az intézetben egy helyiségnek kápolnává való átalakítását rendeli el*”. A későbbiekben – az 1926. október 24-én – felszentelt nagyterem²²⁹ szolgált orgonával szakrális célokat is, de hogy ezt vajon összekötötték-e Fery Oszkár, Borhy Sándor és Menkina János emlékével, erre egyelőre nincs megbízható forrásunk.
- Az 1921. május 27-i tanári értekezleten Quint József ismertette a 98.030/1921. sz. VKM-rendeletet melyben az intézetet értesítették arról, „*hogy a proletáruralom alatt vértanúhalált elszenvedett Fery, Borhy és Menkina csendőrtisztek emlékére vértanúságuk helyén – intézetiünkben [intézetünkön – D. P.] – emléktáblát helyez-*

²²⁷ Olyszói Gabányi J. 1922. 63–64. (Kiemelések részben tőlem. – D. P.)

²²⁸ Valamennyi forrása: BFL VIII. 132. a. 22. és 23. (Kiemelések végig tőlem. – D. P.)

²²⁹ „A vallási nevelés mélyítésére és a kántorképzés fokozására [sic!] Magyary Gyula dr. r. k. hittanár fáradhatatlanul buzgólkodott. Munkájának szép eredménye, hogy az intézetnek házi kápolnája van, melyet Krywald Ottó c. prépost, érseki főbiztos szentelt fel 1926. V. 24-én és melyben Orsengo Cesare c. érsek, az Apostoli Szentszék magyarországi nagykövete, aki a kápolna kelyhét felszentelte, misét mondott” – olvashatjuk az 1926/1927. tanévről beszámoló értesítőben. (Quint J. szerk. 1926–27. 14.; Farkas D. 1969. 64.)

nek el: intézetiünk e mozzanatot a növendékek nevelése érdekében értékesítse. Amennyiben az emlék elhelyezése június 15-ig megtörténne, egy ünnepély keretében illeszkednénk bele az emlék leleplezésébe” – olvashatjuk. A fentiekből tudjuk: az emléktábla leleplezésére csak júliusban, az ifjúság részvétele nélkül került sor.

- Az 1924. szeptember 5-i tanári értekezleten Quint József bejelentette, hogy *„intézetiünk a nyár folyamán emléktáblát állíttatott fel azon a helyen [immár az épületben – D. P.], ahol Fery Oszkárt és társait meggyilkolták; javasolja, hogy október végén tartsuk meg az emléktábla ünnepélyes leleplezését, melynek előkészítésére Németh Sándor és Kishonti Barna tanárokat kéri fel”*. Az október 27-i tanári értekezleten jelezte, hogy *„f. é. október 29-én, szerdán lesz a Fery Oszkár meggyilkoltatása helyén állított emléktábla leleplezése – az ifjúság részvételével.”*²³⁰ Ugyancsak szerdán du. 3 órakor, a nyáron elhunyt Kun Alajos sírjához vonul az ifjúság és a tanári kar, s ott egy tanuló fog beszédet mondani. Az intézet a sírt megkoszorúzza.” Egy későbbi bejegyzésből tudhatjuk, hogy minden a tervek szerint történt, *precedenst teremtve arra, hogy a csendőrtisztek emlékét az intézet saját halottai emlékének ápolásával kössék össze*.
- Márpedig az 1925. május 29-i tanári értekezleten az igazgató a tanártestület tudomására hozta, hogy – a központi utasításoknak megfelelően – *„az intézet ifjúsága f. hó 31-én, pünkösd vasárnapján, ünnepély keretében fog áldozni a hősök emlékének. A jövőben az intézet hősi halottainak emlékét óhajtaná gondozni, s az ifjúsággal gondoztatni, s azt megelőzően azok adatainak felkutatását megszervezni.”*
- Az 1925. szeptember 7-i tanári értekezleten Quint József beszámolt arról, hogy *„a nyár folyamán felemelő Fery-ünnepély volt az intézetben, a vértanú csendőrök emlékére, melyen József főherceg*

²³⁰ Ld. ehhez: Quint J. szerk. 1918–26. 19.

őfensége is megjelent, s a kivégzés helyét is megtekintette. Az ünnepély maga az intézet előtti téren folyt le, s azon igen sok polgári és katonai előkelőség vett részt. Az igazgatót távollétében Horvay c. igazgató helyettesítette.”²³¹

- Bár 1926-ból nem tudunk olyan forrásról, mely tétélesen utalt volna arra, hogy megemlékeztek Fery Oszkár és társai emlékéről, vélhetően az *1926. október 29-i* megemlékezésekhez, az intézet halottainak emlékéhez kapcsolódóan utalhattak erre is.²³²
- Ezt valószínűsíti, hogy Quint József igazgató az *1927. november 28-i* tanári értekezleten beszámolt arról, hogy „*október 28-án áldoztunk halottaink emlékének is a Fery Oszkár emléktábla előtt.* Emellett a mindszei szünetre itt maradt ifjúságot kivezettük a Kerepesi- és Farkasréti temetőbe.”

E szórványos utalások is elegendőek ahhoz, hogy megállapítsuk: *Fery Oszkár és társai sorsának emléke* – amíg ezt hivatalosan is elvárták – *éveken át elevenen élt a budai állami tanítóképző tanárainak és diákjainak emlékezetében, s idővel összekapcsolódott az intézet saját halottaira, hőseire való emlékezéssel.* Vélhetően – egyre inkább a tanítóképző saját halottaira helyeződő hangsúllyal – így lehetett ez a későbbiekben, Padányi-Frank Antal igazgatósága idején is, azzal a különbséggel, hogy e megemlékezésekre a májusi hősök napi ünnepségekhez kapcsolódóan kerülhetett sor.²³³

²³¹ Ld. ehhez: *Quint J. szerk.* 1918–26. 23.

²³² Ld. ehhez: *Quint J. szerk.* 1926–27. 36.

²³³ Részünkről ez feltételezés, hiszen a csendőrtisztekre való direkt utalások hiányoznak az általunk ismert évkönyvekből, miközben a hősök napi megemlékezésekre többször utalás történt. Ld. pl.: *Padányi-Frank A. szerk.* 1932–33. 60., 1935–36. 42., 1937–38. 34., 1938–39. 17.; *Panyik I.* 1991. 74.

4. Források, felhasznált irodalom

Levéltári források

Budapest Főváros Levéltára (BFL)

VII. A jogszolgáltatás területi szerveinek iratai.

VIII. 130. Budapesti Magyar Királyi áll. Tanítóképezde, majd Budapesti XII. kerületi Magyar Királyi áll. Fiúliceum és Tanítóképző, majd Budapest XII. kerületi Állami Tanítóképző iratai.

Magyar Országos Levéltár, Budapest (MOL)

K 502. Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium tanítóképző- és óvónőképző intézetekre vonatkozó iratai.

Politikátörténeti Intézet Levéltára, Budapest (PIL)

IX. 613. f. Baloldali és antifasiszta szervezkedés miatt indított perek vádiratainak és ítéleteinek másodpéldányai.

1. A Budapesti Büntetőtörvényszék ítélet-duplumai.

2. A Budapesti Büntetőtörvényszék vádirat-duplumai.

Korabeli periodikák

A Budapesti Hírlap, Az Est és a Népszava 1919–1921. évfolyamainak megfelelő számai.

Dokumentumgyűjtemények, monográfiák, tanulmányok

A Forradalmi (1919) Kormányzótanács és a népbiztosságok rendeletei 1919. május 1. – május 21. Tanácsköztársasági törvénytár. Szerk.: Pongrácz Jenő. III. füzet. A Szocialista-kommunista Munkások Magyarországi Pártjának Kiadása, Bp.

A Forradalmi (1986) Kormányzótanács jegyzőkönyvei. 1919. Szerk.: Imre Magda és Szűcs László. A Magyar Országos Levéltár Kiadványai II. Forráskiadványok. Magyar minisztertanács jegyzőkönyvek 1867–1919. XIII. k. Akadémiai Kiadó, Bp.

A magyar büntető törvények (1910) és szabályok gyűjteménye magyarázatokkal és jegyzetekkel a m. kir. csendőrség, állami, városi és községi rendőrség, valamint általában az összes nyomozó hatóságok és nyomozó közegek részére. (Szerk.: Vaszy György – Szij Géza – K. Nagy Sándor – Körner Károly.) Franklin Társulat, Bp.

A magyar munkásmozgalom történetének válogatott dokumentumai (1960). (MMTVD 6/B.) Tanácsköztársaság 1919. március 21.–1919. augusztus 1. 6/B. k. (Szerk.: Gábor Sándorné – Hajdu Tibor – Szabó Gizella.) Kossuth Könyvkiadó, Bp.

Borsányi György (1979): Kun Béla. Politikai életrajz. Kossuth Könyvkiadó, Bp.

Böhm Vilmos (1923): Két forradalom tüzeiben. Verlag für Kulturpolitik Kiadása, München.

Bölköny József (1992): Magyarország kormányai 1848–1992. 4. bővített és javított kiadás. Akadémiai Kiadó, Bp.

Csapó Csaba (1999): A magyar királyi csendőrség története 1881–1914. Pannónia Könyvek, Pécs.

- Donáth Péter (2008): A magyar művelődés és tanítóképzés történetéből 1868–1958. Trezor Kiadó, Bp.
- Farkas Domokos (1969): Az intézet története 1901–1945-ig. In: A Budapesti Tanítóképző Intézet száz éve 1869–1969. (Szerk.: Bihari János – Nábrády István – Szőnyi Tibor – Vágó Elemér.) Bp. 1969. 52–80.
- Farkas Domokos (1969/2): Quint József. In: A Budapesti Tanítóképző Intézet száz éve 1869–1969. (Szerk.: Bihari János – Nábrády István – Szőnyi Tibor – Vágó Elemér.) Bp. 1969. 234–247.
- Fonyó Sári (1976): Utolsó találkozásom Korvin Ottóval. In: Korvin Ottó: „... a Gondolat él...” Magvető Könyvkiadó, Bp. 1976. 175–177.
- Gerencsér Miklós (1993): Vörös Könyv, 1919. Antológia, Lakitelek.
- Gratz Gusztáv (1935): A forradalmak kora. Magyarország története 1918–1920. Magyar Szemle Társaság, Bp.
- Hajdu Tibor (1969): A Magyarországi Tanácsköztársaság. Kossuth Könyvkiadó, Bp.
- Hetés Tibor szerk. (1959): A magyar Vörös Hadsereg 1919. Válogatott dokumentumok. Kossuth Könyvkiadó, Bp.
- Hetés Tibor – Morva Tamásné (1968): Csak szolgálati használatra! Iratok a Horthy-hadsereg történetéhez 1919–1938. Zrínyi Katonai Kiadó, Bp.
- Horthy Miklós (1953): Emlékirataim. Európa, História, Bp. 1990.
- Iratok (1993) az igazságszolgáltatás történetéhez. 2. Kúriai teljes ülések. Vizsgálatok és „vallomások”. Elvi határozatok. Az 1956-os megtorlás iratai. (Szerk.: Solt Pál et al.) Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Bp.
- Iratok (1994) az igazságszolgáltatás történetéhez. 3. Kúriai teljes ülések. Államvédelmi felülvizsgálatok. „Párt”-ítéletek. Törvényességi óváások. Tárgyalási jegyzőkönyvek. (Szerk.: Solt Pál et al.) Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Bp.
- Jászi Oszkár (1918–24): Magyar kálvária – magyar föltámadás. A két forradalom értelme, jelentősége és tanulságai. (Ford.: Neukum Lea. Szerk.: Veres András.) Magyar Hírlap könyvek, Bp. 1989.
- Jászi Oszkár (1989): A kommunizmus kilátástalansága és a szocializmus reformációja. Válogatás politikaelméleti írásaiból. (Szerk.: Gyurgyák János és Kövér Szilárd.). Héttorony, Bp.
- Kelemen Elemér (2002): Hagyomány és korszerűség. Oktatáspolitikai a 19–20. századi Magyarországon. Oktatáskutató Intézet – Új Mandátum, Bp.
- Kirschner Béla (1968): A „szakszervezeti kormány” hat napja. 1919. Kossuth Könyvkiadó, Bp.
- Konok Péter (2011): Két terror Magyarországon 1919–1920. In: *Rubicon*, XXII. évf. 213. sz. 2011/2. 42–55.
- Korvin Ottó (1919): Börtönnapló 1919. XII. 12.–1919. XII. 18. Első csorbítatlan, hiteles kiadás. (Szerk.: Simor András és Zalai Katalin.) Csillag füzetek 1. MSZMP KB. [Bp. é. n.]
- Lengyel József (1966/I): Visegrádi utca. In: Lengyel József: Mért a mérhetetlent. Lengyel József összegyűjtött munkái. II. k. Szépirodalmi Kiadó, Bp.
<http://mek.niif.hu/06400/06408/html/02.htm>

- Lengyel József (1966/2): Prenn Ferenc hányatott élete. In: Lengyel József: Mért a mérhetetlen. Lengyel József összegyűjtött munkái. II. k. Szépirodalmi Kiadó, Bp.
<http://mek.niif.hu/06400/06408/html/02.htm>
- L. Nagy Zsuzsa (1995): Magyarország története, 1918–1945. Debrecen.
- Lukács György (1918–1919): Forradalomban. Cikkek, tanulmányok 1918–1919. Magvető, Bp. 1987.
- Mann Miklós (2004): Oktatáspolitikusok és koncepciók a XX. században. ÖNKONET, Bp.
- Mann Miklós (2005): Magyar oktatási miniszterek 1848–2002. ÖNKONET, Bp.
- Mannheim Károly (1996): Ideológia és utópia. Atlantisz, Bp.
- Márton János (1976) jegyzete Cserny Józsefről. In: Korvin Ottó: „...a Gondolat él...” Magvető Könyvkiadó, Bp. 1976. 260–271.
- Mendelényi László (1921): A terror. In: Gratz Gusztáv szerk.: A bolsevizmus Magyarországon. Franklin Társulat, Bp., 1921. 183–206.
- Munkásmozgalomtörténeti (1976) *Lexikon*. (Szerk.: Vass Henrik – Bassa Endre – Kabos Ernő). II. javított és bővített kiadás. Kossuth Könyvkiadó, Bp.
- Nagy Péter Tibor (2011): A növekvő állam árnyékában. Oktatáspolitikai 1867–1945. Gondolat, Bp.
- O. Nagy Gáborné (1969): Az intézet története 1945–1969. In: A Budapesti Tanítóképző Intézet száz éve 1869–1969. (Szerk.: Bihari János – Nábrády István – Szőnyi Tibor – Vágó Elemér) Bp. 1969. 81–139.
- Nagy Sándor (2011): Vörösmegtorlás a fehér Budán. Véres úrnapi körmenet a Krisztinavárosban 1919. június 22-én. In: Rubicon, XXII. évf. 213. sz. 2011/2. 39–41.
- Nemes Dezső szerk. (1956): Az ellenforradalom hatalomra jutása és rémuralma Magyarországon 1919–1921. 2. kiadás, Szikra, Bp.
- Olsófi Gabányi János (1922): „Mártírjaink.” Az „öszirózsás” forradalom és a proletárdiktatúra áldozatainak meggyilkolása, lelki és testi megkínzása. Reprint, Gede Testvérek, Bp. 2000.
- Ormos Mária (1998): Magyarország a két világháború korában, 1914–1945. Csokonai, Debrecen.
- Padányi-Frank Antal szerk. (1932–33.): A Budapesti Magy. Kir. Állami Népiskolai Tanítóképző Intézet 1932–33. évi értesítője. Bp. é. n.
- Padányi-Frank Antal szerk. (1935–36.): A Budapesti Magy. Kir. Állami Népiskolai Tanítóképző Intézet 1937–38. évi értesítője. Bp. 1938.
- Padányi-Frank Antal szerk. (1937–38.): A Budapesti I. kerületi Magy. Kir. Állami Népiskolai Tanítóképző Intézet 1935–36. évi értesítője. Bp. 1936.
- Padányi-Frank Antal szerk. (1938–39.): A Magy. Kir. Áll. Líceum és Tanítóképző évkönyve az 1938–39. iskolai évről az intézet fennállásának 70. évében. Bp. 1939.
- Paksa Rudolf (2011): A fehérterror „ideológiája”. In: Rubicon, XXII. évf. 213. sz. 2011/2. 56–61.
- Panyik Ilona (1991): A Budapesti Tanítóképző Főiskola. Tankönyvkiadó–BTF, Bp.
- Pekár Gyula (1920): A bolsevisták rémtettei. In: Huszár Károly szerk.: A proletárdiktatúra Magyarországon. Bp. 1920.
http://www.lakatospal.hu/index.php?page=kategorizalt&kat_id=15&id=2633&martirjaink-iii-fejezet-10-resz

- Pölsökei Ferenc* (1977): Horthy és hatalmi rendszere 1919–1922. Kossuth Kiadó, Bp.
- Quint József* szerk. (1918–26.): A Budapesti M. Kir. Állami Népiskolai Tanítóképző Intézet 1918–26. évi értesítője. Bp. 1926.
- Quint József* szerk. (1926–27.): A Budapesti M. Kir. Állami Népiskolai Tanítóképző Intézet 1926–27. évi értesítője. Bp. 1927.
- Romsics Ignác* (1982): Ellenforradalom és konszolidáció. A Horthy-rendszer első tíz éve. Gondolat, Bp.
- Romsics Ignác* (1999): Magyarország története a XX. században. Osiris, Bp.
- Romsics Ignác* (2011): A Tanácsköztársaság és a Duna-melléki „parasztforradalom”. In: Rubicon, XXII. évf. 213. sz. 2011/2. 4–15.
- Salamon Konrád* (2001): Nemzeti önpusztítás 1918–1920. Forradalom – proletárdiktatúra – ellenforradalom. Korona, Bp.
- Salamon Konrád* (2011): Proletárdiktatúra és a terror. Rubicon, XXII. évf. 213. sz. 2011/2. 16–23.
- Simor András* (1976): Korvin Ottó. In: Korvin Ottó: „...a Gondolat él...” Magvető Könyvkiadó, Bp. 1976. 5–62.
- Sinkó Ervin* (1965): Optimisták. Történelmi regény 1918/19-ből. Magvető Kiadó, Bp.
- Sinkó Ervin* (1977): Szemben a bíróval. Válogatott tanulmányok. Gondolat, Bp.
- Stein Ferenc* (1976): Korvin Ottóval a Belügyi Népbiztosság Politikai Nyomozó Osztályán. In: Korvin Ottó: „...a Gondolat él...” Magvető Könyvkiadó, Bp. 1976. 167–171.
- Szabolcs Ottó* (1996): A magyar értelmiség két világháború közötti munkanélküliségének történetéhez. In: Izsák Lajos–Stemler Gyula szerk. (1996): Vissza a történelemhez... Emlékkönyv Balogh Sándor 70. születésnapjára. Napvilág, Bp. 341–349.
- Szamuely Tibor* (1975): Összegyűjtött írások és beszédek. Magvető Kiadó, Bp.
- Szamuely Tiborné Szilágyi Jolán* (1966): Emlékeim. Zrínyi Katonai Kiadó, Bp.
- Takács Sándor* (1976): Visszaemlékezés a Politikai Nyomozó Osztály munkájára. In: Korvin Ottó: „...a Gondolat él...” Magvető Könyvkiadó, Bp. 1976. 157–166.
- T. Kiss Tamás* (1993): A magyarországi kulturális minisztériumokról (1867–1993). Bp.
- Váry Albert* szerk. (1922): A vörös uralom áldozatai Magyarországon. Szegedi Nyomda.
- Zinner Tibor* (2001): A kádári megtorlás rendszere. Hamvas Intézet, Bp.